

קונטרס קול יעקב על העשר מכות

בעזרת אתה החונן לאדם דעת
ארי' דוד שפיגעל
בן אאמו"ר הרה"צ ר' יעקב יצחק זצ"ל

להוספות או לבירורים נא להתקשר 1927 - 370 - 732

הקדמה – 2

מכת דם - 9

מכת צפרדע - 11

מכת כנים – 15

מכת ערוב - 17

מכת דבר - 18

מכת שחין – 22

מכת ברד – 24

מכת ארבה – 28

מכת חשך – 30

מכת בכורות - 33

הקדמה להעשר מכות

הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים על העשר מכות, שנאמר (בראשית, ט"ו, י"ד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. ופרש"י שהכוונה להעשר מכות שלקו המצריים במצרים. המהר"ל (גור ארי' פי' דמלת דן אינו מלשון דין, דלא מצינו שהביא הקב"ה אותם בדין, אלא ר"ל דן שיעניש אותם, ומה שכתוב לשון דן שהוא רמז על י" מכות שהראשונה הוא דם, והעשירית הוא נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים, ולכך פרש"י בעשר מכות ולא פירש סתם מכות.

ביתר ביאור – הנה מפשטות הפסוק משמע **דהעשר מכות** הוא מצד הדין, דהיינו כיון שהמצריים מצער ומשעבד כלל ישראל, הקב"ה דן אותם, ויעניש אותם בעשר מכות (האברבנאל על הגדה פי' אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם דינו – כי משפט המצריים ומכותיהם הוא לפי הצדק, לפי שהם הרשיעו לישראל, והנפש החוטאת היא תמות, אבל הבכורות לא היו ראויים לעונש, כי לא יומתו בנים על האבות). **אבל המהר"ל פי' דהעשר מכות אינו מצד הדין, רק מטעם עונש.**

ב) יש להעיר למה הביא הקב"ה כ"כ מכות על המצרים, הלא הקב"ה יכול להביא הגאולה במכה אחד. **הנה רש"י מביא מדרש תנחומא (שמות ח', י"ז) טעם על המכות,** דבטכסיסי מלחמות מלכים הקב"ה בא עליהם, כסדר מלכות כשצרה על עיר, בתחלה מקלקל מעיינותי – מכת דם, ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות לייראם ולבהלם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים, ואח"כ יורה בהם חצים – כנים, ואח"כ מביא עליהם חיילות כבדים – ערוב, ואח"כ מביא עליהם דבר כבד מאד, ואם עדיים מורדים, זורק בהם נפט – שחין, וכשעומדים במרדם משליך בהם אבנים וחניתות – ברד, אח"כ מגרה בהם אנשים וחיילים רבים – ארבה, ואם כל אלה לא עוזרים, משליך אותם לבית האסורים – חשך, עד שלבסוף הורג את הגדולים שבהם – מכת בכורות. **וזהו כדברי המהר"ל הנ"ל שהמכות לא בא מצד הדין, רק מטעם עונש.**

אבל הכלי יקר (שמות, ז', י"ז) פי' טעם המכות הוא מצד הדין (לא כדברי המהר"ל) שהי' בגדר עונש מדה כנגד מדה. א) מכת היאור – בעון השלכת הבנים ליאור, ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ (הצדה לדרך פי' שנענשו הדגים מפני שאכלו בשר בניי כשאמרו המצריים כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אבל בדור המבול שלא חטאו הדגים ולא נזקקו לשאינם מינם לא מתו). **ב) צפרדע** – על אשר כחש בהי' ואמר לא ידעתי את ה', ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה', ומסרו נפשם על קידוש שמו ית', כמ"ש ועלו ובאו וגו' ובתנוריד ובמשארותיך. **ג) כנים** – לפי שכל בעל עבודה קשה הוא מלא כנים, הבאים מן הזיעה המצוי' מתוך העמלות

והתחממות הגוף, ומה שנעשה עפר הארץ כנים, הוא לפי שכל עבודתם היתה בשדה, דהיינו עפר הארץ והיא שגרמה להם הזיעה והכנים, ע"כ עפר הארץ הביאה הכנים על המצרים. **ד) ערוב** – לפי שנסתעבדו בישראל שנמשלו לחיות. **ה) דבר** – לפי שהשבטים הי' אנשי מקנה בבואם למצרים, ועתה החליפו אומנתם בעבודת חומר ולבנים, וממילא נפסד מקניהם. **ו) שחין** – לפי שהפרישו נשותיהן מבעליהן, ע"כ הוכו בשחין שהתשמיש קשה להם. **ז) ברד** – קולות השמיים הי' לאזנו, על אשר חטא בקול ואמר מי הי' אשר אשמע בקולו, ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה', ע"כ השמיים הי' בעל כרחו את קולו. **ח) ארבה** – לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך, ואמר פן ירבה, ע"כ שלח עליהם ארבה, כי לשון ארבה משמש על הריבוי כמ"ש (ירמ' מ"ו, כ"ג) כי רבו מארבה. **ט) חשך** – לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך, כמו שהצפינו את משה, ע"כ במחשכים הושיבום ה', וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך. **י) מכת בכורות** – לפי שרצו לאבד בני בכורי ישראל.

וי"ל באופן אחר, עפ"י הפסוק (שמות, י', ב') ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים, שפסוק זה מגלה לנו שלא בלבד להעניש את המצריים הביא הקב"ה את המכות עליהם, אלא הי' תכלית יותר מעולה ומרוצה, והוא שבנ"י יספרו את מעשיו גדולותיו ונוראותיו שעשה להם הקב"ה במצרים לדורי דורות כדי ללמדם כחו וממשלתו בעולם, כדי שכל דורות הבאות יהיו מיוסדות וחזקות באמונה בהקב"ה ויוכלו לעבדו כראוי.

עיי' ברמב"ן סוף פרשת בא שפי' הפסוק (שמות ח', י"ח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, שהאותות והמופתים באים להראות על השגחת הקב"ה, שהוא שליט בכל, והם עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה, ובעבור שהקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע וכופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון, כדי שלא יהי' פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלקים, ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזירת עליון.

וי"ל עוד עפ"י דברי האור החיים על הפסוק הנ"ל, שהפסוק בא להודיע כי אין תכלית הכוונה בהבאת האותות לעשות נקמה בפרעה, אלא לחזק האמונה בלב ישראל, **וכמ"ש וידעתם כי אני ה',** וכן תמצא כשדיבר אתנו הקב"ה בהר סיני **פתח דבריו – אנכי ה' אלקיך, וזה לך האות, אשר הוצאתיך מארץ מצרים,** והוא שהקדים דבריו כאן ואמר **וידעתם כי אני ה',** כי יכירו בזה בחוש

הראות צדק האמונה, מה שלא השיג אדם מהעולם עד עולם, ברוך אשר כן עשה לנו.

ואפשר מטעם זה הי' דוקא עשר מכות, לא תשע, ולא אחר עשר, לרמז דע"י העשר מכות יתחזק אמונתנו בהקב"ה שברא העולם בעשרה מאמרות.

וי"ל עוד דמבואר בחז"ל שאף שהוצרכו בני"ל לילך לגלות מצרים מצד הברית בין הבתרים, מ"מ מה שנשתעבדו שם, בא ע"י שהלכו בדרך המצריים, כגון הליכה לטרטאיות שלהם, והיו מתדמים להם בהרבה דברים. **נראה לומר** שע"י המכות שהביא הקב"ה על המצרים הבין כלל ישראל דלא זו הדרך, **והעיקר הוא לעבוד את ה' ולילך בדרכיו**, ובכל מכה ומכה שבאה על המצריים **נתוספה הכרתו** בעיקר זה, ובאמת אין גאולתו שלימה עד שיבאו לידי הכרה זו, ומכיון שמהפסוק **למען תספר באזני בנך ובן בנך** נתחדש לנו שהמכות באו על המצריים **לחזק אמונתנו בה'**, והוא חיזוק הנצרך לכל הדורות עד ביאת הגואל, **ממילא מובן** הקפדת התורה לזכור יציאת מצרים ביותר, דרוב הנסים שהיו במצרים נעשו להחזיק מעמדנו בעולם בכל הדורות, ובפרט בימי גלותנו.

ולפ"ז י"ל המדרש (מובא בגבורות ה', סוף פרק נ"ז) בזכות שנתנסה אברהם בעשרה נסיונות, הביא הקב"ה עשרה נגעים על מצרים. **ולדברינו י"ל** דבזכות אברהם שעמד בעשרה נסיונות הקב"ה הביא על המצריים עשרה מכות כדי לחזק אותנו באמונת ה', דהיינו כמו שנתברר ע"י היו"ד נסיונות אמונת אברהם אבינו בהקב"ה, נתחזק אמונתנו בהקב"ה ע"י היו"ד מכות. **וי"ל עוד** דכלל ישראל הגיע למדריגת אברהם אבינו באמונת ה' ע"י המכות שבאו על המצריים, והם זכו לזה בזכות העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו.

וי"ל עוד עפ"י דברי זקני התוס' יו"ט במשניות אבות (ה', ג') עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם – שאנו זוכים ומקבלים טובה בזכותו שעמד בכל נסיונותיו, לפיכך קראו התנא בכאן **אבינו. ולפ"ז יש ליישב קושיא אחרת**, דמיד אח"כ אמרו עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים, ועשרה על הים, עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים ועשרה על הים. **שלכאורה צ"ע** דיותר מסתבר לומר תחלה שהקב"ה הביא על המצריים מכות, ואח"כ שעשה לנו נס והציל את כלל ישראל. **ולדברינו י"ל** שבעצם גם ישראל היו ראויים שילקו במצרים, וכמו שטען השר מצרים בקריעת ים סוף, הללו עובדי עבודה זרה, והללו עובדי עבודה זרה, רק שינצולו בזכות אברהם אבינו, ולכן מיד אחר שמזכירים זכות אברהם אבינו, אומרים הנסים שנעשו לאבותינו במצרים בזכותו.

ולפ"ז י"ל הפסוק (שמות, י', א) "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו"

דלכאורה צ"ע כי מן הסתם מלת **"כי"** שבמקרא הוא נתינת טעם אלמעלה. **וצ"ע** מה שהקב"ה **הכביד את לב פרעה** איך הוא סיבה **שילך משה אל פרעה. ולדברינו י"ל** דמשה רבינו חשש שפרעה מוכן עתה **לשחרר** בני ישראל, שהלא ראה שע"י **מכת ברד** אמר **"ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים"** ומכיון שידע משה דע"י כל מכה יהיה **חיזוק אמונה לישראל** היה ירא שמא תתבטלו מכות הנשארין, וממילא **תועלת** היוצאת מהן תאבד, לפיכך אמר לו הקב"ה **אל תדאג** אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, **והטעם הוא כדי לספר לבנך ובן בנך לחזק האמונה של ישראל עד ביאת גואל. ומה שהוסיף לו הקב"ה "גם עבדיו"** ואמר **"כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו"** הוא ג"כ מטעם זה, והיינו שמשה דאג שאע"פ שפרעה בעצמו לא ישלח את בני"י, מ"מ שמא עבדיו שלא הוקשה לבם ישפיעו עליו לשלחם, לפיכך אמר לו הקב"ה שגם לעבדיו הכביד את לבם.

וי"ל עוד עפ"י דברי הטעמא דקרא (הגר"ח קניבסקי שליט"א) **דלכאורה צ"ע** כשפרעה אמר למשה להתפלל להסיר המכה, בצפרדע, ערוב, וברד, למה הסכים משה מיד להתפלל, הלא הי' צריך לומר לו כשישלחם אז יסיר המכה. **וי"ל** שמשה לא רצה לעשות כן, שאם הי' עושה כן לא הי' מקום לשאר המכות, והקב"ה רצה להרבות בו המכות כמ"ש למען רבות מופתיו.

וי"ל עוד עפ"י הפסוק (שמות, י"א, ט') **ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתיו בארץ מצרים. צ"ע איך יאמר למען רבות מופתיו**, הא לא נשאר רק **מכה אחד** מכת בכורות. **ועוד צ"ע** למה חזר הפסוק להזכיר מה שמשה ואהרן עשו, **כמ"ש ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, ועיין בפרש"י. הדרש אב (הגאון ר' אברהם אהרן יודעלעוויץ זצ"ל) תי' שהקב"ה אמר למשה שפרעה ישאר בכפירתו ולא יעשה תשובה כלל, וזהו לא ישמע אליכם פרעה, וטענותיו יהיו למען רבות מופתיו בארץ מצרים, דהיינו למה הוצרך להרבות המופתים בכל פעם מכה אחרת, והלא במכה אחת אם לא סרה הי' די שיהי' מוכרח לפרעה לשלח את ישראל, ולכן **רבות המופתים** הי' סיבה להקשות לבו שלא ישוב בתשובה ולא ישמע אליכם, כי זה מורה כמו האיש שמכה רעהו בידו אחת, אשר לאחר זמן ישיג חלישות בידו ויתחיל להכות בידו השני, וכן חשב פרעה שהקב"ה השיג חלישות מהכות פרעה במכה ההיא ומוכרח להחליפה באחרת, ועוד יהי' לפרעה טענה מדוע **משה ואהרן עשו כל המופתים האלה לפניו**, למה הוצרך הקב"ה **לשלוח שנים** משה ואהרן, ולא די בשליח אחד, ומצד שני טענות אלו לא ישמע אליכם פרעה גם לבסוף.**

וי"ל עוד עפ"י הרמב"ם בהלכות תשובה (ו', ג') ולמה הי' שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה, וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח, שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו', ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי

העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא, אינו יכול לשוב, אלא ימות ברשעו שעשה בתחלה ברצונו עכ"ד. **הרי מבואר מהרמב"ם** דתכלית הכבדת לב פרעה בהמכות הי' כדי להודיע לבאי עולם, ששייך ענין כזה שהקב"ה מונע מהאדם דרכי התשובה, כדי שיאבד בחטאו.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי דו"ז הפנים יפות, עפ"י הפסוק (שמות, י', ב') ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים, שהנסיס והנפלאות שהי' במצרים היו בזכות המצוות שיקיימו הדורות אח"כ בסיפור יציאת מצרים, דהיינו אע"פ כשישראל היו במצרים לא היו במדרגה גדולה, ולא היו ראויים לנסיס אלו, זכו בשביל מצות הסיפור שיקיימו בניהם אח"כ לדורי דורות, והיינו דכתיב בסוף הפרשה (י"ג, ח') בעבור זה עשה ה' לי ר"ל בשביל זכות מצות הסיפור שאני מספר, עשה ה' זאת בעת ההוא, ולכן הרשע שאינו מספר אומר לו, לי ולא לו, שאילו הי' שם לא הי' נגאל, כיון שלא הי' הגאולה רק בשביל שכר מצות הסיפור, והיינו דקאמר שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, שהסיפור שהוא משבח להקב"ה ומספר נפלאותיו שבח הוא להמרבה לספר, כיון שבשביל זה היו הנסיס והנפלאות, וכיון שהוא הי' הגורם לדבר אין לך שבח גדול מזה. ולפ"ז י"ל דמטעם זה עשה הקב"ה כ"כ נסיס במצרים, ולא גאל אותם מיד, כדי לזכות אותנו ע"י סיפור שלנו לגרום כ"כ נסיס, ועי"ז אנו משובחים.

וי"ל עוד עפ"י דברי זקני החוזה מלובלין זצ"ל (בזכרון זאת) כי הנה שמעתי מהרב המגיד מזלאטשוב זצ"ל שבאותיות של רפואה, יש החיות של רפואה, כי כל התורה היא שמותיו של הקב"ה, והתורה היא אותיות, וזה למען תספר וגו' וידעתם, דהיינו ע"י הסיפור וידעתם כי אני ה', כי יתמשכו ע"י הסיפור בהאותיות שורש של גאולה והצלה ורכוש ונסיס ונפלאות. ולפ"ז נראה לי לפרש דברי חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגלות, דהיינו כיון דבניסן אנו מספרים ענין יציאת מצרים, עי"ז גופא אנו מעוררים הגאולה העתידה, שיהי' במהרה בימינו אכ"ר.

וי"ל עוד עפ"י פרש"י (שופטים ו', י"ג) על הפסוק "אמש הקרני אבא את ההלל" – אב זה של גדעון, הי' אדוק ביותר בעבודה זרה, עד ששבע שנים רצופות פיטם פר, כדי להקריב קרבן מהודר לעבודה זרה, למרות כל זאת ע"י שסיפר בליל הפסח את סיפור יציאת מצרים, גרם לכך שבנו גדעון אף שלא הי' מאמין גדול בתחלה וביקש מופת, או משום חוסר האמונה ביכולת ה', או משום אי אמונה בזכותם של ישראל, וגדעון בא לידי מסירות נפש להרוג את הפר בן שבע שנות הפיטום, ונתחייב מיתה ע"י אנשי העיר, ומסירות נפש זו היא שהביאה לישועת כלל ישראל באופן נסי. וזהו כדברינו הנ"ל, דע"י סיפור יציאת מצרים נתעורר גדעון למסור נפשו על קדושת השם, ועי"ז נתעורר הגאולה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי הגר"א שהסביר זה שאומרים בתפלת שמונה עשרה – משען ומבטח לצדיקים. דחוץ ממה שהקב"ה הוא מבטח לצדיקים שבטוחים בו, ונותן שאלתם לאחר זמן, לפני בוא שאלתם הוא משען להם שלא יאבדו בטחונם בו ית', כמו שמצינו במצרים לפני צאתם הראם נפלאות שישענו בו, וכן באחשורוש לפני שנתלה המן הראה להם גדולת מרדכי שקרא לפניו ברחובות, ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, וכן יהי' לעתיד לבוא כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות להיות משען לנו בבטחוננו בו ית'. נראה מדבריו דהטעם שהקב"ה עשה כ"כ במכות במצרים הי' כדי להיות "משען" וליתן חיזוק לישראל קודם יציאתם, דהיינו שזמן היציאה לא הי' עד ט"ו ניסן באותה שנה, לכן כדי לחזק אותו עד אותה זמן, הקב"ה עשה בשבילם העשר מכות.

וי"ל עוד עפ"י דברי מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל על הפסוק (שמות, י"ד, ט"ו) מה תצק אלי דבר אל בניי ויסעו – שודאי יבאו לארץ ולא יהרגו במדבר, שהקב"ה לא יעשה נסים בחנם, דהיינו אם כלל ישראל נהרגו במדבר, כל הנסיס שהקב"ה עשה להם במצרים הי' לחנם. וכעין זה כתב התיבות (הגדה מעשה נסים) על הפזמון אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו. דלכאורה צ"ע למה נחשב עשיית שפטים לטובה. ותי' דע"י עשיית השפטים שוב א"א למדת הדין לקטרג, אף שיש ח"ו חיוב כלי' משום חילול כבודו ית', כטענת משה בשעת עשיית העגל. וזהו ממש כדברינו הנ"ל דכיון שהקב"ה עשה נסים לישראל במצרים, זה גרם עוד נסים להצלתם, אפילו לא היו ראויים להם. ולפ"ז י"ל דאע"פ שהקב"ה לא הי' צריך לעשות כ"כ נסיס במצרים להצילם, אבל נסיס אלו גרם עוד נסיס כאשר הי' בקריעת ים סוף, וכן יהי' לעתיד לבוא במהרה בימינו אכ"ר.

סיכום הדברים – יש לפרש בו' דרכים הטעם שהקב"ה הביא על המצריים עשר מכות במצרים, ולא די במכה אחד. א) מדרש תנחומא – דבדרך טכסיסי מלחמות הקב"ה בא עליהם, כסדר מלכות כשצרה על עיר, דהיינו אע"פ שיכול להוציאם במכה אחת, עשה כ"כ מכות להראות שהקב"ה לוחם בשביל ישראל כנגד המצרים. ב) הכלי יקר – המכות היו בגדר מדה כנגד מדה, דהיינו אע"פ שיכול להוציאם במכה אחת, עשה כ"כ מכות כדי לענוש אותם מדה כנגד מדה. ג) הרמב"ן – כדי לחזק אותם באמונתנו בהקב"ה, דהיינו אע"פ שיכול להוציאם במכה אחת, עשה כ"כ אותות ומופתים כדי לחזק אותנו באמונת אלקים, ואפשר מטעם זה הי' דוקא עשר מכות כנגד העשרה מאמרות שבהם נברא העולם, דע"י המכות אנו מאמינים בה' ובבריאת העולם. ד) הפנים יפות – דע"י הסיפור יציאת מצרים לדורי דורות, זכו כלל ישראל למפרע ליציאת מצרים, ולכן עשה כ"כ נסיס במצרים, כדי לזכות אותנו ע"י סיפור שלנו לגרום כ"כ נסיס, ועי"ז אנו משובחים. ה) דהסיפור של הנסיס שהיו במצרים גופא

מעורר הגאולה העתידה, והסיפור תלוי בהנסיים שהיו שם, ואינו דומה סיפור של עשר מכות לסיפור של מכה אחד. (ו) הגר"א - כדי לחזק אותם עד זמן יציאתם, וזהו בגדר משען ומבטח לצדיקים.

ג) הרבה בני אדם מקשים למה לא יעשה לנו הקב"ה אותות ומופתים בזמן הזה כמו שעשה לנו במצרים. הגאון ר' ישראל סאלאנטער זצ"ל תי' שפעם אחת הי' בבית של אחד מנכבדי העיר, ושמע שאשתו מבקשת מבתה הקטנה, שהיתה אז לומדת ריקודים להראותה איך תרקד, ולא רצתה באמרה כי רק בעת חתונה היא מרקדת ולא בזמן חול. וע"ז אמר הגאון ר"י זצ"ל כי כך הוא אצל הקב"ה, שרק בעת יציאת מצרים שאז השתדך עם ישראל, בעת חתונתו עשה ריקודים והראה מופתים לפרעה, כדי שיאמינו בני ישראל, אבל בעת חול אינו עושה ריקודים ואין עושה מופתים, כי כבר נעשה השידוך והחתונה, כמ"ש וארשתין לי לעולם, ורק לעתיד שיחדש הנשואין, כמ"ש ביום ההוא תקראי אישי, אז יחדש נפלאותיו, כמ"ש כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות.

כמה זמן הי' המכות

איתא בעדיות (ב', י"ג) משפט המצריים שנים עשר חודש - התוס' שאנץ פי' דכתיב (שמות ד') לקושש קש לתבן, אימתי התבן מצוי באייר (דהיינו המכות התחילו מיד אחר זה) והם יצאו בניסן. אבל עיין ברש"י על הפסוק (שמות ז', כ"ה) וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור - מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו, שהיתה המכה משמשת רביע חודש, ושלשה חלקים (כ"ד ימים) היה מעיד ומתרה בהם. (העץ יוסף פי' שביום כ"ד שהוא מימי ההתראה, המכה מתחלת ומשמשת עד שבעה, ימי התראה והמכה הם לי יום). הגור ארי' פי' דמלת מלא לא שייך רק על דבר שיש לו שיעור, כמו וימלאו ימי' ללדת, מלא שבוע זאת, והם שבעת ימי המשתה, ולכך אמר שגם בדבר הזה הי' המכה משמשת רביעית החודש, ויש לה שיעור שתמלא. ועיין ביפה תואר (מדרש רבה פרשה ט' ס"ק י"ב) דזה שרש"י מביא מהמדרש, שכל מכה הי' חודש פליג אסתם מתניתין הנ"ל דמשפט המצריים הי' י"ב חודש. דהיינו לשיטת רש"י המכות היו רק י' חדשים מתמוז עד ניסן, משא"כ להמדרש היו י"ב חדשים, מאייר עד ניסן.

היעב"ץ (בהגהותיו על סדר עולם פרק ג') כתב דהשליחות של משה אל פרעה התחילה בניסן, שנה לפני יציאת מצרים (מובא בספר למכסה עתיק (מהגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א) שהקב"ה דיבר עם משה מתוך הסנה ז' ימים, ויום ז' הי' ט"ו בניסן, ולשנה הבאה יצאו ממצרים) ולא התחילו המכות מיד, אלא פרעה הכביד העבודה בתבן, שהה עד שיצא ניסן, והמתין לו עד חודש אייר, ובחודש סיון עשה מופת התנין, ובתמוז מכת הדם,

וכך בכל חודש מכה אחרת, עד שמכת בכורות הי' בניסן, שהוא חודש העשירי מתמוז. היוצא מדבריו - שהשנים עשר חודש התחילו בשליחות משה אל פרעה.

ואולי י"ל כיון שמשה התרה לפרעה מיד על מכת בכורות, כמ"ש (שמות ד', כ"ב, כ"ג) ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל, ואומר אליך שלח את בני ויעבדני, ותמאן לשלחו, הנה אנכי הורג את בנך בכרך. ופרש"י - דקאי על מכה האחרונה, מכת בכורות, ובה התרהו תחלה, מפני שהיא קשה, בשר ודם המבקש להתנקם מחבירו, מעלים את דבריו, שלא יבקש הצלה, אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו, כי אם בשובו אליו, לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב. ולפ"ז י"ל דאע"פ דמכת דם התחיל בחודש תמוז, אבל כיון שקיבל התראה כבר בחודש אייר נחשב שמשפט המצריים הי' י"ב חודש.

ויש להעיר על זה, דמכת דם הי' בחודש אייר, או בחודש תמוז, דאיתא בחז"ל (ר"ה, י"א) דבראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, והוא מיום שבאתה מכה ראשונה (עיין בתוס' שם). נמצא שמכת דם הי' מר"ח תשרי עד ז' תשרי, וכן כל מכה ומכה התרה ג' רביעיות מהחודש שעבר והמכה התחילה בר"ח, ושימשה ז' ימים, ושוב התחיל כח מכה אחרת. ולפ"ז י"ל סדר המכות. א) דם - ר"ח תשרי. ב) צפרדע - ר"ח חשוון. ג) כנים - שלא הי' בה התראה, הי' גם בחשוון. ד) ערוב - ר"ח כסלו. ה) דבר - ר"ח טבת. ו) שחין - שלא הי' בה התראה, הי' גם בטבת. ז) ברד - ר"ח שבט. ח) ארבה - אדר. ט) חשך - שלא הי' בה התראה, הי' גם באדר. י) מכת בכורות - הי' בט"ו ניסן.

סיכום הדברים - יש מחלוקת כמה זמן הי' משפט המצריים. א) משנה בעדיות (ב', י"ג) - משפט המצריים שנים עשר חודש. ב) מדרש תנחומא מובא ברש"י - עשר חודש. ג) יעב"ץ - אע"פ דהמכות היו רק י' חודש כפרש"י, אבל נחשב משפט י"ב חודש, דשליחות משה הי' בניסן שנה לפני יציאתם, ומשפטם התחיל בשליחותו של משה, ואולי הוא מטעם דבאייר כבר קיבל פרעה התראה על מכת בכורות.

ב) הנה לפרש"י יש לפרש הטעם שכל מכה הי' שבעת ימים, עפ"י מה שכתב הרבינו בחיי (פרשת וארא) שעמדה המכה ז' ימים כטומאת הנדה, מה טומאת הנדה ז' ימים, אף מכת הדם במצרים ז' ימים, וגילה הכתוב במכת הדם שהיא ראשונה, והוא הדין לכל השאר, שעמדה כל אחת ואחת ז' ימים (ואפשר מטעם זה נאמר ענין שבעת ימים בפירוש רק במכת דם שהוא ממש דומה לדם נדה) וימי הרוחה כ"ד יום, הרי חודש ימים בין עמידת המכה והרוחה, וכן מצינו שיסד רבי אליעזר הקליר בפיטו ואמר, ירח ימים הוקצב לכל מכה, שלשה חלקים ויעד והכה, ורביעית שימשה המכה.

אבל צ"ע ממכת חשך, שלא היה כי אם ששת ימים. **השפתי חכמים תי'** דלקמן בפי' בשלח כתיב **"ויהי הענן והחושך ויאיר את הלילה"** רצה לומר הענן והחושך היה למצרים, ויאיר את הלילה לישראל, ולמה היה חשך למצרים, אלא הקב"ה פרע להם אותו יום שביעי שלא הביא בתחלה עליהם. **ביתר ביאור** – דהיינו באמת כל מכה הי' שבעת ימים, והטעם דחשך הי' רק ששת ימים, הוא כיון שהקב"ה הביא עליהם עוד יום של חשך בשעת יציאתם.

אבל עיין באבן עזרא (שמות, ט', י') שכתב שלא נלמוד **ממכת דם** שכל מכה הי' **שבעת ימים**, וראי' ממכת **"דבר"** שהיתה רק **שעה אחת**, וכן מכת חשך הי' רק ג' ימים, אלא ע"פ פשוט אין אנו יודעין כמה זמן היה כל מכה ומכה, וא"א ללמוד ממכת דם.

ובאמת יש להעיר על פרש"י איך הי' מכת דם ז' ימים, הלא מיד נהפכו כל המים לדם, וא"כ אין כאן חילוק בין מכת דבר למכת דם, ששניהם היו בשעה אחת. **ובאמת לא קשה כלום**, דאע"פ דכל המים נעשו דם בשעה אחת, אבל חזרו למים אחר שבעת ימים, משא"כ במכת דבר אחר שמתו כל הבהמות, המכה הי' נגמור.

וי"ל עוד עפ"י דברי החזקוני (שמות, ז', כ') שלא נעשה היאור דם כי אם לפי שעה, ומיד מתה הדגה מחמת הדם, ואח"כ חזר היאור לקדמותו, ומה שכתוב **"ולא יכלו מצרים לשתות ממימי היאור"** לא מפני שהי' דם, שלא מצינו שביקשו להסיר המכה, אלא משום והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור. **וראי' לדבר מהפסוק "ויעשו כן חרטומי מצרים"** ואם לא חזר היאור לקדמותו איך יכולין לעשות כן. **ולפ"ז י"ל** דזה שנחשב דהמכה הי' שבעת ימים הוא בשביל הבאשת היאור, שהי' לזמן ז' ימים. **וכן משמע מהפסוק וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור ר"ל** ששבעת ימים לא יכלו לשתות המים מפני שנבאשו. (עיין בפירוש הטור על התורה). **אבל צ"ע** דא"כ למה נקראת המכה על שם הדם ולא על שם ההבאשה. **וי"ל עפ"י הדעת זקנים (שמות, ז', י"ח)** לפי שההבאשה אינה ניכרת והדם ניכר.

סיכום הדברים - **יש מחלוקת ראשונים**, כמה זמן הי' המכות. **שיטת רש"י** - כל מכה הי' שבעת ימים, וגם חשך הי' שבעת ימים וכדברינו הנ"ל. **שיטת האבן עזרא** – רק מכת דם הי' שבעת ימים, אבל אין אנו יודעים הזמן של המכות האחרות, והביא ראי' **ממכת דבר** שהי' רק שעה אחת. **ויש עוד שיטה מובא במדרש רבה (שמו"ר, ט', ב')** ששבעת ימים הי' משה מתרה בהם, וכ"ד ימים היתה המכה משמשת בהם. (עיין באור החיים דכולי עלמא מודה דמכת דם הי' רק שבעת ימים כמשמעות הפסוק).

יש ליישב שיטת רש"י, שודאי **מכת דבר היתה לשבעת ימים** כמו מכת דם, ומה שטען האבן עזרא שהיתה רק

לשעה אחת אינו כן, שהבהמות לא מתו בשעה אחת רק בהמשך ז' ימים. **ואולי י"ל** שהאבן עזרא סובר דאם המכה הי' לשבעת ימים בודאי פרעה הי' קורא למשה להסיר המכה כמו שעשה בשאר המכות.

וי"ל עוד שהאבן עזרא סובר, שהדבר המית כל מקנה בשדה מיד ואח"כ פסק, אבל רש"י סובר, שהמכה נמשך לז' ימים, והי' נוגע למי שהי' **מקנהו בבית** בתחלת המכה (דהא מבואר ברש"י (שמות, ט', י') שמכת דבר הי' רק על המקנה אשר בשדה בלבד) ובתוך שבעת הימים יצאו לחוץ, שמכת דבר הרג המקנה שיצא מן הבית עד כלות ז' ימים.

וי"ל עוד עפ"י המהרי"ל דיסקין זצ"ל שמכת דבר הי' **נס גדול** כ"כ שלא מתה אף בהמה אחת מישראל שהיתה ראוי' למות בלא"ה היום, שנמלאו שנותי' או חולה וזקינה עם כל זה לא מתה, כדי שלא יאמרו הגוים שגם אצל ישראל הי' המכה. **ולכן** אע"פ שמקנה מצרים מתו מיד בהתחלת המכה, אבל המכה נמשכה ז' ימים, ובתוך ימים אלו לא מת אף בהמה אחת ממקנה ישראל אפילו אותם שראויים למות.

ויש להביא ראי' להאבן עזרא, שמכת דבר הי' רק לשעה אחת, דאם הי' לשבעת ימים כפרש"י למה לא חרד פרעה ממכה זו וקרא למשה ואהרן להתפלל להסיר המכה כמו שביקש במכת ערוב.

וי"ל עוד שמצינו בהפסוקים שפרעה ביקש ממשה להתפלל להסיר מכת צפרדע, ערוב וברד. **צ"ע** למה ביקש רק על מכות אלו, דלא מסתבר לומר שמכות אלו היו קשים משאר המכות. **וי"ל** ששלש מכות אלו היו לזמן ארוך, ולכן ביקש ממשה להסירם, משא"כ שאר המכות שהיו על זמן קצר, ולכן לא ביקש עליהם. **וי"ל עוד עפ"י דברי החתם סופר**, שהטעם שפרעה אמר למשה להתפלל **למחר** על הסרת הצפרדעים, הוא שפרעה חשב שאין כחו של משה רק על ז' ימים, כמו שהי' במכת דם שפסקה אחר ז' ימים, ע"כ ביום השביעי למכת צפרדע אמר למחר ביום ח', כי אולי יופסק ממילא כמו מכת דם, ויאמר כדברך למען תדע וגו'.

וי"ל עוד עפ"י דברי המהרי"ל (גבורות ה', פרק ל"ג) דזה שפרש"י שכל מכה הי' שבעת ימים, היינו שלא היתה הולכת ומוספת, כי היאור שהי' דם אין ספק כי היאור אינו עומד, וכל שעה מים אחרים באים, וכל מים שבאו היו לדם עד שבעה ימים, ואחר שבעה לא הי' זה, וכן הצפרדעים שהי' היאור משריץ עוד יותר צפרדעים עד שבעת ימים ולא יותר, אבל בלא תפלת משה אותם צפרדעים שבאו על מצרים לא היו הולכים, אלא היו נשארים אף אחר שבעת ימים, וכן הארבה שהי' שם הי' נשאר אף אחר שבעת ימים, ולכך התפלל להסיר אותם, וכן הערוב אשר הי' שם היו נשארים, וע"י התפלה הוסר, וגם הברד שהי' כבר באויר ובעננים לא הי' פוסק אם לא

התפלל משה, ותפלת משה גרמה להסיר אף הברד שהי באויר שנאמר לא נתך ארצה. ולפי' נראה לי לפרש הטעם, שפרעה לא קרא למשה ולאחרון להתפלל להסיר מכת דבר, כמו שעשה בצפרדע וערוב, דלפרש"י המכה הי שבעת ימים, דהיינו דבמשך שבעת ימים כל המקנה מתו, וא"כ אין על מה להתפלל, דהתפלה מהני רק כדי להסיר מה שהי כבר, וזה לא שייך במכת דבר.

ויש להביא עוד ראי' להאבן עזרא, דהנה במכת ערוב דבר ברד וארבה, משה אמר לפרעה **"מחר יהי האות הזה"** ולפרש"י לכל מכה הי משה הי מתרה כ"ד יום, איך שייך לומר בתחלת ההתראה למחר, דמשמע דהתראה הי רק יום אחד, וע"כ אין להביא ראי' ממכה אחד למכה אחרת. (וידחק לומר דזה שאמר למחר יהי האות הזה הי ביום כ"ג של ההתראה).

ויש להביא עוד ראי' להאבן עזרא, דהנה הרמב"ן הוכיח, שמכת ארבה הי בחודש ניסן, ממה שצמח אחר הברד שהי באדר, כמ"ש כי השעורה אביב, והוא באדר, אכל הארבה הי בניסן, א"כ אם המכה הי משמש ז' ימים כפרש"י, א"א לומר שהי החשך סמוך לארבה בניסן, שהרי בעשור לחודש לקחו את הפסח, והיו שיני מצרים קהות כדאיתא באו"ח (סי' ת"ל) שלכך נקרא שבת הגדול, ואם הארבה הי ז' ימים, ומכת חשך ג' ימים (כדעת האבן עזרא) מה הי הנס בשבת הגדול, הלא המצרים לא ראו כלום, דמכת ארבה וחשך הי מר"ח ניסן עד י' ניסן, נמצא ד' ניסן הי יום האחרון של מכת חשך. ואולי יש לדחוק עפ"י דברי דו"ז **הפנים יפות**, שג' ימי אפילה היו רק אחר עשר לחודש, דהיינו ג' ימי אפילה היו בי"א וי"ב וי"ג (כדעת האבן עזרא, שמכת חשך הי רק ג' ימים). ולפי' **מיושב קושיית הבית יוסף**, שיחשבו כל הד' ימים "גדולים". **ולדברינו י"ל** דרך אחר עשר לחודש הי מכת חשך, נמצא שלא היו שיניהם קהות רק בעשירי, שראו מקחם מבעשור. **וכן נראה,** דמיד אחר מכת החשך (בליל י"ד) קרא פרעה למשה ואמר לו **"גם טפכם ילך עמכם"** דאין סברא לומר שהיתה מכת החשך קודם עשר לחודש, ואח"כ בליל י"ד נתעורר מצד עצמו לקרוא למשה ולאחרון לאמר גם טפכם ילך. ולפי' **י"ל הגמ' בברכות (ד') רב** אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוה קאי (ליל שעבר י"ג, ולמחר יהי י"ד) וה"ק משה לישראל אמר הקב"ה למחר **כחצות הלילה** כי האידנא, אני יוצא בתוך מצרים. **שלכאורה צ"ע** למה לא אמר סתם **כעת מחר**, כמו במכת ברד, וכי לא ידע שהוא חצות לילה. **ולדברינו י"ל** דכיון שהי חשך אפילה ביום י"ג, לא היו יודעים לכיון חצות לילה, לכן אמר לו משה **כחצות הלילה** כי האידנא.

ולפרש"י דמכת חשך הי ו' ימים צ"ל דמכת חשך כבר התחיל ביום ח', אבל כיון דבג' ימים הראשונים לא הי כ"כ חשך כמו ג' ימים האחרונים, לכן שייך לומר דהי נס גדול ביום י' לחודש, שהישראלים נטלו השה של המצריים, והם לא עשו כלום.

והנה המהרי"ל דיסקי"ן צ"ל פי' דכשאמר פרעה למשה **"גם טפכם ילך עמכם"** הי עוד מכת חשך (ודלא כדברי הפנים יפות הנ"ל דזה הי ביום י"ד דכבר עבר מכת חשך). **והביא ראי' לזה מהגמ' בזבחים (ק"ב)** כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם, ומקשה הגמ' **והכתיב (י"א, כ"ח) ויצא מעם פרעה בחרי אף**, אמר ריש לקיש סטרו ויצא, פרש"י הכהו על לחיו, ואם הי אור, והי פרעה הרשע רואה, איך עשה משה רבינו כן, אבל לפי הנ"ל דהי אז מכת חשך, פרעה סבר דענין ביאת המכה כעת כך הוא בסטירה, ושלכל אחד ואחד סטרו לו כעת על פניו.

וכל זה מה שכתבנו הוא לא כדברי המנות הלוי (המחבר של הפיוט לכה דודי) שכתב בשם שערי בינה, דהטעם דהמן הי שמח שהפור נפל על י"ג באדר, הוא משום **דחשך מצרים הי בי"ג באדר**, ובו מתו פושעי ישראל, ועתה כמ"כ יפלו, ומסיים המנות הלוי שהוא טעם נפלא.

וכעין זה כתב התפארת יהונתן (ריש פרשת בא) – שהרמב"ן הוכיח שבאדר הי מכת ברד, וא"כ בניסן כבר נאמר החודש הזה לכם, וא"כ בירח אדר היו כל ג' מכות רצופים, ברד, ארבה, חשך, (לא מובן הוכחתו, ואדרבה הרמב"ן כתב בפירוש דמכת ארבה הי בניסן) וע"כ תמהו המצרים מה נשתנה ירח זה מכל הירחים, ושפטו שהוא מפאת המזלות כמ"ש הראב"ע במגילה, כי לכך בחר המן באדר היותו היפך ניסן מזל צמח לישראל, וידוע כי מצרים עובדים לטלה ומזלם בניסן, א"כ אדר הוא ההיפך, ולכך קרה להם ג' מכות, וא"כ שפטו שהוא מפאת המזל ולא פועל ה', והכבידו לבם למען שתי ג' מכות אלו בחודש אדר.

(ג) הנה הגור ארי' הקשה על פרש"י שאיך יכול לומר שכל מכה משמשת ז' ימים, הלא **מכת הצפרדעים** ע"י תפלתו של משה הוסרו, וא"כ הוי פחות מז' ימים. **ותי' דאע"ג** שנכרתו, היתה המכה משמשת שבעת ימים, **כדכתיב בקרא (ח', י') ותבאש הארץ (רוח רעה)** וזאת המכה היתה שבעת ימים. **ולפי דבריו נתחדש** שהיו במכת צפרדע שני חלקים. **(א)** שהצפרדעים הלכו בכל המקומות במצרים, כמ"ש ועלו ובאו בביתך וגו'. **(ב)** שאף אחרי מיתת הצפרדעים הי המכה נמשכת ע"י הרוח רעה, כמ"ש ותבאש הארץ. **ולפי' צריך לפרש הפסוק (ח', י"א) וירא פרעה כי היתה הרוחה וגו'** שלא מצינו לשון כזה בשאר המכות, והיינו דאע"פ שהמכה נמשכת עד ז' ימים ע"י הרוח רעה, אבל עכ"פ היתה לו **רוחה ע"י מיתת הצפרדעים**, שמתו ונצברו לחמרים, ולכן הכביד את לבו ולא שלח את בני ישראל.

אך צ"ע ממכת ערוב וברד, שהוסרו ע"י תפלתו של משה רבינו, איך הי משמש ז' ימים. **ועיין שם בדבריו שתי'** דכיון שראה פרעה שכל מכה היתה נמשכת רביע חודש, כל רביע חודש הי **ירא מן המכה** שמא תחזור (דאף שהמכה הוסרה, עדיין הי פרעה חושש שהמכה תחזור בתוך אותו

שבוע) ובזה היתה משמשת רביע חודש, **דמה שפחדו שמה תחזור המכה נחשב ג"כ חלק המכה**, וזוהי הכוונה שכל מכה היא ז' ימים.

ולפי' יש לתרץ קושיית האבן עזרא הנ"ל על פרש"י, ממכת דבר שלא היא לשעה, שאע"פ שעצם המכה היא רק לשעה, אבל פחד המכה היא שבעת ימים, שפחדו שמה תחזור המכה תוך השבעת ימים, וזה ג"כ נחשב חלק מן המכה. (עיין באור החיים (ז', כ"ה) וסובר אני שהגם שהי גבול למכה, הגבול היתה מסתלקת אם היא משה מתפלל קודם הזמן ההוא.)

ויש לתרץ קושיית הגור ארי' על פרש"י בדרך זה אבל באופן אחר, שלכאורה צ"ע כמו שפרעה ביקש ממש להסיר מכת צפרדע ערוב וברד קודם זמנם, למה לא ביקש על כל המכות. וי"ל דמבואר בחז"ל שפרעה היא בעל גאווה גדול, עד כדי כך שעשה עצמו אלוה (עיין ברש"י שמות, ז', ט"ו), ולכן לא רצה לבקש ממש להסיר את המכה, שזה היא סתירה לעצמותו, ורק באלו המכות של **צפרדע ערוב וברד** שגרמו כ"כ הפסד למצרים (בצפרדע היא סכנת מות, שהצפרדעים ינקבו בני מעיו ותעשנו טריפה, בערוב היא גם סכנת מות ע"י הבהמות שהקב"ה שלח בהם, בברד היא גם סכנת מות כמ"ש הירא את דבר ה') בליט ברירא ביקש ממש להסירם קודם שנגמר זמנם שהוא שבעת ימים, אבל פרעה הבין גם לאחר הסרת המכה שהטעם שהמכה נסתלקה היתה רק בשביל תפלת משה, נמצא שעד שבעת ימים פרעה היא תלוי בתפלת משה, ולפרעה זה גופא היא מכה, דזה הוא סתירה לעצמותו של פרעה, שהוא עשה עצמו כאלוה, ועכשיו צריך סיוע ממש רבינו.

הסימן של המכות - דצ"ך עד"ש באח"ב

איתא בהגדה של פסח – ר' יהודה היא נותן בהם סימנים דצ"ך, עד"ש, באח"ב. צ"ע מה בא ר' יהודה ללמדנו בזה. הגר"א תי' דזה שכתב בהגדה אלו עשר מכות וכו' דם ר"ל כך היו כתובים על המטה דם צפרדע וכו', וכמ"ש בהגדה ובאותות – זה המטה. **ר' יהודה היא נותן בהם סימנים ר"ל דר"י חולק וסובר דרק הר"ת דצ"ך עד"ש באח"ב** היו כתובים על המטה.

הדעת זקנים פי' שלכך הוא הסימן לידע באי זו היא מתרה, ובאי זו לא היא מתרה, שלעולם בכל מכה שלישית לא היא מתרה כדאמרין בסנהדרין (פ"א) מי שלקה ושנה כונסין אותו לכיפה, ומאכילין אותו שעורים עד שכרסו נבקעת. **עוד פי'** להודיע שבסדר זה שימשו, ולא כסדר הכתוב בספר תהלים (ע"ח) ששם נכתב המכות שלא כסדר.

וי"ל עוד עפ"י דברי המלבי"ם (שמות, ז', י"ד) שהמכות נחלקו לג' סדרים, ומכה האחרונה שהיא מכת בכורות

היא חוץ מן הסדרים, כי תכליתה היא שישלח את ישראל, ואז נתרצה לשלחם, אבל תשע הראשונות לא היא תכליתם לשלח את ישראל, כי היא חיוק את לבו שלא יאבה לשלחם, רק היא תכליתם להודיע לכל העולם שיש אלקים, ושהוא משגיח על כל העולם, ושהוא בעל היכולת שאין כמוהו, ומכל סדר באו שתי מכות בהתראה, והמכה השלישית היתה בלא התראה, **ובא הסדר הראשון דצ"ך - לברר מציאות ה'**, כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', וע"ז באו שתי מכות בהתראה, ואחר שחיוק לבו בא מכת כנים שלא בהתראה, כי לא היא ענינה לברר איזה ענין, שכבר נתבאר מציאות ה' ע"פ שנים עדים, רק בא דרך עונש להכותו מכה של בזיון על שהכביד לבו, ולכן לא התרה בו תחלה (נראה מטעם זה שהכנים שבאו על עונש היו מתדבקים בבשרם) וכן שתי מכות הראשונות מן הסדר השני באו בהתראה, שבאו לברר שה' משגיח גם בארץ, ואחר שנתקיים זה ע"י שני עדים בא מכת שחין בלא התראה, כי לא בא לברר דבר רק להכותו מכת בזיון דרך עונש, וכן שתי מכות מן הסדר השלישי באו בהתראה, שבאו לברר שהוא בעל היכולת שאין כמוהו כמ"ש במכת ברד בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, ואחר שנתקיים ע"פ שנים עדים בא מכת חשך בלא התראה, כי לא בא רק דרך עונש, שרשעים בחשך ידמו, ואחר שנתבררו ג' העיקרים האלה, בא מכת בכורות לכופו שישלח את העם.

וי"ל עוד עפ"י דברי דו"ז הפנים יפות, שהסביר הטעם שלא היא התראה במכת כנים, שחין, חשך, עפ"י הגמ' בקידושין (כ') שאם עבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, ולכן במכה ראשונה ושני התרה בו, אבל כיון שנעשה לו כהיתר, שוב לא התרה בו פעם שלישית, אבל כיון שאמרו לו החרטומים אצבע אלקים היא, היא ראוי שישם לבו לדבריהם, לכך התרה בו במכה רביעית וחמישית, ובששית כיון שנעשה לו כהיתר לא התרה בו, אבל במכה ששית הוא באמת לא החזיק לבו, אלא שהקב"ה החזיק בו כדפרש"י, וכיון שנתחרט הוצרך להתרות בו עוד ב' פעמים, וכיון שעבר ושנה לא הוצרך להתרות בו במכה תשיעית, ובמכת בכורות לא היא בו התראה, שכבר התרה בו בתחלת שליחותו, כמ"ש (ד', כ"ג) ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג בנך בכורך. **הרמב"ן (ח', ט"ו) פי'** הטעם שמה לא התרה פרעה במכת כנים, שחין, וחשך, הוא שלא התרה בו רק במכות שבהם מיתה לאדם, ובאלו מכות לא היא בהם מיתה משא"כ בשאר מכות.

וי"ל עוד עפ"י דברי הענף יוסף, שהקשה על המדרש רבה (ט', י') למה המתין הקב"ה ליטול בחירת פרעה רק אחר ה' מכות, ולא אחר ג' מכות, וכמ"ש במדרש לקמן (י', א') שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שני ושלשית ואינו חוזר בו, שהוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. **וי"ל** דבשני מכות הראשונות גם החרטומים החזיקו את לבם, אבל בכנים הודו שמהקב"ה היתה זאת והסכימו לשלוח את ישראל, ופרעה מעצמו

הכביד את לבו בכנים ערוב ודבר, לכן בשחין הכביד הקב"ה את לבו שלא ישוב עוד.

הנה איתא במדרש על הפסוק (שמות, ז', א') "ראה נתתיך אלהים לפרעה" א"ל הקב"ה למשה לך והפרע מהם, א"ל איך אביא עליו י' מכות, וא"ל שיקח המטה ועליו חקוקות נטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב. המהרי"ל דיסקין זצ"ל פי' דנחלקו המכות בסוגן. דצ"ך – הם מכות ארציות, והם בארץ למטה ובמים. ועד"ש – הם באויר, קרוב לארץ. ובאח"ב – המה מכות למעלה קרוב לשמים. וכל המכות נועדו להודיע שהשי"ת הוא השליט והמשגיח בשמים ובארץ, וזהו שאמר "ראה נתתיך אלקים לפרעה".

וכעין זה פי' הגר"א ע"ז מה שכתוב בהגדה – דם ואש ותמרות עשן. דם – בארץ. ואש – בשמים. עשן – באויר שבין שמים וארץ.

האלשי"ך פי' ששלוש מכות הראשונות (דצ"ך) בא להוכיח מציאותו ית', דהיינו שיש אלקים, וכמ"ש החרטומים אחר מכת כנים, אצבע אלקים היא. שלש האמצעיות (עד"ש) בא להוכיח שהוא אלקי ישראל ביחוד, וכמ"ש (ח', י"ח) כי אני ה' בקרב הארץ. ושלוש האחרונות (באח"ב) בא להוכיח שהוא מושל בכל, וכמ"ש (ט', ד') כי אין כמוני בכל הארץ.

זקני הרה"ק ר' ישעי' שור זצ"ל (כליל תפארת) פי' דהסימנים דצ"ך עד"ש באח"ב באים לרמוז שהמכות באו בשביל ישראל. דור צדיקים כשירים עם דעה שלמה בני אלקים חיים בינה.

החתם סופר פי' בדרך רמז, דצ"ך כבר פי' התוס' יו"ט, שמחתך, לשון דיצה וחדוה. והריעב"ץ פי' עדש שתיקה, כעדשה שאין לה פה. ובאח"ב ר"ת בהיות קל חי בקרבנו. ולפ"ז י"ל כי שמחתנו הוא כשאנו שותקים, וקל חי עושה בקרבנו נפלאות, ע"ד ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.

ראיתי לפרש דהחשבון של דצ"ך עד"ש באח"ב עולה בגמטריא אש"ר, ולכן כתיב (שמות, ט"ו, כ"ו) וכל מדוי מצרים הרעים "אשר" ידעת לא ישימם בך.

סיכום הדברים – יש ד' דרכים להסביר החידוש של הסימנים של ר' יהודה, דצ"ך עד"ש באח"ב. א) דבאמת אינם סימנים של ר' יהודה, רק שבאים לגלות מה שנכתב על המטה, דהיינו המטה של משה רבינו שנברא בערב שבת בבין השמשות, ה' נכתב עליו דצ"ך עד"ש באח"ב. ב) שבא להודיע על סדר המכות, ועל איזה מהם התרה, דלעולם בכל מכה שלישית לא ה' התראה. ג) שבא להראות על חילוק המכות. דצ"ך – ה' בארץ. עד"ש – באויר. באח"ב – למעלה קרוב לשמים. ד) שבא להראות על חילוק המכות. דצ"ך – להוכיח על מציאותו ית'.

עד"ש – שהוא אלקי ישראל. באח"ב – שהוא שולט על הכל.

ד

איתא בשמות רבה - הטעם שלקו במכת דם, לפי שלא היו מניחים את נשי ישראל לטבול מטומאתן, ע"כ נעשו המים דם.

איתא בהגדה – ובמופתים זה הדם, כמה שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ. צ"ע למה נחשב דם יותר משאר המכות. הגר"א תי' דבאמת אין הכוונה למכת דם, שהיתה בכלל עשר המכות החרוטות על המטה, והיא בכלל האותות כמ"ש ובאותות זה המטה, אלא למה ששפך משה רבינו ממימי היאור לעיני זקני ישראל ונהפכו לדם (שמות ד', ט') ובזה האמינו בשליחותו.

המהרי"ל (גבורות ה', פרק ל"ב) תי' באופן אחר, דמכת דם ה' חלק משאר מכות, דשאר המכות אע"פ שהם שלא כמנהג העולם, אינם פלא כמו מכת דם, כי הצפרדעים והכנים דרך היאור להשריץ צפרדעים, והעפר מגדל כנים, ולפעמים דבר בא לעולם, וכן השחין אינו שלא בטבע לגמרי, והברד ג"כ, וכן הארבה אינו שלא בטבע לגמרי, וכן החשך אין זה שינוי רק העדר האור, ועוד כי אפשר להיות חושך כמו ביום המעונן ובליקוי המאורות, אבל להיות מן המים דם זה אינו בטבע כלל.

ב) כה אמר ה' וגו' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר (שמות, ז', י"ז) כך התרה משה לפרעה, ואחר כך צוה הקב"ה למשה, אמור אל אהרן קח מטף ונטה ידך על מימי מצרים וגו' והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים (שמות, ז', י"ט) ולא הזכיר לו אז אודות הכאת המים כמו שהזהיר משה לפרעה בהפסוק לעיל, רק אמר לו "נטה ידך על המים". ועוד צ"ע דבעשי' כתוב "ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וירם במטה ויד את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם" דנראה מהפסוק שלא עשה אהרן כמו שצוה לו משה. ובכלל צריכין להבין השינויים בין התראת משה לפרעה, ובין עשייתן של משה ואהרן. וי"ל דבמכת דם היתה שני חלקים. א) המים אשר ביאר נהפכו לדם. ב) כל מימי מצרים נהפכו לדם. ולפ"ז י"ל שמשה הזהיר את פרעה רק על חלק אחד מן המכה, שהמים אשר ביאר נהפכו לדם, אבל לא הזהיר אותו על החלק השני של המכה דכל מימי מצרים נהפכו לדם. ולפ"ז מיושבים כל הפסוקים הנ"ל שפסוק הראשון (ז', י"ז) התרה משה את פרעה על המים אשר ביאר שיהפכו לדם, וזה נעשה ע"י הכאת המים, ובפסוק השני (ז', י"ט) הקב"ה צוה למשה על חלק השני של המכה להפוך כל המים אשר במצרים לדם, וזה נעשה ע"י שיטה אהרן את ידו על כל מימי מצרים, ובפסוק השלישי (ז', כ') שהזכיר עשייתן

הזכיר רק חלק הראשון של המכה שנעשה לעיני פרעה, שהמים אשר ביאור יהפכו לדם, ולפיכך לא הזכיר הפסוק רק הכאת המים, דע"י הכאת המים הביא הקב"ה חלק זה מהמכה על מצרים.

ולפ"ז יתיישב מש"כ אח"כ "ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת" (ז', כ"ג) שלכאורה קשה להבין הלשון "גם לזאת" ומהו הריבוי, ועיין פרש"י. ולדברינו י"ל דהיינו שפרעה בא לביתו וראה שלא רק המים אשר ביאור נהפכו לדם, אלא כל מימי מצרים נהפכו לדם, ועם כל זה לא שת לבו גם לזאת, כי חיזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'.

התורת גבריאל (הגאון ר' וועלוול מרגליות זצ"ל) פי' הפסוק "ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת" באופן אחר, עפ"י הגמ' במגילה (ט"ו) ותתחלחל המלכה מאד – ר' ירמיה אמר שהוצרכה לנקביו, ועיין פרש"י שם. נראה מזה שבעתה ובהלה מרפה את המעינים, וע"כ אף שחיזק פרעה את לבו עם כל זה ה"י נבעת ונרעש מאימת המכה, ונתרפו מעיו לעיני כל השרים אשר היו אתו, וזהו ויפן פרעה האמור כאן שהוצרך לנקביו, ומאשר התעה את עבדיו כי אליל הוא ואינו צריך לנקביו, ע"כ מפני הבושה מיהר לבוא אל ביתו, ועם כל זה סיפר הכתוב שלא שת לבו גם לזאת. ויש סמוכין לפירוש זה בתרגום יונתן שתירגם על ויפן פרעה – ועבד פרעה צורכי' ואעל לביתי'.

דו"ז הפנים יפות פי' באופן אחר, שבכל המכות מצפרדע ואילך אע"פ שנתחזק לבו אחר המכה, ולא שלח ישראל, מ"מ בשעת המכה ה"י נכנע כמפורש בהפסוקים, משא"כ במכת דם אף בשעת המכה לא ה"י נכנע, וזהו שאמר ולא שת לבו גם לזאת ר"ל שלא שם לבו כלל לזאת.

המשך חכמה פי' הטעם דרך כאשר הגיע פרעה לביתו לא שת לבו למכת דם, כמ"ש ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת, עפ"י המדרש רבה – אמר רב אבין הלוי ברבי ממכת דם העשירו ישראל, כיצד המצרי וישראל בבית אחד הגיגית מלאה מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מוציאה מליאה דם, וישראל שותה מים מתוך הגיגית, והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים ונותן לו ונעשו דם וכו' וכשה"י לוקח מישראל בדמים ה"י שותה מים, מכאן העשירו ישראל. ולפ"ז י"ל דכיון דהמים שהמצרי לקחו במחיר מישראל לא נשתנו לדם, א"כ רב המחיר אשר נתן פרעה למשה שגידלו תוך ביתו כבני מלכים, לכן מימי ביתו לא נהפכו לדם, לכן לא שת לבו גם לזאת. וי"ל עוד דגם זה ה"י חלק מן המכה, שבנ"י נעשו עשירים עי"ז שמכרו להמצרים מים, ואעפ"כ לא שת פרעה גם לזאת.

הפה קדוש (הגאון ר' יצחק מוולאזין זצ"ל) כתב על הפסוק הנ"ל שהקב"ה אמר למשה נטה את ידך בנטי' בעלמא, והוא עשה בכח ויד את המים הכאה גדולה, עד

שנתזו על עיני פרעה ועיני עבדיו מכח ההכאה. ולפ"ז מדויק לשון הפסוק ויד את המים אשר ביאור "לעיני פרעה" שלכאורה ה"י יותר מדויק לומר לפני פרעה, אלא דע"י ההכאה היו המים ממש בעיני פרעה. ולפ"ז י"ל הטעם שמשה צוה לאהרן להכות את היאור, ולא די בזה שהטה ידו על כל מימי מצרים, דע"י הכאת היאור נכנסו הדם לעיני פרעה.

ג) יש להעיר דבכל המכות שה"י בהם התראה, משה אמר לפרעה שלח את עמי, ואם אינך משלח התרה בו שיכהו, חוץ מהתראת מכת דם, שבא בלא תנאי (שלא אמר לו ואם אינך משלח). המלבי"ם תי' כי ידע שכבד לב פרעה, אחר שעדיין לא הכהו בשום מכה לא יועיל בו שום התראה, כי יחשוב בלבו דגזים, ואין כאן שום ממשות בדבריו. ויש להביא רא"י לזה, דבכל המכות שמשה התרה לפרעה, בתוך המשך זמן המכה פרעה השתדל לעשות פשרה עם משה רבינו חוץ ממכת דם (וזה דבמכת דבר פרעה לא השתדל לעשות פשרה, ה"י בשביל טעם מיוחד. עיין לקמן מה שכתבתי ע"ז) והטעם כיון דבמכת דם משה לא אמר התנאי "ואם אינך משלח" לא שייך לפרעה לעשות פשרה עמו.

סיכום הדברים – המכה הראשונה ה"י מכת דם (והטעם פרש"י שהמצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם, ואח"כ הלקה אותם) במכה זה כל מימי מצרים נהפכו לדם ממש, דהיינו שלא ה"י רק מראית דם, אלא גם ה"י טעם דם (עיין בדעת זקנים שכתב חידוש גדול דאע"פ דהמים נראה כדם, ה"י לו טעם מים, ועיקר המכה ה"י שימותו הדגים ונבאש היאור, וממילא לא יכול לשתות הדם, ולפ"ז צ"ל דרך המים אשר ביאור ה"י להם טעם מים ומראה דם, אבל שאר המים שהיו בנהרות ואגמים היו דם ממש, דאל"כ למה לא היו המצרים שותים המים שלהם, שלא היו שם דגים מתים) ורא"י לזה שה"י דם ממש, דהדגה אשר ביאור מתו. ב) כל ההתראות של המכות היו באופן תנאי – שמשה אמר לפרעה שלח את עמי, ואם אינך משלח התרה בו שיכהו, חוץ מהתראת דם, שה"י בלא תנאי (שלא אמר לו ואם אינך משלח). ג) נעשית רק ע"י אהרן הכהן, לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו. ד) אהרן עשה המכה בב' פעולות. א) שהכה היאור במטה, ונהפכו המים אשר ביאור לדם. ב) שהטה ידו על כל מימי מצרים, ונהפכו כל המים בארץ מצרים לדם. ה) הנה במכה זו חוץ ממה שהמצריים קיבלו עונש, כלל ישראל היו מרויחים, דהמים שישראל מכרו להמצריים לא נהפכו לדם, ועי"ז העשירו ישראל.

צפרדע

איתא במדרש רבה – למה הביא עליהם צפרדעים, מפני שהיו משעבדין בישראל ואומרים להן הביאו לנו שקצים ורמשים (והיו ישראל מתלכלכים ונפשם קצה בזוהמתם) לפיכך הביא עליהן צפרדעים.

(ב) ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים (שמות, ח', ב')
פרש"י - צפרדע אחת היתה, והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים וכו' (עיין בסנהדרין ס"ז ע"ב) **עכ"ד**. **צ"ע** למה היי המכה דוקא באופן זה שצריכים להכות הצפרדע. **וי"ל** דמבואר בהפסוקים שרצונו של הקב"ה בהבאת מכותיו על המצריים הי' כדי להבינם בכחו וממשלתו, ואם היו המצריים באים לאותה הכרה במקצת המכה, יש לומר שהיה די בכך, ולא הי' הקב"ה מביא עליהם את המכה בכל תקפה. **ולפ"ז י"ל** שאם עיי' **מכת הצפרדע** היו מבינים שאין בידם לעכב בפני הקב"ה מלהביא מכה זו עליהם, ואדרבה כל מה שמרשיעים ומתריסים נגדו הוא סיבה להגביר עליהם המכה, היו ניצולים מהמכה.

וי"ל באופן אחר, שזה גופא חלק ממכתו ומעונשו שיביאו את הצפרדעים על עצמם, דודאי בסוף כשיראו מה עשו לעצמן יצטערו ביותר, **ויש לומר שידיעה זו מכאיבה ביותר מהמכה עצמה**.

וי"ל עוד שרצה הקב"ה להראות להמצרים שא"א להם להתדמות אליו, ואף שיכולים לעשות מקצת ממעשיו א"א להם לעשות כולו, לפיכך נתן להם הכח להביא המכה, אבל ראו דאעפ"כ א"א להם להכריז. **וכעין זה פי' הספורנו** בנוגע למעשה החרטומים בהפסוק "ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים" - אבל לא יכלו להוליד אחרים, כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועת באמת **עכ"ד**. **וכן מצינו גבי התנין**, דאעפ"כ דהחרטומים היו יכולים להתדמות במקצת למעשה אהרן, מ"מ בסוף היו צריכים להודות לו שא"א להם להתדמות לו בכולו.

ועיין ברבינו בחיי במכת דם שפי' הפסוק ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם – דכל העשיי' היתה מזוייפת, כי כששמעו החרטומים למשה ואהרן שהתרו כן מתחלה לפרעה, הקדימו במקומות שעדיין לא נהפך שם המים לדם, והראו את עצמם עושים כן בלטיהם, והיו אומרים כי נעשה כן מכחם, ובודאי שלא על פיהם היו נהפכים, כי אם בגזירת משה ואהרן, וז"ש ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם כלומר עשיי' מזוייפת, ולכך תמצא שהזכיר בשל משה ואהרן לעיני פרעה ולעיני עבדיו, ולא אמר כן בשל חרטומים.

הנה הרה"ג ר' יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל (הסטייפלער) בספרו ברכת פרץ הוסיף לימוד מעולה

בנוגע למדה רעה של כעס, דכשראו המצרים שהכו הצפרדע ועל ידי כן מוסיפה להתיי צפרדעים הרבה, **הלא הדעת נותן שצריכים להפסיק מלהכותה**, כדי שלא להרבות השרצים הללו, **אבל מדת הכעס גרועה**, אדרבה מכיון שמוסיפה להתיי, כ"ש וכ"ש שצריכים להוסיף להתנקם ממנה ולהכותה ככל האפשר, וכל שהוסיפה להתיי הוסיפו לכעוס, וחמתם בערה בהם.

ויש ללמוד מזה עוד לימוד, דהסיבה שלא פסקו המצרים מלהכותה היתה דאעפ"כ שרואה שחבירו מכה אותה והיא מוסיפה להתיי הרבה **צפרדעים**, מ"מ הוא חושב שחבירו אינו יכול להכות כראוי, **אבער איך קען שלאגען בעסער**.

(ג) ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנוריד ובמשארותיך (שמות, ז', כ"ח) איתא בפסחים (נ"ג) חנניה מישאל ועזרי' שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו ק"ו בעצמן מהצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו, **ועלו ובאו בביתך ובתנוריד ובמשארותיך**, אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה. (עיין בתוס' שם ד"ה מה ראו, דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו עבודה זרה הוה, אלא אנדרטא שעשה לכבוד עצמו, ולכן מצד הדין היו חמ"ו פטורים מלמסור נפשם, אלא שעכ"פ הי' בזה כבוד שמים, ולמדו מהצפרדעים, שאף שאין בהם מצות ונקדשתי מתוך בניי, שעליי' יש דין של יהרוג ואל יעבור בגי' עבירות, בכל זאת עשו במסירות נפש לכבוד שמים, ולכן גם הם מסרו (נפשם).

צ"ע לישנא דגמ' "ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם" דהפירוש הוא דליכא עליהו חיוב מצוות כלל, דמה בכך הא מ"מ באותה שעה נצטוו, **כמ"ש ועלו ובאו (הצפרדעים) וגו' ובתנוריד**, ואיך ימרו את פי ה'. **השאגת ארי' תי'** שעכ"פ כל אחת ואחת לא היתה מצווה לעלות לתוך התנור, ועי"כ יפה דנו חנניה מישאל ועזרי' ק"ו ממעשיהן. **משמע מדבריו דכל צפרדע הי' מקיים צווי ה' אף אם לא יבא שום צפרדע לתוך התנור**. **וצ"ע** דמהפסוק משמע שנצטוו הצפרדעים לילך תחלה לבית פרעה, ובודאי הכוונה היא שאותן שבאו שם תחלה תשארנה שם, והשאר ילכו לבתי עבדיו והנשארים ילכו אח"כ לבתי עמו, וכמו"כ היה הסדר דאחר שכבר הלכו למקום פרטי שילכו תחילה לחדר משכבך, ואח"כ על מטתך, ואח"כ לתנוריד. נמצא דאותן צפרדעים באותה שעה נצטוו לבוא לתוך התנורים ולמסור עצמן למיתה.

ומצינו שהבעל הטורים פי' כן, שדברי הפסוק אמורים כסדר, ונצטוו הצפרדעים ללכת כסדר האמור בקרא **ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך**, הרי הקדים עבדים לעם. ובתר הכי כתיב **ובכה ובעמך ובכל עבדיך** והיינו טעמא דכשלקו בגופן כדרשינן **מובכה** שהיו מקרקרים בגופן, אז לקו הוא והעם תחילה שהיו בעצה כדכתיב לעיל

(א', ט') ויאמר אל עמו, ואח"כ בעבדיהם, אבל כשעלו נכנסו תחילה בביתו ובבית עבדיו, ואח"כ בעמו עכ"ד. מוכח מדבריו דהסדר של הפסוק הוא דוקא.

ענין בפנים יפות שכתב שהטעם דמתחלה עלו לבית פרעה ואח"כ לבית עבדיו, הוא כיון דביתו של פרעה הי' אצל היאור, כמשמעות הכתוב הנה יוצא המימה, ולא כתיב לשון הליכה, דמשמע שביתו הי' סמוך ליאור, ולכן כיון שעלו הצפרדעים מן היאור הלכו מיד לביתם שהי' סמוך ליאור, אבל מה שעלו בתוך מעיהם לא הי' מיד כמשמעות הכתוב, שבתחלה עלו בכל בתי מצרים ואח"כ הי' תוקף המכה שעלו בתוך מעיהם, א"כ אין בזה טעם להתחיל בפרעה יותר משאר המצריים, כיון שכבר היו בתייהם מלאים צפרדעים, וע"כ הטעם הוא מפני שהתחיל בעבירה תחלה.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל הוכיח שהיו שני סוגי צפרדעים. (א) אותן שבאו מן היאור, ונכנסו לחדרי הבתים. (ב) אלו שנוצרו כבריאה חדשה בכל מקום שהי' בו מים. **והכי איתא במדרש** – שהי' שותה מים וטיפה אחת יורדת על לבו ונעשה צפרדע (נראה לי דזה גופא הי' חלק מן המכה, דהם חשבו שהיתה הרוחה בזה דהדם חזרו למים, ובאמת הי' להיפך דע"י המים נעשו הצפרדעים). **ולפ"ז פי' הפסוקים**, דבאלו שעלו מן היאור נאמר – ושרץ היאור צפרדעים, ועלו ובאו בביתך וגו' כסדר הכניסה מן החוץ אל הבית, וממנו אל החדר הפנימי ועד המטה, ובאלו שנוצרו מן המים נאמר – ובכה ובעמך ובכל עבדיך, שתחילתן בפרעה עצמו שהוא החייב העיקרי בשעבוד ישראל, ואח"כ בעם שהם היו עמו בעצה, ואח"כ בכל עבדיך.

האמרי אמת זצ"ל (ליקוטי יהודה) פי' שהדרשה דאיתא בגמ' הנ"ל "אימתי משארות מצויות אצל תנור הוא אומר בשעה שהתנור חם" הצפרדעים עצמם חידשו דרש הזה, ולכן כשירדו לתנור כשהוא חם נחשב שעשו כן מצד עצמם, ולא מצד צווי הקב"ה.

וי"ל באופן אחר, שלא דנו חנניה מישאל ועזרי' את הק"ו מהצפרדעים שמסרו נפשן, דהא נצטוו לעשות כן כדכתבנו, אלא הק"ו היה מהצפרדעים שאף אם לא היו מצווין לעשות כן היו מוכנים לעשות כן, וכדי לפרש מנ"ל לחמ"ו כן, וגם להכריח פירוש זה בהגמ' אקדים כאן ב' קושיות. (א) לפי ריהטא דקרא היה ראוי להסמיך מלות **"ובביתך ובחדר משכבך ועל מטתך"** למלות **"ובתנור ובמשארותיך"** ואח"כ **ובבית עבדיך ובעמך**. (ב) **קושיית הענף יוסף**, על הא דאיתא שם בפסחים, שידעו חנניה מישאל ועזרי' מסירות נפשן דהצפרדעים מן סמיכות המלות **"ובתנור ובמשארותיך"** ולכאורה היה להם ראוי יותר פשוטה מהפסוק **"ובכה ובעמך"** שפרש"י שפירושו הוא שהלכו לתוך גופן של המצרים, ובודאי זהו מעשה של מסירות נפש. וכדי לתרץ קושיית הענף יוסף

מוכרחים לומר כדברינו, שאין הק"ו מהצפרדעים שלמעשה מסרו נפשן במצרים, אלא מהצפרדעים שהי' ברצונם למסור נפשם, והכינו עצמן לכך אף שלמעשה לא הי' כן, ולפיכך ליכא ראייה **מובכה ובעמך**, והטעם הוא משום שאותן צפרדעים היו מצווין על כך, והאיך ידונו חמ"ו ק"ו מהם לעצמן למסור נפשם אף שאינם מצווין בפירוש לעשות כן.

ועכשיו נבוא לקושיא ראשונה שהקשינו על סדר המקומות שילכו הצפרדעים, שלכאורה נכתבו בקרא שלא כסדר, ונראה דבאמת היה קשה לחמ"ו קושיא זו, ומקושיא זו נתברר להם לעשות הק"ו, והוא שהתירוץ להקושיא הוא כך, שחמ"ו הבינו שהטעם לשינוי סדר המקומות הי' משום דהקב"ה הי' יודע דאם הפסוק הי' נכתב בסדר אחר דהיינו שהי' מקדים מלות **ובתנור ובמשארותיך** למלות **ובבית עבדיך** אז לעולם לא יתקיים מהצווי של **ובבית עבדיך** שהיו כל הצפרדעים מוסרים נפשם והולכים לתוך התנורים ונשרפים שם, אף שבדאי לא היו כולם מצווים ליכנס לתוך התנורים, דהא הצווי הי' לילך לכל המקומות שהוזכרו, לפיכך שינה הקב"ה סדר המקומות והקדים **ובבית עבדיך קודם לובתנור ובמשארותיך**, ודנו חמ"ו את ק"ו שלהם מהצפרדעים שהיו מוכנים לילך לתוך התנורים אף שלא מצווי בפירוש לילך לשם, ואמרו מה הצפרדעים שאין מצווים על קידוש השם, היינו לילך לתוך התנור, היו מוכנים לעשות כן, אנו שמצווים על קידוש השם על אחת כמה וכמה.

וא"ת שעדיין יקשה על חשבון זה, דהא אם הי' הקב"ה אומר בתחלה **ובתנור ובמשארותיך** אז היו הצפרדעים מצווין למסור נפשם וליפול לתוך התנור, א"כ הדרא קושיא לדוכתה מהו הק"ו, **זה אינו** דבשלמא אם כדכתיב **ובתנור לבסוף** שייך לומר כן דנצטוו לבוא כסדר הקרא, **בתחלה בפרעה ולבסוף בתנור**, וע"י שמתחלה הלכו לכל המקומות ונתמלאו מהם, היה להם הצווי לילך למקומות אחרים, **ולבסוף למסור נפשם בין בתוך התנור ובין במעיהן של המצריים**, דהא הי' **שיעור מסויים** לבית פרעה ועבדיו, וכשנתמלא השיעור התחיל הצווי שלאחריו, אבל אם הי' נכתב **ובתנור** תחלה, אז לא הי' אפשר לקיים הקרא כסדר, ושהצפרדעים ילכו לשאר מקומות, שאם יבאו תחלה בתנור, אז א"א להם לילך למקומות אחרים, דאין שיעור לצפרדעים שימלאו את התנורים, דהא כשנשרפו **נשאר עוד מקום לאחרים** שיבאו אחריהן, ובדאי כיון שיש חיוב לבוא לבית עבדיו א"א להרשות לכולן לבוא לתוך התנור, דאז א"א לקיים שהצפרדעים ילכו לכל המקומות, כגון בבית עבדיך ובעמך, דהי' נשאר אצלם הרשות אם לבוא לתוך התנור או לבית עבדיו (כמו שכתב השאגת ארי' לעיל) וסברו חמ"ו דמדלא צוה הקב"ה כן בודאי הטעם הי' שאם ינתן הרשות להצפרדעים בודאי יבחרו לילך להתנור ולמסור נפשם, ומהם עשו חמ"ו ק"ו שלהם, אבל כיון שרצונו של הקב"ה

היה שיבאו בכל המקומות, לפיכך הפסיק ביניהם, וצוה אותם לילך דוקא כסדר הכתוב.

ולפ"ז יש ליישב דברי הזוה"ק בפרשת וארא (דף כ"ט) -
ותעל הצפרדע חדא הוית, ואולידית, ואתמלית ארעא מינייהו (צפרדע אחת היתה, והולידה הרבה צפרדעים, עד שנתמלאה ארץ מצרים מהם) **והו כולהו מסרין גרמייהו לאשא** (וכלם היו מוסרים עצמם ליכנס לתוך האש) דכתיב ובתנוריד ובמשארותיך **עכ"ד**. צ"ע כוונתו דאיד שייך לומר **כולהו מסרין נפשייהו** הא מפורש בפסוק דלא נשרפו כל הצפרדעים. **ולדברינו י"ל** שכוונת הזוה"ק היא, **שכולם היו מוכנים למסור את נפשם על קדושת השם**, אלא שדיבורו של הקב"ה עכבם מלעשות כן.

ולפ"ז יש ליישב למה השיר של הצפרדעים בפרק שירה הוא - ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וי"ל דכיון שהצפרדעים מסרו נפשם על קדושת השם, זה גרם ריבוי כבוד שמים בעולם, לכן שירתם הוא השיר שמרמז על זה. ולדברינו י"ל עוד שאע"פ שרק חלק מהצפרדעים מסרו נפשם ולא כולם, אבל כיון שרצון כולם הי' למסור נפשם נחשב כמו שעשו, ולכן שירתם הוא שיר המרמז על זה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי הזוה"ק שמסיים שם, ואי תימא א"כ מאי איכפת להו למצראי דעאלין לאשא כל אינון עורדענין (וא"ת מה איכפת להם למצריים שהצפרדעים נכנסו לאש) אלא כולהו עאלין לאשא ואזלין בתנורא ולא מתים (אלא כולם נכנסו לאש והלכו בתנור ולא מתו). **נראה מזה חידוש גדול**, דבאמת כל הצפרדעים מסרו נפשם על קדושת השם (ושלא כדברינו הנ"ל) אלא שהקב"ה עשה נס, שאע"פ שכולם נכנסו לאש לא מתו.

ד) למתי אעתיר לך וגו' להכרית הצפרדעים ויאמר למחר (ח', ה', ו') צ"ע למה לא ביקש פרעה להכרית מיד. האבן עזרא תי' שפרעה חשב כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים, ומשה היה יודע זה, וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים, ע"כ נסהו והאריך ואמר למחר. הטור על התורה פי' למחר - ולואי שיהי' למחר, כי ירא אני שלא תוכל להוציאם. ועוד פי' דלמתי קאי אואשלחה את העם דלעיל מיני, שאמר פרעה ואשלחה את העם, ואמר לו משה למתי תשלח, ואני מיד אעתיר לך, אבל אתה מתי תשלח, ויאמר למחר, ואתה תתפלל מיד, וכן נראה שיש פסיק בין למתי ובין אעתיר.

וי"ל באופן אחר, דהנה האבן עזרא (ח', ג') כתב - ע"כ קרא למשה, כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה **עכ"ד**. וסבר פרעה דא"כ הוא רק ביד ה' להעבירה, אבל כשהודיע משה אותו כי הכל בידו דיוכל לגזור על איזה זמן שרוצה להכרית הצפרדעים **נתהפך דעתו של פרעה** וחשב דבודאי יש למשה **חכמה גדולה בכישוף**, ואם ימתין עוד אפשר שגם חרטומיו יתחכמו בה, ומכיון שלא רצה פרעה להזקק למשה רבינו אמר בלבו

עכשיו שאני יודע כי המכה בודאי תעבור יכול אני להבליג על צערי ולהמתין עד למחר ואראה דאפשר יתחכמו חרטומים שלי, לפיכך אמר למחר. **וכך למד הפה קודש (הרה"ג ר' יצחק מוולאזין זצ"ל) פשט בהפסוק** "ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנס באדם ובבהמה" פי' שאמר פרעה לחרטומים מה הדבר הזה שאתם עושים להרבות עוד מזיקים, **מוטב שתאבדו המזיקים הקיימים ותוציאו הכנים בלהטיכם** "ויעשו כן" להוציא את הכנים ולא יכלו, ע"כ אמרו אצבע אלקים הוא.

ה) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (ח', ח') צ"ע למה דוקא במכת הצפרדעים צעק משה, ולא בשאר מכות כמו ערב וברד וארבה. הטור על התורה תי' לפי שאמר התפאר עלי ותלה הגדולה בו, לכן הוצרך להתאמץ בתפילה.

המלא העומר (הגאון מוהר"ר ארי' ליב צינץ זצ"ל אב"ד ור"מ פלאצק) בשם הגאון מהר"א ברודא זצ"ל תי' באופן אחר, לפי שהיו הצפרדעים משמיעים קולות כמבואר במ"ר, והמתפלל צריך להשמיע לאזנו, ומקולות הצפרדעים לא נשמע לאזנו עד אשר צעק. ולפ"ז י"ל הפסוק (ח', י"א) וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם, כי אמרו חז"ל (ברכות כ"ד) המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמונה, ופרש"י כאילו אין הקב"ה שומע תפלת לחש, ומזה לקח לו פרעה הכבדת הלב, שלא להאמין שהוא ית' בעל היכולת ובוחר עשתונות וקרב לב איש, וזהו כוונת הפסוק וירא פרעה כי היתה הרוחה, וגם והכבד את לבו - ע"י הצעקה, ולכן לא שמע אליהם.

וי"ל באופן אחר, עפ"י פרש"י על הפסוק ויאמר למחר - התפלל היום שיכרתו למחר. **הסביר הגור ארי' דא"כ לא** הוי ל' למכתב **למתי** אעתיר לך בלמ"ד, אלא **מתי** אעתיר לך, אלא ע"כ התפילה הי' מיד, והכרתת הצפרדעים לא הי' מיד. **ואין להקשות** מי הצריכו לומר כך, ולמה לא אמר **מתי** אעתיר לך, ויהי' משמע דהתפילה וההכרתה תהא בשעה אחת, **דאפשר לומר כי זה חידוש גדול יותר בתפילה, והי' צריך להתפלל על שני דברים. א) שיכרתו הצפרדעים. ב) באיזה זמן יכרתו. ולפ"ז י"ל דכיון שבתפלה זו נכללו שני דברים, צריך לבקש יותר משאר תפלות, לכן התפלל בלשון צעקה.**

וי"ל בדרך זה אבל באופן אחר, שלכאורה צ"ע לשון הפסוק ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, דהא מכת הצפרדעים הי' לכל מצרים ולא דוקא לפרעה. וכדי לתרץ קושיא זו צריך להקדים ולפרש שני דברים. א) שהק"ו הנ"ל שעשו חנניה מישאל ועזריה הי' דוקא מהצפרדעים אשר שם לפרעה ולא משאר הצפרדעים אשר היו על כל ארץ מצרים, דהגמ' בפסחים (נ"ג) הביא ראיי ממלות ובתנוריד ובמשארותיך (אימתי

משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם) שהצפרדעים מסרו נפשם מצד עצמם בלי צווי, וזהו דוקא **בתנורים של פרעה** כמו שמדויק בהפסוק **ובתנור ובמשארותיך – התנור של פרעה**. (ב) שמבואר במדרש תהלים שכל הצפרדעים מתו חוץ מהצפרדעים שהלכו **בתנורים** ומסרו נפשם על קדושת השם, וי"ל **חידוש גדול** שהטעם שלא מתו צפרדעים האלו ה' גופא בשביל **תפלת משה רבינו** שהתפלל עליהם שלא ימותו. ולפ"ז י"ל שנכלל בתפלת משה רבינו שני דברים. (א) שימותו כל הצפרדעים במצרים. (ב) הצפרדעים שמסרו נפשם על קדושת השם לא ימותו. ולכן **צעק משה** בתפלה זו יותר משאר תפלות שבשאר המכות, כיון שבתפלה זו נכללו בה **שני דברים**, לכן צריך לבקש יותר משאר תפלות, וזהו **כוונת הפסוק ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה ר"ל** שנכלל בתפלתו שהצפרדעים אשר שם לפרעה דוקא שלא ימותו, כיון שמסרו נפשם על קדושת השם, ועל בקשה זו כתבה התורה ויעש ה' **כדבר משה וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות ר"ל** אבל לא מן התנורים כדבר משה, שגם זה נכלל בתפלתו. ולפ"ז יש לפרש הפסוק (ח', ז') **וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך וגו' רק ביאר תשארה**, דלכאורה צ"ע דמהו הכוונה "רק ביאר תשארה" דא"א לומר דקאי על הצפרדעים שימותו, דהם באמת לא נשארו ביאור, ולא מסתבר לומר דקאי על אותן שלא עלו כלל, אלא דקאי על הצפרדעים שמסרו נפשם על קדושת השם שלא מתו, אלא יצאו מן היאור וחזרו אל היאור.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל מדייק דיוק הנ"ל ופי' באופן אחר, **אשר שם לפרעה ר"ל** על הזמן שהבטיח לפרעה שהוא למחר.

וי"ל באופן אחר, שמשם עצמו עשה הקל וחומר של חנניה מישאל ועזרי' דמה הצפרדעים שאין מצווין על קדושת השם, היו מזריזין לעבודת השם עד כדי כך שמסרו נפשם עלי', אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה, ולכן ה' זריז יותר בתפלתו וצעק, שודאי תפלה של צעקה הוא תפלה יותר מעולה משאר תפלות. ולפ"ז יש לתרץ קושיית רבינו בחיי, למה דוקא במכה זו חוזרת התורה להזכיר המכה עם התפלה, הלא ה' די לומר ויצעק משה אל ה' כמ"ש במכת ערוב ויעתר אל ה'. וי"ל שהתורה בא לפרש שהסיבה שצעק (שהי' זריז יותר בתפלתו במכה זו יותר משאר מכות) ה' גופא בשביל דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה ר"ל שמסירת נפשם לדבר ה' גרם, שהוא יהי' יותר זריז לדבר ה', לכן התפלל בלשון זה.

הראשי בשמים (הגאון ר' ישעי' מושקאט זצ"ל אב"ד פראג) תי' באופן אחר, עפ"י המדרש דבקרית ים סוף ה' קטרוג על ישראל, מה נשתנו אלו מאלו, והקב"ה עצמו ה' הסיגור של ישראל שאינו דן אונס כרצון. נראה לפרש שקודם מתן תורה לא היו מצווין על קידוש השם, וכיון שעבדו עבודה זרה באונס לא ה' טענה עליהם. אבל אינו

נראה כן מהגמ' בפסחים, מה ראו חנניה מישאל ועזרי' שמסרו נפשם על קדושת השם, שנשאו ק"ו מהצפרדעים שמסרו נפשם על קדושת השם. נראה מזה אע"פ שחמ"ו לא היו מצווין על קידוש השם (עיין במהרש"א שם שלא ה' עבודה זרה ממש) נשאו ק"ו מהצפרדעים, שאע"פ שלא היו מצווין מסרו נפשם על קדושת השם, א"כ נשאר קטרוג על ישראל, שאע"פ שלא היו מצווין צריכים למסור נפשם על קדושת השם כמו הצפרדעים. ולפ"ז י"ל שמטעם זה צעק משה על דבר הצפרדעים, שעל ידיהם נשאר הקטרוג לדון אפילו על האונס ג"כ.

וי"ל עוד עפ"י דברי התורת גבריאל, דלכאורה צ"ע מה שנאמר ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, הלא לא לפרעה בלבד היתה מכה זו כי אם לכל מצרים. וי"ל דכפי הנראה מסידור הפסוקים, לא היו הצפרדעים האלו שמסרו נפשם על קדושת השם הנרמזים בלשון **ובתנור ובמשארותיך**, רק בבית פרעה בלבד, דא"כ הול"ל כד', ובאו בביתך ובחצר משכבך ועל מטתך ובתנור ובמשארותיך, ובבית עבדך ובעמך, וממה ששינתה התורה לכתוב בלשון הזה ובאו בביתך וגו' ועל מטתך משמע דכזה ה' ג"כ בבית עבדך ובעמך, אבל אצלך יהי' עוד דבר פלא, ובתנור ובמשארותיך, שתראה איך שימסרו הצפרדעים את עצמם על קדושת השם, והנה בעת שבא משה רבינו להסיר הצפרדעים ממצרים, הנה הקטיגור לא רצה להניח שיסירו אותם מבית פרעה, שרצה לעכבם שם כדי לעורר עליהם תמיד את קטרוגו על ישראל, וע"כ הוכרח משה רבינו לצעוק הרבה בתפילה לקיים את אשר הבטיח לפרעה. ולפ"ז י"ל **כוונת המדרש (שמות רבה י', ב')** ועלו ובאו בביתך אמר ר"י ב"ר שלום, המעולות שבהן יהיו בביתך ר"ל המעולות שבהם שימסרו את עצמם על קדושת השם, יהי' בביתך לבד.

סיכום הדברים – המכה השני' ה' צפרדע, במכה זו נתפשט צפרדעים בכל ארץ מצרים. (ב) הצפרדעים באו מן היאור (ויש מפרשים שהי' רק צפרדע אחת, וע"י הכאת המצריים היא מתזת הרבה צפרדעים ממנה) וגם נוצרו כבריאה חדשה בכל מקום שהי' בו מים, וכן משמע הפסוק בתהלים (ע"ח) שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם, דהיינו אפילו בחדרי מלכיהם שרצו. ג) יש מחלוקת ראשונים אם היו הצפרדעים מין הידוע המשחית הנמצא עוד היום ביאור שנקרא קראקאדיל, או הוא מין הנמצא ברובי הנהרות וצועקים ומכרכרים. הנצי"ב כתב ששניהם אמת, בכל ארץ מצרים ה' מין השני ולא השחיתו, אך בבית פרעה ועמו ועבדיו יצאו מן הראשון מן היאור, והיו משחיתים, כמ"ש בתהלים (ע"ח) ישלח בם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם. ואפשר מטעם זה כשמשם התפלל צעק במיוחד על הצפרדעים אשר שם לפרעה, דצפרדעים אלו היו משחיתים. ד) כיון שפרעה התחיל בעצה נגד הבנ"י המכה התחיל בו, כמ"ש ובכה ובעמך ובכל עבדך. ה) הצפרדעים שהלכו בתוך התנורים כשהם חם, היו מקדשים שם שמים שנכנסו

שם לשריפה, ובשכר זה לא מתו אפילו אחר זמן המכה, רק ביאור תשארנה (ואפשר מטעם זה ה' השיר של הצפרדעים, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כיון דע"ז שהם מסרו נפשם על קדושת השם גרמו ריבוי כבוד שמים בעולם. ו) הצפרדע נסתלק ע"י תפלת משה רבינו.

כנים

מכת כנים ה' המכה הראשונה שהי' בלא התראה, והטעם הוא שהמכות הראשונות (דס צפרדע) באו להוכיח על מציאות ה', ובאמת פרעה הבטיח למשה שאם יסורו הצפרדעים ישלח את העם, וכאשר ראה כי היתה הרוחה הכביד את לבו ולא רצה לשלחם, לכן צוה הקב"ה למשה שיצוה לאהרן שילך לרחוב העיר מבלי שילך אל פרעה ולא שיתרה בו, אלא שיפרסם להמון עם, שפרעה מלך מצרים העביר את דברו ושיקר באמונתו, ולכן הך את עפר הארץ בכנים, שיכה את הארץ ושיקלל את האדמה אשר פרעה מולך בתוכה, כיון שאין אמונה לדבריו, ולא קיום במאמרו. (אברבנאל)

איתא במדרש – הטעם שה' הכה את עפר מצרים לכנים, הוא כיון שהמצריים אמרו לישראל **"נקו לנו את השווקים ואת הרחובות"** לפיכך נהפך הארץ לכנים, והם הפכו אמה על אמה, ולא מצאו גרגיר של עפר.

הבעל הטורים כתב טעם אחר, כיון שהמצריים מנעו את ישראל מלבוא לבית המרחצאות, ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם, לפיכך לקו בכנים.

החזקוני פי' באופן אחר, דהטעם דהחרטומים לא יכלו לעשות כנים, הוא כיון שלא יכלו לעמוד איש לפני אחיו מפני הבושה שהיו מלאים כנים. **יש להעיר** דמשמע מדבריו דהחרטומים לא יכלו לעשות את הכנים בשביל חסרון היכי תמצא, דהיינו דבעצם יכלו לעשות כנים, רק כיון דלא יכול איש לעמוד לפני אחיו מפני הבושה, ממילא לא יכול לעשותה, א"כ למה לא נאמר בכנים כמ"ש במכת שחין "ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין, כי ה' השחין בחרטומים". **וי"ל** דבאמת הטעם שהחרטומים לא יכלו לעשות הכנים, לא ה' מצד חסרון היכי תמצא, רק חסרון בעצם, והטעם דמצינו בתלמידיו של בלעם הרשע ג' מדות רעות. **(א)** עין רעה. **(ב)** רוח גבוהה. **(ג)** נפש רחבה. והנה ידוע שבעלם הרשע ה' בעל כישוף גדול, ונראה דזה שבלעם ה' לו ג' מדות רעות אלו, לא ה' רק סתם מקרה, אלא אדרבה ע"י מדות אלו ה' עושה מעשה כשפים, ולכן כיון שנתביישו החרטומים נתבטל הגאווה שלהם, וממילא נתבטל כח הכישוף שלהם, ולכן לא יכלו לעשות הכנים.

נראה דזה גופא שהי' להם בושה, ה' חלק מעונשם, דהוי מדה כנגד מדה, דהיינו כמו שהמצריים היו מביישים את ישראל בזה שמנעו אותם מלבוא לבית המרחצאות, וע"ז היו מלאים כנים, כמ"כ היו מתביישים בכנים עד כדי שהי' להם לעמוד איש לפני אחיו.

(ב) ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והי' לכנם בכל ארץ מצרים, ויעש כן, ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי' הכנם באדם ובבהמה, כל עפר הארץ ה' כנים בכל ארץ מצרים (שמות, ח', י"ב, י"ג) יש להעיר למה שינה אהרן, כי משה אמר נטה את מטך, ואהרן נטה את ידו במטה, ואם הכל אחד למה שינה הכתוב. **ועוד** דתחלה ה' ראוי לומר כל עפר הארץ ה' כנים, ואח"כ ויהי כנים באדם ובבהמה. **ועוד** למה שינה לומר באדם ובבהמה מלת כנם בלא יו"ד, ובעפר הארץ כנים ביו"ד. **האלשי"ך תי'** שהי' שני מינים של כנים. **(א)** המתהווה בעפר הארץ. **(ב)** המתהווה על בשר אדם ובהמה. והנה הקב"ה אמר אל משה **נטה את מטך והך וגו' והי' לכנים**, כי ע"י המטה המכה בעפר יתהפך העפר לכנים, אך אהרן כיוון נטי' ביד, ונטי' במטה, **וזהו ויט אהרן את ידו במטהו**, ע"כ מחמת נטיית היד שהוא מבשר אדם, **ותהי' הכנם** הידוע המתהווה באדם, ותהי' הווייתו **באדם ובבהמה**, וע"י הטיית המטה **כל עפר הארץ ה' כנים**. וכדי שלא נאמר שאהרן שינה ממצותו ית', או שמשה שינה לאהרן, ע"כ נאמר **ויעשו כן ויט אהרן** לומר שלא שינו, אלא שהכתוב לא הזכיר לנו בצויו ית' רק חלק אחד.

(ג) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שמות, ח', י"ד) צ"ע למה לא יכלו החרטומים לעשות הכנים כמו שעשו הדם והצפרדע. **פרש"י בשם חז"ל**, משום דאין השד שולט בבריות קטנות כאלה. **המהר"ל (גור ארי')** פי' מפני שהוא שיעור לטומאת מת, עצם כשעורה, והשדים הם כחות הטומאה, ואין שולטים בבריאה שאין טומאה עליו.

ויש אומרים לפי שהכנים היו בעובי הארץ, והמכשפים לא עמדו על הארץ אלא באויר, לא ה' להם כח בכשפים שלהם. **החזקוני תי'** מפני שכל העפר ה' כנים.

הרמב"ן תי' שהי' נס, דהיינו בעצם ה' להם הכח לעשות כנים, אבל הקב"ה ביטל עצתם להראות שהכל שלו, והכל בידו. **ויש להביא סמך לדבריו**, שנאמר (ח', ט"ו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלקים הוא, **שצ"ע** למה מלת החרטומים חסר יו"ד. **הגאון ר' וועלוול מרגליות צ"ל (תורת גבריאל) תי' עפ"י הגמ' בקידושין (מ"ט) יו"ד** קבין כשפים ירדו לעולם, ט' נטלו מצרים, וא' כל העולם כולו, לכן עד עתה הזכיר החרטומים מלא יו"ד, אבל במכה זו של כנים לא יכלו ונחסר כחם. **והנה אם למד כפרש"י**, משום דאין השד שולט בבריות קטנות כאלה, לא ה' חסרון בכישוף שלהם, משא"כ להרמב"ן, דע"פ

כישוף שייד לעשות כנים, רק דעכשיו הי' נס שלא יכלו לעשות, לכן חרטומים חסר יו"ד לרמז שנחסר כחם.

המלבי"ם פי' באופן אחר, שהחרטומים רצו להוציא את הכנים מן האדם והבהמה שלא יהיו שם, שכבר ראו שפרעה לא שם לבו על מה שהעלו את הצפרדעים, ועשה עיקר הבחינה עם משה במה שיסורו הצפרדעים, ורצו להסיר את הכנים, אבל לא יכלו, דהיינו בודאי יכלו לעשות את הכנים, אבל לא יכלו לבערם, וזה גופא הי' נס, דעל כנים שנמצאים באדם, יש רפואות ותרופות להוציאם ולהמיתם ע"י סמים ומשיחות, לנקות הזיעה ומותר העור, והחרטומים היו מומחים בזה, רק עתה לא יכלו, כי הי' בהשגחה פרטית (וכן משמע מלשון הפסוק ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו, וצ"ע למה נאמר להוציא את הכנים, הלא די לומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם ולא יכלו, אלא ע"כ הפשט הוא שרצו להוציא – לבער את הכנים).

(ד) ותהי הכנים באדם ובבהמה (ח', י"ד) – צ"ע למה חזר וכתב, הא כבר נאמר (ח', י"ג) ותהי הכנים באדם ובבהמה. **האבן עזרא תי'** שבא ללמד שהכנים הי' גם בחרטומים. צ"ע מהו הרבנות שהכנים הי' גם בחרטומים, דמהיכי תיתי לומר שלא הי' כנים בהם, הלא הכנים הי' בכל עפר הארץ. **וי"ל עפ"י דברי האבן עזרא (שמות, ט', י')** שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב, דע"י חכמתם ניצולו מן המכה. **ולפ"ז י"ל** דזהו החידוש דאע"פ דהחרטומים לא נלקו במכת צפרדע, נלקו בכנים.

וי"ל עוד דלכאורה צ"ע על האבן עזרא, דאם התורה בא לחדש דהמכה הי' גם על החרטומים, הלא צריך לומר כמ"ש במכת שחין, "שהי' כנים על החרטומים". **וי"ל בדרך מוסר**, דכל זמן שהחרטומים לא לקו מהמכה, לא הרגישו בצער האחרים, והוי כאילו לא הי' מכה כלל, אבל עכשיו שגם הם לקו, הרגישו שהי' מכה במצרים, **ולכן נאמר ותהי הכנים באדם ובבהמה**.

וי"ל עוד דבתחלה נאמר "ותהי כנים על האדם והבהמה" להראות על צורת המכה, דהמכה הי' בין על האדם והבהמות, ונאמר עוד הפעם לרמז שהי' גם על החרטומים, דהיינו דכיון שהי' כנים גם עליהם, נמצא שהי' כנים על כל המצריים ובהמתם, וזהו כוונת הפסוק **ותהי הכנים באדם ובבהמה ר"ל על כולם**.

המלבי"ם תי' באופן אחר, עפ"י הפסוק **בתהלים (ע"ח)** ויבא ערוב וגו' כנים בכל גבולם, שמכת הכנים לא סרה מהם, ונשארה בכל אנשי דור ההוא, שגם אחר שהביא מכת ערוב הי' כנים בכל גבולם. ומטעם זה חזר וכתב **ותהי הכנים באדם ובבהמה ר"ל** שנשארה לעולם, והטעם שמכת כנים לא בא להורות על איזה דבר, רק שבא להכות אותם, שלכן באה שלא בהתראה, ולא סרה מהם גם אח"כ. **וי"ל עוד** שכבר כתבנו בשם החזקוני, דהטעם

שהחרטומים לא יכלו לעשות הכנים, הוא כיון דלא יכלו לעמוד איש לפני אחיו מפני הבושה שהיו מלאים כנים, א"כ יש ליתן טעם למה פרעה לא קרא החרטומים אחר מכה זו, דכיון שמכה זו לא נסתלקה, דהיינו אפילו בשעת שאר המכות הוכו גם ממכת כנים, א"כ הבושה לא נסתלקה, וממילא לא יכלו לעמוד איש לפני אחיו.

וי"ל עוד עפ"י דברי הדעת זקנים (שמות, ז', ט') דחשך שחין וכנים משמשיין בערבוביא עם שאר המכות. **נראה כוונתו** דכיון דמכות אלו לא באו על איזה דבר רק לעונש, לכן לא סר מהם. (אבל צ"ע דבמכת חשך מבואר בהפסוק הי' רק ו' ימים).

החיד"א תי' באופן אחר, דאם בתחלה הי' כל עפר הארץ כנים, יש פתחון פה לחרטומים דלא מצו לאפוקי כנים, כי לא נשאר עפר בארץ, והכל הי' כנים, ולכן בתחלה היו הכנים **באדם ובבהמה** לבד, והעפר הי' כמות שהוא עפר כהוייתו, ואז ביקשו החרטומים להוציא הכנים מהעפר ולא יכלו, והודו על כרחם **ואמרו אצבע אלקים היא**, ואחר זה הי' כל עפר הארץ כנים, ולא נשאר עפר כלל, וזה שנאמר **ולא יכלו**, בזמן **ותהי הכנים באדם ובבהמה**, והעפר הי' כהוייתו.

וי"ל באופן אחר, דכשהחרטומים אמרו "אצבע אלקים היא" הכירו **דהכנים** לא הי' מעשה כשפים, אלא מכת אלקים, ובודאי אינו דומה מכת אלקים למכת כשפים, ולכן נאמר עוד הפעם **ותהי הכנים באדם ובבהמה**, דעכשיו המכה נחשב אצלם כמכה אחרת, דעכשיו הכירו שהמכה בא עליהם מהקב"ה. **וי"ל עוד** דבתחילה חשבו שהכנים הי' מעשה כשפים, ואינו כנים באמת (דהיינו שרק בדמיון הי' נראה ככנים) אבל עכשיו נתגלה להם שאינו מעשה כישוף אלא כנים ממשי. ואפשר מטעם זה נאמר עוד הפעם, **ותהי הכנים באדם ובבהמה**, דכל דבר שהוא מעשה אלקות מקבל חיות חדש כל רגע ורגע, משא"כ מעשה כשפים.

ולפ"ז יש ליישב קושיא אחרת, דיש להעיר על הרמב"ן הנ"ל למה עשה הקב"ה נס זה, שהחרטומים לא יכלו לעשות הכנים, דוקא במכה זו ולא בשאר מכות. **וי"ל** דכיון דמכה זו הי' עונש על שלא שמע להתראות המכות הראשונות (דס צפרדע) לכן דוקא במכה זו עשה נס זה, כדי שיכיר שהמכה בא מהקב"ה, דע"ז הי' המכה יותר חמור, דאינו דומה מכה מהקב"ה ממכת כשפים.

(ה) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלקים היא (שמות, ח', ט') – פרש"י מכה זו אינה ע"י כשפים, מאת המקום היא. **וכעין זה פי' הרמב"ן**, כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים, הודו במעשה אהרן שהוא מעשה אלקים, ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה. **ביתר ביאור** – דהחרטומים ידעו מה הי' בכך ידם לעשות, ומצד כחם יכלו לעשות כנים, וע"כ זה שלא יכלו לעשות

הוא הוכחה שמעשה זה הי' מעשה אלקים. **אבל הרשב"ם פי' באופן אחר**, שהחרטומים אמרו דמכת מדינה היא, ולא ע"י משה ואהרן היתה, שאילו באה ע"י כישוף אף אנו היינו עושים כן.

סיכום הדברים – המכה השלישית הי' כנים, במכה זו נתפשטה כנים בכל עפר ארץ מצרים, וגם על האדם ובבהמה, דהיינו על האדם לחוד, ועל הבהמה לחוד, ולא שריחש מן האדם על הבהמה, או מן הבהמה על האדם. (ב) הי' שני מיני כנים. (א) המתהוה בעפר הארץ. (ב) המתהוה על בשר אדם ובהמה. (ג) הי' בלי התראה. (ה) החרטומים לא יכלו לעשות כנים כמו שעשו דם וצפרדע, לכן הודו ואמרו "אצבע אלקים היא". (ו) הי' חלק משאר מכות, דהכנים לא נסתלקה, ונשארה במצרים. (ז) דעת הרמב"ם (פירוש המשניות, אבות, ה', ג') כל עשר מכות היו רק אצל המצריים, חוץ ממכת כנים, שהי' כדברי בארץ גושן, רק שלא היו מצערים אותם, וזה לא כדברי הרמב"ן (שמות, ח', י"ח) דגם כנים לא הי' בארץ גושן.

ערוב

איתא במדרש - למה הביא הקב"ה עליהם את הערוב, לפי ששלחו את ישראל למדברות, שיצודו להם אריות, דובים ונמרים, כדי להכניסם לבתים המיועדים למלחמה בחיות, ועשו כן כדי לצער את ישראל בציד הטורפים.

ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערוב (ח', כ') פרש"י – כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא, והיו משחיתים בהם. **הנה נראה מהפסוק**, שמתחלה בא הערוב לבית פרעה, ואח"כ לבית עבדיו, ומשם נתפשט לכל ארץ מצרים. והטעם שהמכות שלטו בפרעה ועבדיו ביותר, הוא משום שהם היו עיקר החייבים בדבר.

(ב) יש להעיר למה נקרא המכה ערוב – על שם הערבוביא, הלא אין זה מהותה של המכה, דעיקר המכה הוא מה שבאו חיות רעות להשחית את הארץ. **הגאון ר' יוסף סלאנט זצ"ל תי'** שמן הערבוביא ניתן לראות את גודל הנס והפלא שהי' במכה זו, כי אף שאמנם קורה לפעמים שחיות מתפרצות מהיערות ונכנסות ליישוב וטורפות שם טרף, אולם כאן היו חיות ורמשים יחדיו בכל המינים שבעולם, וידוע שכל מין ממיני החיות זקוק למחייתו המתאים למזגו, חם או קר, ובמכה זו שנודמו כל החיות בערבוביא, הי' בזה ברור גמור שאין זו מכה בדרך הטבע, אלא בדרך נס ופלא, ולכן נקראת מכה זו **ערוב** שבזה נודע שיד ה' הי' בהם להכותם.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי הימין יוסף (הגאון ר' יוסף בנימין שמענוב' זצ"ל) דהנה ידוע מה שטענו המצרים, כי ישראל כולם ממזרים הם, אם בגופן שלטו בנשותיהם

כ"ש, ועי' בא חותם ה', שבטי – קה. (פרש"י בפרשת פנחס, כ"ו, ה') והנה איתא במדרש רבה (פרשת בא פרק ט"ו בסופו) שהקב"ה הביא על המצרים ערוב, לפי שהיו מעורבין, איש אחד בא על כמה נשים, וי' אנשים באים על אשה אחת. והנה לא כן בניי כשרים, גן נעול, שכולם כשרים וברורים מתדבקים במינם ולזיווגם דוקא, וא"כ שפיר אמר **ושמתי פדות בין עמי ובין עמך ר"ל** שלא תאמרו עוד כי עמי ערבוביא יש בהם ממצרים, כי הערוב יוכיח. **ולפ"ז י"ל** שאע"פ שעיקר המכה הי' **השחתת הארץ** ע"י החיות רעות, המכה נקרא **ערוב** לרמז החילוק בין המצריים לכלל ישראל, דרך הם היו מעורבין, משא"כ כלל ישראל וכדברי המדרש הנ"ל.

וי"ל עוד עפ"י המדרש - אמר הקב"ה לפרעה ולמצרים, אתם ביקשתם לערוב זרעו של אברהם אוהבי בין אומות אחרות, הרי אני מביא עליכם ערבוביא של כל מיני חיות רעות, ומנערים אתכם מן העולם.

(ג) יש להעיר דמאחר שהערוב הי' כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא, למה הביא עליהם בתחלה **מכת צפרדעים** שהוא מין אחד בפני עצמו, הי' לו להביא עליהם הצפרדע מעורב עם שאר המינים המשחיתים בהם. **הבאר בשדה תי'** דזהו כוונת רש"י שמביא כאן הטעם של המכות בשם המדרש תנחומא – ויש טעם בדברי אגדה, בכל מכה ומכה שבא עליהם מטכסיסי מלחמות מלכים, כסדר מלכות כשצרה על עיר. **דלכאורה צ"ע** למה לא פרש"י זה לעיל במכת דם וצפרדע. **וי"ל** דדוקא כאן פרש"י כן לתרץ קושיא זו, דהיינו אם הביא עליהם ערוב, למה בתחלה הביא עליהם מכת צפרדע, ומטעם זה רש"י לא הביא כל דברי התנחומא, אלא עד מכת צפרדע שהוא הנצרך למאי דקשיא לי'.

(ד) ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עלי' (ח', י"ז) צ"ע למה כתוב ואת האדמה אשר הם עלי' אחרי שכבר כתוב ומלאו בתי מצרים וגו'. **האמרי אמת זצ"ל תי' עפ"י הגמ' בתענית (כ"ב)** שיש חילוק על משלחת מתי צריך להתענות בעיר ובשדה. דהיינו שבשדה הם בביתם ורגילים יותר, ומעיזים יותר להזיק, אבל בעיר הם נבעתים. **ולפ"ז י"ל כוונת הפסוק ואת האדמה אשר הם עלי' ר"ל** שהקב"ה יביא עמהם גם את אדמתם, דהיינו מקום שהם רגילים ומעיזים להזיק ולא יברחו.

וי"ל עוד עפ"י דו"ז הפנים יפות, דכוונת הפסוק ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערוב, היינו ע"י תערובת האדמה שנתערב בה מן המדברות ע"י החיות שהביאו עמהם. (ואפשר מטעם זה נקרא המכה מכת ערוב לרמז על חלק זה מן המכה דהיינו תערובת האדמה.)

(ה) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן (שמות ח', י"ח) – צ"ע למה נאמר כן דוקא במכה זו ולא בג' הראשונות. **הרמב"ן תי'** דבעבור שהמכות הראשונות עומדות, איננו

פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גושן, אבל זו הי' **מכה משולחת**, וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות מהררי נמרים, וישליחו בכל ארץ מצרים, ראוי הי' בטבעם שיבאו גם בארץ גושן שהי' במצרים, לכן הוצרך לומר **והפליתי ארץ גושן** שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עלי', **ואומר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך**, שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו, ויאכלו המצריים כמ"ש (תהלים ע"ח, מ"ה) ישלח בהם ערוב ויאכלם.

איתא בילקוט (רמז קפ"ב) בספרם נפלאות קל ע"י מכת ערוב, והוא אומרם, כי להציל איש מצרים את בנו מהערוב, הי' אומר לאיש הישראלי שיוליך את בנו עמו, להצילם מהערוב הבלתי שולט בישראל, ובבואו הביתה, הי' בא הישראלי לבדו, ובראות המצרי כי בגפו יבא, הי' אומר לו המצרי בני היכן הם, משיב לו, שב ואגידה לך, שנים מהם אכל הארי, ואחד הדוב וכו' עד תומם.

ושמתי פדות בין עמי ובין עמך – איתא במדרש רבה (ח', י"ז) מלמד שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה, ונתן הקב"ה פדיונם המצרים, ואף לעתיד לבוא הקב"ה מביא עובדי כוכבים ומזלות הקדמונים ומשליכן לתוך גיהנם תחת ישראל, שנאמר (ישעיה מ"ג, ב') כי אני אלקיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך **עכ"ד**. דהיינו לכן הוצרכו לזכות שיפדו, כי הפדיון מורה שהיו ראויים לזה, רק שנפדו באחרים, דהלא גם המכות הראשונות לא חלו על ישראל, ומדוע אמר בזו דוקא **"ושמתי פדות"** אם לא להורות שבאמת בזו המכה גם ישראל ראויים בזה, אם לא הפדות, **והטעם לפי שהיא מכה משולחת**, ע"כ צריך זכות גדולה להנצל ממנה.

ו) ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהי האות הזה (שמות ח', י"ט) צ"ע למה דוקא למחר. **החזקוני תי'** שלא תאמר מקרה הוא, וכן **במכת דבר** דכתיב ב' לקמן (ט', ה') וישם ה' מועד לאמר. דהיינו הטעם שלא נאמר זמן במכת דם וצפרדע וכנים, הוא דרך בערוב ודבר שייך לומר מקרה הוא. (אבל צ"ע דגם במכת ברד וארבה נאמר מחר.)

הנצי"ב (העמק דבר) תי' באופן אחר, כדי שיהיו כל המצריים בורחים לגושן הם ובניהם ולא יכלו בערוב, דהיינו המצריים שהלכו לגושן לא היו ניזוקים, ומזה השיגו ישראל ריעות הרבה, וכמ"ש במצות שאלת כלים, איש מאת רעהו לקמן (שמות י"א, ב'). **משמע מדבריו דרך במכה זו** אם המצריים הלכו לגושן לא היו ניזוקים, **וכמ"ש והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן**, אבל בשאר המכות אפילו אם הלכו לגושן היו ניזוקים שם, ובפרט במכת כנים שהי' גם בגושן לדעת הרמב"ם בפ"י המשניות הנ"ל.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי האברבנאל על הפסוק (ח', כ"א) **ויקרא פרעה אל משה ואהרן**, לפי ששניהם כשיעודו לבוא הערוב, פחדו לנפשם לשבת במצרים, והוצרך פרעה

לשלוח שלוחים מארץ מצרים לארץ גושן לקרוא אותם. **ולפ"ז י"ל** שאמר **למחר** כדי ליתן זמן ליהודים לברוח מארץ מצרים לגושן.

האברבנאל תי' באופן אחר, שהפסוק ושמתי פדות אינו קאי על הערוב אלא על העבדות, דהיינו שמן היום ההוא והלאה נסתלק השעבוד מבני ישראל, שפרעה ראה ענין ההפלאה והסכים לכבדם, וידע שהם עם ה', וכמ"ש האבן עזרא, ולכן אמר להם (שמות ח', כ"א) לכו זבחו לאלקיכם בארץ, ואמר אנכי אשלח אתכם, שצוה שלא יעבדו עוד, וגם המצרים לא היו מענים אותם כי נפל פחדם עליהם, **וזהו כוונת הפסוק ושמתי פדות בין עמי ובין עמך ר"ל** שלא יהיו עוד ישראל לפנייהם כעבדים.

סיכום הדברים – המכה השלישית הי' ערוב, במכה זו נתפשטה חיות רעות, נחשים, ועקרבים, בערוביך בארץ מצרים. וגם הביא עמהם את האדמה אשר הם עלי', כדי שיהיו מעיזים ביותר להזיק. ב) וחץ ממה שהרגו האנשים כמ"ש (תהלים ע"ח, מ"ה) ישלח בהם ערוב ויאכלם, גם היו משחיתים את הארץ, ע"י שמניחים ארס בכל עשב הארץ ובכל פרי העץ. (אברבנאל ג) מכה זו הי' מכה משולחת, וכדי להנצל ממנה צריך זכות גדול, לכן הקב"ה צריך לפדות כלל ישראל בפדיון נפשם כמ"ש (ושמתי פדות. ד) מכה זו לא הי' בארץ גושן, ואם מצרי הלך לגושן הי' ניצול ממנה. ה) ע"י מכה זו נתבטל כל השעבוד מבני ישראל, וזה מרומז בהפסוק ושמתי פדות.

דבר

איתא במדרש – שמכת דבר בא עליהם מפני ששמו את ישראל רועי סוסים, חמורים, בקר וצאן שלהם, כדי להרחיקם לשדות להרים ולמדברות, שלא יכנסו לבתיהם לפרות ולרבות, לפיכך הביא הקב"ה עליהם דבר, והרג את כל המקנה, עד שלא מצאו ישראל בהמה מצרית לרעות.

זקני הרה"ק ר' ישעי' שור זצ"ל פי' שע"י מכת דבר הקב"ה הראה גודל קדושת ישראל, שאפילו בהמתם של ישראל חביבים לפניו, אע"ג דלית לה מזלא בכל זאת הפלא הי' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים.

ב) איתא בהגדה – ביד חזקה זו הדבר, כמ"ש הנה יד ה' הוי' במקנך אשר בשדה וגו' דבר כבד מאד. הנה משמע מזה שמכת דבר הי' קשה משאר המכות, והאיך נרמז זה בהפסוק. בפשטות י"ל כיון דרך במכה זו נאמר **"יד ה'". ואולי הטעם שמכה זו הי' ביד חזקה, הוא כיון שהי' מכה החמישית, ואיתא במדרש (ט', י') כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש מכות הראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה אפילו אם ירצה לשוב אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו שכן כתיב ואני אקשה את לב פרעה. ולכן מכה החמישי שהי' המכה האחרונה קודם שנטל בחירתו, הכה**

אותו ביד ה' – מכת דבר, כדי ליתן לו פתח לשוב קודם שנטל בחירתו ממנו.

והנה הריטב"א פי' דאע"פ שנעשית ביד חזקה לא בכל החזק ממש, כי לא הי' החזק רק בדבר השלם הוא מכת בכורות כדאמר בספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות, שנאמר וביד חזקה יגרשם מארצו, ולפיכך לא נאמר בדבר הזה אלא הנה יד ה' הוי'.

וי"ל עוד עפ"י המדרש רבה (פרשת שמות) ריב"ל אמר כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים הי' הדבר ממשמש ובא עמה. הרי מבואר שנכלל במכה זו כל העשר מכות.

וי"ל עוד דרך במכה זו נאמר בלשון **"דיבור"** כמ"ש בא אל פרעה ודברת אליו וגו', משא"כ שאר המכות הי' בלשון אמירה, וכבר אמרו חז"ל דיבור – לשון קשה, ואמירה – לשון רך.

הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל (תפארת יהונתן) תי' באופן אחר, דזה דנגזר גזירה על הבהמה לבד זו מצד הדין קשה, דאם אדם חטא, בהמה מה חטאה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י הגמ' ביומא (ס"ט) אמר ר' יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה, שהחזירו את העטרה ליושנה, **משה אמר (דברים י')** **הקל הגדול הגבור והנורא**, אתא ירמיי' אמר עכומ"ז מקרקרין בהיכלו אי' נוראותיו, לא אמר נורא, אתא דניאל ואמר עכומ"ז משתעבדין בבניו אי' גבורותיו, לא אמר גבור, אתו אנשי כנה"ג ואמרו אדרבה זו היא **גבורתו** שכובש את כעסו ונותן ארך אפים לרשעים, ואלו הם **נוראותיו** שאלמלא נוראותיו אומה אחת האידן יכולה להתקיים בין שבעים אומות. **ולפ"ז י"ל** דהנה במכת ברד נאמר (ט', ט"ו) כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר. **ופרש"י** – כי אילו רציתי, כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר, שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות ותכחד מן הארץ, אבל בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי, ולמען ספר שמי בכל הארץ. **ולפ"ז י"ל** דמטעם זה נחשב מכת דבר – ביד חזקה, דאע"פ דבמכה זו מתו כל הבהמות, ואם הקב"ה רצה הי' יכול גם להרוג המצריים עמהם, אבל הקב"ה כבש את כעסו ונתן ארך אפים לרשעים (וכן פי' הספורנו – בעבור הראותך את כחי – כדי שתחזור בתשובה, כי לא אחפץ במות המת) **לכן נחשב מכה זו ביד חזקה**, דרך מי שיש לו יד חזקה יכול לעשות כן וכדמבואר בגמ' הנ"ל.

וי"ל באופן אחר, עפ"י **דברי החיד"א**, דאע"פ דבדיני אדם אין לוקה ומשלם, אך בידי שמים לוקה ומשלם, ולכן לקו בערוב שהוא מכה בגופם, ובדבר שהי' בממונם. **ולפ"ז י"ל** דלכן נחשב דבר ביד חזקה לרמז דבדיני שמים לוקה ומשלם.

יש להעיר דעכ"פ לא יצאו בשביל הדבר רק במכת בכורות, וא"כ למה נחשב דבר – ביד חזקה. **ואולי** הי' דומה מכת דבר למכת בכורות בזה שהי' בשעה אחת, דהיינו כמו שכל הבכורים מתו בשעה אחת, כמו"כ כל הבהמות מתו בשעה אחת, ולכן נחשב מכת דבר ביד חזקה.

הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (דרש משה) תי' שעיקר הפחד נפל עליהם בשביל הדבר, וכמאמר ה' למשה שיאמר בהתראה לברד **"כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר"** אבל בטעותם חשבו כי רק בהמות יכול להרוג ולא אנשים, אבל כשראו מכת בכורות, אף שידעו שרק הבכורות ימותו, כמו שאמר להם משה, ידעו שעכ"פ יכול להרוג גם אנשים, וממילא **יראו מהדבר** והבינו שיכול להרוג את כולם כשלא ישמעו להניחם לצאת ממצרים, כמו שהרג את כל הבהמות, נמצא שהדבר הי' עיקר ההוצאה.

וי"ל עוד עפ"י דברי ר' שלמה אלקבץ זצ"ל, שלכאורה צ"ע למה משה אמר לפרעה סוד זה, כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ, רק במכת ברד ולא בדבר. **וי"ל עפ"י המדרש רבה**, דאחר חמשה מכות הראשונות, דהיינו מדבר ואילך, הקב"ה נטל מפרעה בחירתו, ולכן נאמר ויחזק ה' את לב פרעה. **ולפ"ז י"ל** דלכן לא אמר לו סוד זה במכת דבר, דאם הי' אומר לו, אולי באמת יפחד וישלח אותם, משא"כ במכת ברד, אפילו אחר שידע הסוד לא הי' יכול לשלחם, שכבר נטל בחירתו כמ"ש ויחזק ה' את לב פרעה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י **דברי הנצי"ב**, דבשעת המכה קנו בני ישראל צאן ובקר הרבה מהמצריים במחיר זול, ועי"ז הי' לישראל בצאתם ממצרים צאן ובקר מקנה כבד מאד, כמ"ש לקמן (י"ב, ל"ח). **ולפ"ז י"ל** דאע"פ שכלל ישראל לא יצאו ממצרים רק אחר מכת בכורות, אבל כבר התחלת הגאולה במכת דבר עי"י שקיבלו ממצרים מקנה כבד מאד, דזה הי' קיום במה שהקב"ה הבטיח לאברהם בברית בין הבתרים, **ואחרי כן יצאו ברכוש גדול**, ולכן נחשב מכה זו ביד חזקה.

ג) כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק במ (ט', ב') יש להעיר למה רק במכה זו הוסיף מלות אלו **"ועודך מחזיק במ"**. **וי"ל עפ"י דברי האברבנאל הנ"ל** דאחר מכת ערוב נתבטל השיעבוד, ולכן אמר פרעה להם לכו זבחו בארץ, לכן אמר לו משה דכל זמן שאין אתה משלח אותם נחשב שאתה מחזיק במ. **וכעין זה פי' הנצי"ב, ועודך מחזיק במ** – אע"י שהיקלת השעבוד, מ"מ הרי עודך מחזיק בעבודתם ומשתעבד בהם. **ועוד כתב** דבמכת ערוב הטעם שפרעה לא שלחם הי' דסבר שיצא ידי חובתו במה שהקיל עבודתם וסבלותם.

וי"ל עוד על מה שאמרו חז"ל בר"ה (ר"ה, י"א) בטלה עבודה מאבותינו במצרים, דהיינו עיקר יציאת מצרים מעבדות לחירות הי' בראש השנה. **ולפ"ז י"ל** דהנה לפי חשבון המכות הי' כל מכה משמשת חודש אחד, וא"כ דם הי' בסיון. צפרדע – תמוז. כנים – אב. ערוב – אלול. **ומכת דבר הי' בתשרי**, ולכן נאמר ביד חזקה זו הדבר, דאז הי' עיקר יציאת מצרים.

וי"ל באופן אחר, דכיון דבמכת ערוב משה אמר לפרעה בשם הקב"ה, **והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן**, חשב פרעה שכבר יש להם מקום במצרים שיש השראת השכינה, ונחשב כאילו הוא ארץ ישראל, ולכן אמר להם **לכו זבחו בארץ ר"ל בארץ גושן**, וע"ז אמר להם דכל זמן שאנו בארץ מצרים, ואפילו ארץ גושן, **נחשב שעודך מחזיק בם**.

(ד) הנה יד ה' הוי' במקנך אשר בשדה וגו' דבר כבד מאד (ט', ג') יש מחלוקת ראשונים אם הוא דוקא על המקנה אשר בשדה, כפרש"י, או אפילו המקנה אשר בבית כפירוש הרמב"ן, והטעם שנאמר בפסוק **"אשר בשדה"** הוא שמשה התרה בהם בהוה, כי רוב המקנה הוא בשדה, אבל גם המקנה שהי' בבית מתו, **כמ"ש (ט', ו') וימת כל מקנה מצרים**. וכן מסתברא דבמכה זו משה לא אמר לפרעה **"הירא את דבר ה'"** כמ"ש במכת ברד, דמשמע דאפילו המקנה שהי' בבית מתו. (עיי' באבן עזרא שכתב וימת כל מקנה מצרים הכוונה רובו, כי הנה כתוב (ט', י"ט) שלח העז את מקנך, וככה תמצא במכת ברד את כל עשב השדה, והעד מכת הארבה (י', ה') ואכל את יתר הפליטה.

ולפי פרש"י פי' הברכת השיר (המהרי"ל צינץ) מה שכתוב בהגדה - ביד חזקה זו הדבר, דאע"פ שלא הי' חציצה בין אויר שדה לאויר העיר והבתים, אעפ"כ רק הבהמות שבשדה מתו ולא בבתים, להראות על היד החזקה של הקב"ה. **ולפ"ז י"ל** הטעם שהמכה הי' רק על המקנה אשר בשדה, להראות על היד החזקה של הקב"ה.

יש להעיר לפרש"י דאם מכת דבר הי' רק על המקנה אשר בשדה, למה לא מצינו **דהירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים** כמו שמצינו להלן (ט', כ') **גבי מכת ברד**, ובאמת מחמת קושיא זו הרמב"ן למד שגם הבהמות שהיו בבית מתו. **ולפירוש הרמב"ן צ"ל** שהטעם שנאמר **המקנך אשר בשדה**, הוא מפני שאותן שהיו בבתים לא הי' כ"כ אות ומופת, ד"ל שמתו מפני שנדרסו מהחיות בשעת מכת הערוב, כדקיי"ל (וי"ד סי' ס"ט) דארי שנכנס בין השוורים כולן בכלל ספק דרוסה, אם לא בבקעה שאינה מוקפת גדר, לכן אמר **במקנך אשר בשדה**, שעיי"ז הוא ניכר שמיד ה' היתה זאת. (פנים יפות)

ביתר ביאור - המלבי"ם כתב דהמכות של דם צפרדע ערוב דבר ברד ארבה ומכת בכורות שהתרה בם תחלה, היו אותות, **שבאו ללמד על מציאות ה'**, והמכות שלא

התרה בם תחלה, כנים שחין וחשך, היו מופתים, שלא באו רק להכות אותם, דהיינו אחר כל שני מכות ששלח לאות על דבר ולא שמעו בקולו, נתן להם **מופת** להענישם על שלא שמעו. **ולפ"ז י"ל** פרש"י דמכת דבר הי' רק על המקנה אשר בשדה, ולא על המקנה בבית, דכיון דמכה זו לא באה על עונש, רק להראות על מציאות ה', לכן המכה הי' רק על המקנך אשר בשדה, דעיי"ז ניכר יותר מציאות ה' וכדברינו הנ"ל.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל תי' באופן אחר, דכיון שמשה רבינו אמר להם **שהדבר תהי' דוקא על הבהמות אשר בשדה**, ע"כ היו רוצים לנסות את דבריו אם אמת הן, שאם יכניסו כל אחד את מקניהם יוכל היות שמשה רבינו מפחיד אותם על לא דבר, ואח"כ יאמר להם שהי' דבר כבד מאד, אך שלא הי' המקנה שם ולכן לא מתו, וע"כ לא הי' כאן **הירא את דבר ה'**, ואדרבה גם הם היו רוצים לנסות את משה רבינו, אבל **בברד** הלא יראו שירד ברד, ע"כ פחדו מדבריו והכניסו אל הבתים.

וי"ל עוד עפ"י דרכו אבל באופן אחר, דלא הי' אפשר למשה לומר במכת דבר **הירא את דבר ה'**, דאם כולם הכניסו בהמותיהם לביתם לא הי' מכה כלל, וזה תהי' סתירה לדברי הקב"ה, משא"כ **במכת ברד** אפילו אם הכניסו בהמותיהם לביתם, לא תהי' סתירה למכת ברד. **אח"כ מצאתי כן בגור ארי'**, **ושמחתי שכוונתי לדעתו הגדולה**, והוסיף דאע"פ שמי שהכניס בהמותיו לביתו עשה כן בשביל שהי' **ירא את דבר ה'**, אעפ"כ לא שייך לומר עליו שהוא **ירא את דבר ה'**, דאדרבה רצון ה' הי' שלא יכניס אותם לביתם כדי שיהי' מכה.

הט"ז (דברי דוד) תי' באופן אחר, עפ"י הגמ' בב"ק (ב') אדם דאית לי מזלא כתיב כי יגח, ובבהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף, ולכן **במכת דבר** שלא היתה הגזירה רק על הבהמות, לא הי' צריך התראה (הירא את דבר ה') שתיכף יאמינו לזה רבים ויניסו בהמתם לבתים, ולא הי' צריך התראה, כי התראה אינה אלא לאדם, משא"כ **בברד** שהוא על האדם ועל הבהמה, יהי' צריך התראה בשביל האדם, ואשר לא שם לבו אל דבר ה' הי' מוציא בהמתו, שהי' להם בטחון על מה שהאדם יש לו מזל, ממילא גם הבהמה לא תיזוק, כי גזירה אחד הוא. **ולפ"ז צ"ל** דזה שנאמר במכת דבר **"וימת כל מקנה מצרים"** לאו דוקא הוא, דגם במכה דבר הירא דבר ה' הניס.

ביתר ביאור – דכיון דבהמה לית לי מזלא, הרבה מצרים חשו לדבר משה **במכת דבר**, והביאו בהמתם לבתיהם, ולכן עליהם לא שייך **הירא את דבר ה'**, דאפילו מי שלא הי' ירא את דבר ה' כ"כ גם עשו כן, משא"כ **בברד** דהגזירה הי' גם על בני אדם, דאית להם מזלא, רק **הירא את דבר ה'** חשו לדבר משה והביאו עבדיהם ובהמותיהם לבתיהם.

וי"ל באופן אחר, שמשם דוקא לא אמר להם **הירא את דבר ה'** במכת דבר, כדי שימכרו המצריים מקניהם בזול לישראל (משא"כ במכת ברד שכבר הי' להם הרבה מקנה ממה שמכרו להם במכת דבר) ועי"ז הי' לישראל בצאתם ממצרים צאן ובקר מקנה כבד מאד כמ"ש לקמן (י"ב, ל"ח).

ואולי י"ל דלכאורה צ"ע למה הי' צריך משה לפרט סוסים חמורים גמלים בקר וצאן, הלא די לומר מקנך אשר בשדה, וממילא מובן דכל זה נכלל במלת מקנך. **וי"ל** שמשם בא לפרש מה נחשב מקנך אשר בשדה, דהיינו המקנך אשר רגיל להיות בשדה, סוסים חמורים וגו', ועל אלו אפילו אם היו מכניסים אותם לביתם, גם שם היו מתים, אבל מקנך שרגילים להיות בבית לא מתו אפילו כשהיו בשדה. (וזה לא כפרש"י דגם בדבר אם הי' מכניסים לביתם לא מתו כמו שהי' בברד).

ה) הנה יד ה' הוי' במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד וגו' וימת כל מקנה מצרים (ט', ג' – ו') יש להעיר דבתחלה משמע דהמכה הי' רק על ה' מינים אלו סוסים וכו', ולבסוף משמע דהמכה הי' בכל המקנה כמ"ש וימת כל מקנה מצרים. **וי"ל עפ"י הזוהר (וארא דף ל"ב) שהקשה** למה נאמר **"יד ה'"** רק במכת דבר. **ותי'** דכאן במכת דבר הכה יד ה' בחמש אצבעות, דהא במכת כנים כתיב אצבע אלקים היא, דהיינו המכה היתה רק באצבע אחת, משא"כ כאן **במכת דבר** הי' ע"י כל החמש אצבעות, וכל אצבע ואצבע הרג מין אחד, כי ה' מינים היו, **כמ"ש בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן**, הרי ה' מינים לחמש אצבעות הנקראות יחד יד אחת, לכן כתיב במכת דבר יד ה' לצורך הה' מינים, ומש"כ לבסוף **דבר כבד מאד** דהיינו שהיו מתים מעצמם, ונמצאים מתים.

וי"ל באופן אחר, דבמכת דבר הי' שני חלקים. **א)** מכה ע"י יד ה' שהי' דוקא בה' מינים, וכמו שפרט הפסוק בסוסים וכו'. **ב)** **מכת דבר** שהי' בכל מקנה מצרים. **ולפ"ז מובן** מה שנאמר בתחלה הה' מינים דמקנה שנלקו ע"י יד ה', ומה שמסיים לבסוף, **דבר כבד מאד. ולפ"ז יש לתרץ קושיית האבן עזרא על פרש"י**, דהאיך יכול לומר שכל מכה הי' ז' ימים, הלא דבר הי' בשעה אחת. **וי"ל** דחלק המכה שהי' דוקא על ה' מינים של מקנה שמשם פירט, נעשה ע"י יד ה' בשעה אחת, אבל חלק השני **"דבר כבד מאד"** שהי' על שאר מקנה מצרים, הי' במשך ז' ימים. **וי"ל עוד** דעיקר המכה הי' על הה' מינים שפירט משה, ושאר המקנה מתו ע"י דבר שנעשה ממילא, דהיינו כיון שהמכה נעשה ע"י יד ה', שהוא חזק מאד ממילא מתו שאר המקנה, דודאי יד ה' עושה רושם, וזהו כוונת סוף הפסוק **"דבר כבד מאד"**.

ו) וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה (ט', ה') צ"ע למה פירט להם זמן המכה – מחר. **הנצי"ב והמשך חכמה תי'** כדי שימכרו המצריים מקניהם בזול לישראל, ומכאן בא

לישראל בצאתם ממצרים מקנה כבד מאד, כמ"ש (י"ב, ל"ח) ויסעו בניי וגו' וצאן ובקר מקנה כבד מאד.

ז) מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ, ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת (ט', ה', ו') צ"ע למה נאמר כאן במכת דבר **"את הדבר הזה"** ולא כמ"ש במכת ערוב **"ויעש כן"**. **ואולי י"ל** דכיון דמכה זו נעשה ע"י יד ה', הפסוק פירט יותר וכתב ויעש את הדבר הזה. **וכעין זה פי' האברבנאל הפסוק ויעש ה' את הדבר הזה בארץ ר"ל** הקב"ה בעצמו ולא ע"י משה ואהרן, ולא באמצעות המטה עשה הפעולה הגדולה הזה בכחו הגדול.

ח) וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד וגו' (ט', ז') צ"ע דלכאורה מלת **עד** מיותר, והי' די לכתוב **"והנה לא מת ממקנה ישראל אחד"**. **המדרש רבה כתב** – מהו **עד** אחד, אפילו בהמה חצי של ישראל וחצי של מצרי לא מתה.

החתם סופר תי' שלכאורה יש לדייק מה צורך להודיענו **וישלח פרעה וגו'** פשיטא שבכל המכות שלח שליח לברר אי הי' ערוב וכנים בגשן או לא. **ותי'** דע"י השליח הי' סיבה להכבדת לבו, כי באמת לא מת בבני ישראל דבר, אך השליח נכשל בלשונו באמרו ע"ד הפלגה בבני ישראל **לא מת עד אחד**, וכוונתו הי' אפילו אחד, ועד בכלל, דאפילו אחד לא מת, אך פרעה הבין ממנו ולא עד בכלל, כי עכ"פ אחד מת מבני ישראל, וא"כ לא נתקיימו דברי משה והכבד את לבו.

וי"ל עוד עפ"י דברי המהרי"ל דיסקין זצ"ל שפרעה לקח בהמת ארנונה, היינו אחד מעשרה, ע"כ אם הי' לישראל עשרה בהמות הי' שייך אחת לפרעה, ואותה מתה והי' ההיזק לפרעה, דאם נשארה בחיים הי' פרעה לוקח אותה, אבל עכשיו לא לקח דהא לא נשארו כי אם תשעה, וכן אם הי' עשרים, חמשים, מאה, ואלף, אך מספר שוה עשירות, אז היתה מתה אחת מהן ולא יותר, אבל אם לא הי' מספר שוה כגון שהיו תשעה, או תשעה עשר, או תשעים ותשעה וכיוצא אז לא מתה אפילו אחת, דאז יהי' ההיזק לישראל דפרעה לא יפסיד בין כך ובין כך, עכ"פ כיון ששלח וראה שאצל ישראל מתה בהמה אחת, ע"כ ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם. **ולפ"ז הפסוקים מדויקים מאד, דבפסוק ו' נאמר וממקנה בניי לא מת אחד ר"ל** שאם הי' מספר כזה שאם הי' מת אחד הי' ההיזק לישראל לא מת אף אחד, **ובפסוק ז' נאמר וישלח פרעה ר"ל** כששלח פרעה לגבות מס המעשר, והנה לא מת ממקנה ישראל **עד אחד**, המכוון עד ולא עד בכלל, שאחד מהם מת אם היו עשרה או עשרים, מפני שזה הי' נוגע לשילום מס המעשר לפרעה, מת העשירי להפסדו של פרעה.

התורת גבריאל (הגאון ר' וועלוול מרגליות זצ"ל) תי' באופן אחר, שהי' אז בן מצרי שאמו היתה ישראלית, וזה הי' המקלל הנזכר בסוף פרשת אמור, ובהיות שהי' אז

קודם מתן תורה, שעדיין הי' לבניי דין בן נח, ובאומות היחס הולך אחרי אביו, וכיון שאביו של המקלל הי' מצרי כמצרי יחשב, ומתו בהמותיו במכת דבר, שהקב"ה אמר ולא ימות מכל לבניי, והוא לא הי' בן ישראל כי אם בן מצרי, אכן בעיני פרעה כל אשר ישכון במחנה ישראל נחשב כישראל, לכן כשמוע פרעה דבמקנה אחד מישאל שלטה המגפה, ולא נתקיימו דברי משה, הכבד את לבו. **ולפ"ז יש לפרש המדרש רבה בפרשת אמור – ושם אמו שלומית בת דברי**, למה נקראת שמה **דברי** שהביאה **דבר** על בנה. **וצ"ע דהא מיתתו הי' בסקילה ולא בדבר**. וי"ל **עפ"י דברינו הנ"ל** דבמקניהם של כל ישראל לא שלט מכת דבר, ואצל בנה מתו בדבר, ע"כ היתה נקראת בפי כל בכינוי הזה **דברי** דהיינו שהביאה דבר על בהמות בנה.

ולפ"ז י"ל הטעם למה פרעה לא קרא למשה ולאחרון להתפלל להסיר המכה כמו שעשה במכת צפרדע וערוב, כיון שחשב בטעות שדבר הי' לא יתקיים, דהא גם מקנה של אחד מישאל מתו, וע"כ אינו מכת הי' אלא מקרה בעלמא.

סיכום הדברים – מכה החמישית הי' דבר, במכה זו מתו כל מקנה מצרים ברגע אחת. (ב) **מכת דבר הי' קשה מאד כמ"ש בהגדה – ביד חזקה זו הדבר כמ"ש הנה יד ה' הוי' במקנך, ומטעם זה רק מכה זו היתה מיוחדת בלשון דיבור שהוא לשון קשה כמ"ש ודברת אליו.** (ג) **שיטת רש"י – רק המקנה אשר בשדה מתו.** שיטת הרמב"ן – **גם המקנה אשר בבית מתו.** (ד) **במכה זו הקב"ה הראה גודל קדושת ישראל, שאפילו בהמתם של ישראל חביבים לפניו, אע"ג דלית לה מזל בכל זאת הפלא הי' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים.** (ה) **במכה זו הי' נס גדול שלא מתה אף בהמה אחת מבני ישראל, אפילו ממי שנמלאו שנותי' או היתה חולה, עכ"ז לא מתה, כדי שלא יאמרו המצריים דגם אצל ישראל היתה המכה.** (ו) **אע"פ שלא מתו אף בהמה אחת מישאל, אבל מתו המקנה מבן מצרי שאמו היתה ישראלית, שלומית בת דברי, ומטעם זה פרעה חשב בטעות שדבר הי' לא יתקיים, ולכן לא ביקש ממשה להסיר את המכה.** (ז) **דבשעת המכה קנו בני ישראל צאן ובקר הרבה מהמצריים במחיר זול.**

שחין

איתא במדרש – מכת שחין בא עליהם, מפני ששמו את ישראל לחוס להם חמין, ולצנן להם את הצון, לפיכך לקו בשחין כדי שלא יוכלו ליגע בגופן, כי המים רעים לשחין.

(ב) **והי' לאבק על ארץ מצרים, והי' על האדם ועל הבהמה לשחין פורח אבעבועות וגו' ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה (ט', ט', י') צ"ע דבתחלה נאמר לשחין פורח אבעבועות, ולבסוף נאמר להיפך, ויהי שחין אבעבועות פורח. הנצי"ב (העמק דבר) תי' שהיו שני**

אופני שחין, האחד לח מבפנים ומבחוץ, והשני יבש מבפנים ולח מבחוץ, כדאיתא בב"ק (פ') דשחין שהקב"ה הביא על מצרים הי' לח מבחוץ ויבש מבפנים, כמ"ש ויהי שחין אבעבועות פורח, והביא הגמ' הפסוק הב' ולא הראשון, ולמדנו מזה טעם השינוי, דעל כל מצרים הי' **שחין פורח אבעבועות** והוא לח מבפנים ומבחוץ, אבל יש שפשעו יותר, ובהם כתיב **ויהי שחין אבעבועות פורח** דהיינו לח מבחוץ, פורח באדם ובבהמה, דזהו יבש מבפנים, והיא מכה אשר לא תוכל להרפא, כי מה שהוא רפואה ללח אינו טוב ליבש, ומה שהוא טוב ליבש אינו טוב ללח, וכמ"ש יככה הי' בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא.

(ג) **ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה (ט', ח') פרש"י** וכל דבר הנזרק בכח, אינו נזרק אלא ביד אחת, הרי נסים הרבה, אחד, שהחזיק קומצו של משה מלוא חפנים שלו ושל אהרן (שאהרן הי' מערה מחפניו ליד משה, דהיינו מיעוט המחזיק את המרובה, ומשה זרקו השמימה) ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים.

וי"ל עוד עפ"י דברי האברבנאל שהקשה, למה צוהו אהרן שימלא חפניו מאותו פיח הכבשן, והרי בחפני משה הי' די. **וי"ל** שמשה הי' צריך לזרוק לדי' רוחות העולם, מזרח ומערב, צפון ודרום, לפי שמד' רוחות יבא הרוח, ובזה הדרך תכלול המכה לכל ארץ מצרים, כמ"ש והי' לאבק בכל ארץ מצרים, וכיון דלמשה לא הי' רק שתי ידיים, הוצרך שילך עמו אהרן, והיו לשניהם די' חפנים למלאות מהפיח, ומשה הי' זורק אחד מהם לכל רוח.

יש להעיר למה הי' צורת המכה זו חלק משאר מכות, שמכה זו נעשה באופן פלא כזה, וע"י הרבה נסים. **וי"ל עפ"י המדרש רבה – פורח באדם ובבהמה – מהו פורח, שלקו בצרעת עמו, כמה דאת אמר (ויקרא י"ג, י"ב) ואם פרוח תפרח הצרעת. והנה איתא בערכין (ט"ו) שנגעים באים על גסות הרוח. ולפ"ז י"ל שהמצריים נלקו בשחין ובצרעת לרוב גאונותם. ואפשר מטעם זה המכה נעשה ע"י פיח כבשן – אפר דק, לרמז שחסר להם מדת עניויות, שהי' באברהם אבינו, שאמר (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר. והנה איתא בחולין (פ"ט) נאמר (דברים ז') לא מרובכם מכל העמים חשק הי' בכם (לפי שאין אתם מרבין עצמכם אלא ממעטין, לפיכך חשק בכם, כי אתם המעט ממעטין עצמכם בענוה) אמר להם הקב"ה לישראל, חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם, אמר לפני ואנכי עפר ואפר, למשה ואהרן, אמר ונחנו מה, לדוד, אמר ואנכי תולעת ולא איש, אבל עובדי כוכבים אינו כן, נתתי גדולה לפרעה, אמר מי הי' עייש. **נמצא** דהנהגת משה ואהרן הי' היפך הנהגת פרעה, דמשה הי' עניו מאד מכל אדם אשר על פני האדמה, ופרעה הי' להיפך שהי' בעל גאווה גדול יותר מכל אדם אשר על פני האדמה, ובודאי מי שנוהג בעניויות**

משיג גדלות הבורא, וממילא מכיר שפלות עצמו, ולהיפך מי שנוהג בגאות אינו משיג גדלות הבורא, וממילא חושב רק על גדולת עצמו, והנה מבואר ברמב"ן (ריש פרשת בא) שאותות ומופתים באים להראות על השגחת הקב"ה, שהוא שליט בכל, והם עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה, **ולכן מכת שחין שבא על גסות הרוח, נעשה ע"י נסים הרבה, כדי להכניע פרעה מרוב גאותו. ואפשר מטעם זה, אע"פ שלא הי' התראה במכת שחין (הנה במכת כנים שלא הי' בו התראה, לא נאמר שאהרן עשה המכה לעיני פרעה) נעשה המכה לעיני פרעה, וכמ"ש וזרקו משה השמימה לעיני פרעה, דזה שנעשה המכה לעיני פרעה באופן פלא ונס, הי' התראה על מדתו הרעה של גאותו, ומטעם זה אמר משה לפרעה במכת ארבה (י', ג') עד מתי מאנת לענת מפני – פרש"י להיות עני ושפל מפני.**

וי"ל עוד שעיקר הנס בשחין הי' שהמיעוט החזיק את המרובה (דמה שרגיל להחזיק בד' ידים החזיק משה ביד אחד, וגם שהלך האבק על כל ארץ מצרים) וזה מורה על גדלות מדת עניויות, דהיינו מי שנוהג במדת עניויות שמרמוז במלת מיעוט, זוכה לעשות דברים גדולים שמרמוז במלת מרובה.

ד) ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין, כי הי' השחין בחרטומים ובכל מצרים (ט', י"א) צ"ע מהו החידוש שהחרטומים נלקו במכה זו, הא מסתברא שנלקו בכל המכות כמו שאר מצרים. **האבן עזרא תי'** שיתכן לומר שהחרטומים לא לקו במכת צפרדעים והערוב, בעבור חכמתם ביקשו דרך בחכמת התולדות להרויח להם מעט, ועתה נבערה חכמתם.

העץ יוסף תי' באופן אחר, עפ"י המדרש רבה (ט', י') למה לא יכלו החרטומים לעמוד מפני משה, לפי שהשיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה. **ועוד** שהיו מחייבין אותו הריגה על שהסיר העטרה מראש פרעה לראשו. **ולפ"ז י"ל** דמשמע שהסיבה שהי' להחרטומים **שחין** הי' עונש על מה שקטרגו על משה, אבל לולא זאת לא היו ראויים ללקות, אחר שהכירו שהוא מעשה אלקים ואמרו אל פרעה אצבע אלקים היא, והטעם שקיבלו עונשם דוקא במכה זו, הוא לפי שהשחין הי' מסוד מים ואש, והם גזרו על משה להשליכו למים, וגם ע"י עצתם בעת שהסיר העטרה, ובחנו חכמתו ע"י קערה של גחלים, ונכוה לשונו באש.

וי"ל באופן אחר, שודאי החרטומים נלקו בכל המכות כמו שאר מצרים (לא כדברי האבן עזרא) רק במכה זו נענשו יותר, והטעם כמו שכתב המדרש מפני שקטרגו על משה רבינו. **ואולי** מטעם זה נאמר לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה, דהיינו שנענשו יותר משאר מצריים, ולא הי' להם הכח אפילו לקום ולעמוד על רגליהם מפני השחין. **ולפ"ז מדויק הפסוק ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה**, דהלא יותר מדויק לומר **לפני פרעה** (וכעין זה

הקשה האלשי"ך, שהי' די לומר ולא יכלו החרטומים לעמוד) דמסתברא לומר במכת דם וצפרדע שהחרטומים עשו כן גם לפני פרעה, אלא ע"כ הפסוק בא לרמז הטעם שהחרטומים נענשו במכה זו מפני הקטרוג על משה רבינו וכדברי המדרש הנ"ל, ואפשר מטעם זה סיים הפסוק כי הי' השחין בחרטומים ובכל מצרים. **שלכאורה צ"ע** הלא די לומר כי הי' השחין בחרטומים או כי הי' השחין בכל מצרים (והחרטומים נכלל בזה) אלא הפסוק בא לחלק ביניהם, לרמז שהשחין של החרטומים הי' חלק מהשחין דשאר מצרים, דבמכת שחין החרטומים נענשו יותר מפני קטרוגם על משה רבינו, וזהו כדברי הנצי"ב הנ"ל שהיו שני מיני שחין, ומסתברא לומר דהשחין של החרטומים הי' יותר קשה, דהיינו שהי' יבש בפנים ולח בחוץ, מפני קטרוגם על משה רבינו. **ונראה הטעם** שנענשו במכה זו יותר משאר מכות, מפני שמכה זו הי' המכה הראשונה שנעשה ע"י משה רבינו. (דמכת דם צפרדע וכנים נעשו ע"י אהרן הכהן, וערוב ודבר נעשה ממילא).

וי"ל עוד דכיון דהחרטומים נענשו במכה זו יותר משאר מצרים, לא יכלו לעמוד לפני משה מפני הבושה, שהבינו שנענשו מחמת קטרוגם עליו, **וזהו כוונת הפסוק ולא יכלו החרטומים לעמוד מפני משה כי השחין בחרטומים ובכל מצרים**, דהיינו כיון דהשחין שלהם הי' חלק משאר מצרים, שהי' יבש מבפנים ולח מבחוץ, שהוא שחין שלא יכול להרפא, לכן לא יכלו לעמוד לפני משה מפני הבושה, שהבינו שנענשו מחמת קטרוגם עליו.

ולפ"ז י"ל הטעם שאחר מכה זו פרעה לא קרא עוד החרטומים, **דאיתא בפרקי דר"א (פרק מ"ח)** שמכת שחין לא נרפא מהם, וכיון שהחרטומים קיבלו שחין יותר קשה, שהוא יבש מבפנים ולח מבחוץ, ומכה זו לא נסתלקה מהם, ולכן פרעה לא קרא להם עוד, דשוב לא יכול לעמוד לפני משה גם בשאר המכות. **ולפ"ז נראה** דמכה זו הי' קשה משאר מכות, דחוץ המכה עצמו, נתבטל כח החרטומים, דממכה זו והלאה לא יכלו לעמוד על רגליהם (וזה הי' גרוע ממכת כנים, דבמכת כנים לא נתבטלו החרטומים, רק שלא יכלו לעשות כנים, אבל עכשו נתבטלו לגמרי). ואפשר מטעם זה מסיים הפסוק במלת **חרטומים** חסר יו"ד להראות שנחסר כחם.

ולפ"ז יש ליישב קושיא אחרת, דנאמר כאן ויחזק ה' את לב פרעה, דמשמע דבמכה זו פרעה מצד עצמו הי' מסכים לשלחם, והטעם שלא שלחם הי' כיון שהקב"ה חיזק את לבו. **צ"ע** במה הי' מכה זו קשה מחמש הראשונות, דשם נאמר רק **ויחזק לב פרעה** דהיינו שחיזק לבו מעצמו. **הספורנו פי'** כי לא הי' סובל זה בלי ספק, כענין שנאמר באיוב (ב', ה') וגע אל עצמו ואל בשרו.

ולדברינו י"ל באופן אחר, דכיון דבמכה זו הי' שני חלקים. **א)** המכה עצמה, שהי' שחין באדם ובבהמה. **ב)** שנתבטל הכח של החרטומים, דמכת שחין שלהם לא נתבטל, ושוב

לא יהי להם כח לעמוד על רגליהם. לכן הי' צריך שהקב"ה יחזק את לבו, דעיקר הגאות של מצרים הי' שהי' להם מכשפים, וכדאיתא במדרש רבה (ז', י"א) כשמשא אמר לאהרן לעשות האות הראשון לפני פרעה בהשלכת המטה, אמרו יוחני וממרא (ראשי המכשפים) למשה, תבן אתה מכניס לעפריים (עפריים הוא עיר שהי' בה הרבה תבן) ומשל הוא דהמכניס תבן לעפריים למכור, משונה הוא, שהרי יש שם תבן הרבה, אף אתה מכניס כשפים לכאן, הלא אין בעולם מכשפים כמותנו, וא"כ זה שנתבטלו החרטומים הי' מכה גדולה להם, וע"כ הטעם שלא שילחם הי' בשביל שהקב"ה חיזק את לבו.

וכעין זה כתב המלבי"ם – שלבו של פרעה נתרכך אז בפרט שהחרטומים שחזקו את לבו עד הנה לא באו אליו, רק שה' חיזק לבו, וכמ"ש חז"ל משום שהי' המכה הששית שלא עשה תשובה חיזק ה' את לבו. (עיי' בפנים יפות)

סיכום הדברים - מכה הששית הי' שחין, שהי' על אדם ובהמה. (ב) במכה זו לא הי' התראה, אבל משה עשה אותה לפני פרעה. (ג) מכה זו נעשה באופן פלא, שמשא החזיק בידו אפר של ד' ידים ביד אחד, וזרקו עד השמים, ומשם נתפשט על כל ארץ מצרים. (ד) הי' שני מיני שחין, אחד לח מבפנים ומבחוץ, והשני יבש מבפנים ולח מבחוץ, ומי שפשעו ביותר (החרטומים) קיבלו שחין יותר קשה, שהוא יבש מבפנים ולח מבחוץ, שהיא מכה אשר לא תוכל להרפא. (ה) במכה זו החרטומים לא יכלו לעמוד לפני משה, שגם הם לקו בשחין. (ו) מכה זו לא נסתלקה, ונשארה בהחרטומים ובכל מצרים עד סוף כל המכות. (ז) במכה זו עד מכת בכורות, הקב"ה חיזק את לב פרעה כדי שיפרע כל הדין ממנו.

ברד

איתא במדרש – מכת ברד בא עליהם, לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות, לפיכך הביא עליהם ברד ושובר את הכל (מדה במדה שלא יהנו במה שעמלו ישראל בעבורם).

(ב) הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד (ט', י"ח) – איתא במדרש (מובא ברש"י) זבדי בן לוי אמר סרט לו סריטה על הכותל, אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד הברד מחר (דייק מדכתיב כעת הכ"ף קמוצה, פירושו כעת הזאת ממש, מעת לעת). צ"ע למה עשה משה כן, הלא גם במכת דבר נאמר (ט', ה') וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה הדבר הזה בארץ, ושם לא אמרו חז"ל ששרט לו סריטה בכותל ואמר שכתגיע החמה לכאן וכו'. הגור ארי' תי' דלגבי דבר לא תועיל השריטה כיון שהבהמות היו בשדה, ולא נראה רגע מיתתם.

וי"ל באופן אחר, שחלוק מכת דבר מברד, דבדבר אפילו אם שרט לו סריטה, וידע הרגע שמתחיל המכה, לא יכול לעשות כלום להציל המקנה (לשיטת הרמב"ן דגם המקנה אשר בבית מתו) משא"כ בברד כל זמן שלא התחיל הברד יכול להציל כל אשר בשדה, להכניסם לביתם.

הגאון ר' יוסף סלאנט זצ"ל תי' באופן אחר, שמכת הברד הי' בדרך נס ופלא, שבדרך הטבע לפני שיוורד ברד, הרקיע מתעבה ומתקדר בעננים כבדים, והשמים מתקדר בערפלי חשך, אולם ה' המטיר את הברד ישר מן השמים, בלא שום שינוי מקודם, ולכן עשה משה סריטה בכותל ואמר כשתגיע החמה לכאן ירד הברד, ואמר בזה שלא יתעננו השמים בשום עב וענן, אלא השמש תזרח ותאיר כדרכה, וכשתגיע החמה לכאן, אז בפתע פתאום ירד הברד, וזה נס ופלא שלא כדרך הטבע כלל.

(ג) הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד וגו' הירא דבר ה' (ט', י"ח – כ') – צ"ע הלא מצרים הי' מדינה גדולה, והאיך הי' פרעה יכול להודיע לכל המדינה שמחר יהי ברד, ואת כל אשר לך בשדה וגו' ומתו. וי"ל עפ"י המדרש כל מכה הי' ההתראה ג' שבועות והמכה הי' שבוע אחד, וכן מצינו שיסד רבי אליעזר הקליר בפיוטו, ירח ימים הוקצב לכל מכה, שלשה חלקים ויעד והכה, ורביעית שימשה המכה. ולפ"ז י"ל שמשא כבר הזהיר פרעה על מכת ברד, רק עכשיו יום אחד לפני המכה הי' מזהיר אותו עוד הפעם, ואמר כעת מחר יהי הברד, דהיינו שרט לו סריטה בכותל, ואמר למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד.

(ד) ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה, כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו, הירא את דבר ה' וגו' ואשר לא שם לבו אל דבר ה' (ט', י"ט – כ"א) צ"ע למה חס הקב"ה עליהם במכה זו יותר משאר מכות, ואמר להם להכניס כל אשר בשדה לבית כדי שלא יזוקו ע"י הברד. העץ יוסף תי' דמכה זו נשתלחה להכות ולשרוף את כל עשב השדה לבלתי ישאר להם שריד לאכלו לפי ששמו נוטעי כרמים (כדאיתא במדרש הנ"ל) אבל להרוג אדם ובהמה לא נגזרה, אלא אגב מי שהי' בשדה נהרג, וא"כ אף שהי' הדין נותן לבלתי נתון להם עצה לאסוף את המקנה לבית, אלא שהקב"ה רחמן נהג עמהם ברחמים, ואמר שלח העז את מקנך, אבל שאר מכות היו משמשים למה שנשתלחו.

וי"ל עוד עפ"י דברי הספורנו (ט', כ"א) ואשר לא שם לבו – חטא. ויעזוב – באופן שעם חטאו יפסיד, לכך אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה. ולפ"ז י"ל שהמכה הי' רק על עשב השדה, וזה שהאדם והבהמה שבשדה מתו, לא הי' מפני העונש של מכת ברד, רק מפני החטא שלא שמעו לדבר ה'.

האלשייך תי' באופן אחר, עפ"י דברי חז"ל על הפסוק מרכבות פרעה וחילו ירה בים – מהיכן הי' להם מרכבות, והלא מתו בברד, אלא מהירא את דבר ה' הניס, והיינו דאמרי אינשי טוב שבמצרים הרוג, ולכן הזהיר להם עכשיו להכניס בהמותיהם לביתם, כדי להפיל מרכבות מצרים בתוך הים, דאם היו כולם מתים במכת ברד לא הי' שייך הנס הגדול של קריעת ים סוף. **ולפ"ז נראה לי לפרש הפסוק (י', ב') ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים. פי' הרמב"ן – התעללתי** – כי אני מצחק בו, כמ"ש בתהלים (ב', ד') יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. **ולדברינו י"ל** דזה גופא הי' הצחוק, שפרעה חשב דע"ז שהכניס כל מה שבשדה לביתו הציל אותם, אבל לבסוף זה גרם קריעת ים סוף ומיתת המצרים.

(ה) ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים, על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים (ט', כ"ב) צ"ע למה הוצרך לפרוט שיהי' ברד על האדם ועל הבהמה ועל עשב השדה, הרי דבר זה מובן מאליו שאם יורד הברד, יורד על הכל. **הגרי"ז תי'** דהברד לא ירד רק במקום שהי' שם אדם, או בהמה, או עשב השדה, וכן מש"כ "ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה, כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו" אין זה משום שהבית יהי' שמירה שלא ירד עליהם הברד, אלא דכך היתה הנבואה, שבמקום זה לא יהי' ברד.

ולכאורה צ"ע מהו הנפק"מ אם אלו שבתוך הבית לא מתו מפני שהבית הי' שמירה להברד, וכמו דמשמע מפשטות הפסוקים, או שלא מתו מפני שבכלל לא ירד שם ברד וכדברי הגרי"ז. **וי"ל** שאם הכניסו הבהמות לבית ואח"כ נשבר הגג, ואם נפרש כפשוטו דהבית הי' שמירה מהברד, אז אין כאן שמירה דהרי הגג שבור, ושפיר ירד עליהם הברד, אבל אם נפרש דעל האנשים שהכניסו את הבהמות לתוך הבית לא ירד הברד כלל, א"כ גם אם הגג נשבר לא ירד שם ברד, דסוף כל סוף הכניסו את בהמותיהן לתוך הבית, וממילא הם בגדר יראי ה'. (וכן משמע לשון הפסוק "אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו" שלכאורה מלים "ולא יאסף הביתה" מיותרים, שהי' די לומר אשר ימצא בשדה וירד עליהם הברד ומתו. ולדברינו י"ל דהחידוש הוא דאם נכנס לבית, אפילו אם הגג נשבר, לא ירד שם הברד, דסוף כל סוף הכניסו את בהמותיהן לתוך הבית.)

וי"ל באופן אחר, עפ"י המדרש רבה - ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים - למה הביא עליהם ברד, לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות, לפיכך הביא עליהם ברד ושבר את הכל. **על האדם ועל הבהמה** – כיון שראה הקב"ה שלא שמעו לדבריו מה שאמר להם שלח העז, אמר הקב"ה כדי שיבא הברד על הכל. **המתנות כהונה פי'** כדאי והגון הוא שירד על הכל, מאחר שאינן מאמינים לחוס על עצמם ועל בהמתם. **ולפ"ז י"ל** הטעם

שהפסוק מפרט כולם, לרמז שאע"פ שבתחלה גזירת המכה הי' רק על עשב השדה, וזה שנהרגו אדם ובהמה הי' בדרך אגב, אבל כיון שלא האמינו בדבר ה', הי' כדאי שהברד מצד עצמה (ולא בדרך אגב) יבא על כולם, דהיינו מי שהי' בשדה לא מת בדרך אגב, אלא כך הי' צורת המכה.

ואח"כ מצאתי כעין זה בדברי המלבי"ם ושמחתי שכוונתי לדבריו – דאחר שהזהירם שיכניסו את מקניהם אל הבתים, ולא שמו לבם אל דבר ה', יצאה הגזירה שירד הברד גם על האדם ועל הבהמה אשר יהי' בשדה, והי' בשבילם ברד מיוחד, ועל עשב השדה הי' ברד מיוחד כמו שיתבאר לקמן בפסוק כ"ה, ולכן אמר שני פעמים **בארץ מצרים כמ"ש (ט', כ"ב)** ויהי ברד בכל ארץ מצרים וגו' ועל כל עשב השדה בארץ מצרים.

וי"ל עוד שהמדרש מחדש דמי שהשאיר את עבדיו ומקנהו בשדה, אע"פ שהוא עצמו הי' בתוך הבית, ירד עליו הברד, דכיון שלא שמע לדבר ה' להכניס עבדיו ומקנהו לביתו, לא נחשב לירא את דבר ה'.

(ו) וה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה, וימטר ה' ברד על ארץ מצרים (ט', כ"ג) המלבי"ם פי' שידוע שמעת שמתחיל הברד לרדת ממקום העבים עד שיגיע לארץ שוהה איזה רגעים, וכן **קול הרעם** היוצא מן העבים עד שיגיע למטה שוהה ג"כ משך זמן, אבל הברק נראה תיכף באותו רגע שיוצא ממקומו, כי חוש הראות אין צריך משך זמן, ע"כ נראה תמיד הברק לפני הרעם, הגם שהרעם יוצא קודם, מפני שחוש הראות יקדים מוחשיו לפי חוש השמיעה, וא"כ כשהגיע הרגע ששרט שריטה בכותל, שאז יצא הרעם למעלה ואחריו הברק, בכל זה לא נשמע הרעם למטה עד אחר כמה רגעים, וכן הברד שירד ברגע זה ממש ממקום העבים לא בא למטה עד אחר איזה רגעים, רק הברק יתראה תיכף ולא הברד והקולות, ויאמרו משה בדאי הוא כי איחר המועד, ולכן הי' בזה נס גדול, שבאותו רגע שיצא הברד והרעם ממקומו למעלה ברגע זה ממש כבר הי' למטה, ובזה הי' שינוי בברד ורעם טבעי, שהברד והרעם הלכו במהירות כמו הברק. **וזהו כוונת הפסוק וה' נתן** – ולא אמר וה' המטיר ברד, כי לא הי' בדרך המטר הטבעי, רק ענין נסי **שה' נתן הקולות וברד** ואח"כ **ותהלך אש ארצה** שהוא אש הברק, והנס הגדול הזה לא הי' צריך אלא ברגעים הראשונים, שלא הי' אפשר שיגיע הקול והברד למטה בדרך הטבע, לכן הי' צריך שירד במהירות בנס לאמת נבואת משה, אבל אחר שכבר עברו ברגעים הראשונים, שכבר יגיעו הקולות והברד למטה בדרך הטבע, נפסק הנס הזה וירדו כדרך הטבע, **וע"ז נאמר וימטר ה' ברד על ארץ מצרים ר"ל** שאח"כ המטיר ברד כדרך הטבע, שיורד כדרכו ושוהה בהליכתו.

ולפ"ז פי' הפסוק (ט', כ"ה) ויך הברד בכל ארץ מצרים וגו' ואת כל עשב השדה הכה הברד. **שלכאורה צ"ע** למה

נאמר מלת ברד שני פעמים. **ולדברינו י"ל** שהפסוק בא לרמז על שני מיני ברד. **(א)** הברד שיצא ברגעים הראשונים שירד במהירות כמהירות הברק. **(ב)** הברד שירד כדרך הטבע במשך הזמן. והנה אם לא הי' רק הברד הטבעי היו הרבה בני אדם ניצולים, כי תיכף כשראו הברק הראשון שהוא סימן להרעם והמטר והברד שיבאו אחריו, היו מסתתרים במערות ובאהלים בשדה, והברד היורד כדרכו אינו מסוכן כ"כ להמית עם רב, אבל הברד הראשון שירד במהירות כמהירות הברק, הושלך בכח גדול ונדמה ככדור היוצא מקנה רובה, שגם כדור היותר קטן הורג את האיש שהושלך עליו, כי כחו גדול ע"י מהירות מרוצתו, וכל כדורי הברד שנפלו על האדם והבהמה הרגו אותם תיכף, וע"ז נאמר **ויך הברד בכל ארץ מצרים מאדם ועד בהמה ר"ל** שברד זו הי' הברד הראשון שהכה תיכף, ואח"כ **ואת כל עשב השדה הכה הברד ר"ל** הוא הברד השני הטבעי, שהוא לא מוכן להמית בעל חי רק להכות את הצמחים.

ולפ"ז נראה לפרש הטעם, דרך במכת ברד שרט משה שריטה להראות על התחלת המכה, דע"ז נעשה המכה באופן יותר פלא, וכדברינו הנ"ל.

(ז) ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד – פרש"י נס בתוך נס, האש והברד מעורבין, והברד מים הוא, ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם. **המזרחי פי'** נס הראשון – שדרך הלהב של אש לילך למעלה, והכא יורדת למטה. והנס השני – שלא כבו זה את זה.

איתא במדרש רבה (ט', כ"ד) – משל למה הדבר דומה, לשני לגיונות קשין שהיו נלחמים זה עם זה, לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך, ועשה המלך שלום ביניהם, ועשו שליחות המלך ביחד, כך אש וברד צהבין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם והכו במצרים, **הוי ויהי ברד ואש מתלקחת מהו מתלקחת** – מת לקחת לאחר שמכחו הברד לוקחו האש ושורפו. **ולפ"ז פי' האמרי יושר**, הטעם שהמכה נקראת **בשם ברד** ולא בשם אש, כי עיקר ההכאה הי' עושה הברד, רק לאחר שמכחו הברד וממיתו, לוקחו האש ושורפו.

הנצי"ב פי' בדרך זה אבל באופן אחר, דכוונת הפסוק ויך הברד וגו' מאדם ועד בהמה ר"ל במה שנתפוצץ הברד עליהם ונאחז האש בשערות ובבגדים ונשרפו, משא"כ אילו הי' הברד מוקשה לבד, לא הי' הורג את מי שכחו יפה לסבול הכאת הברד. **ומסיים הפסוק – ואת כל עשב השדה הכה הברד** – שכתוב מלת ברד עוד הפעם, ללמד שלא הברד הקודם הי' מזיק את גידולי הקרקע, שהרי אש אינו אווז כ"כ בגידולים בשעת חיבורם באדמה שעיקרם לח, אלא הברד הקשה בכח ההכאה שיבר, והיינו דכתיב בתהלים (ע"ח, מ"ז) יהרוג בברד גפנם וגו' ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים, דהיינו שהיו שני מיני ברד.

וי"ל עוד עפ"י המדרש הנ"ל, דבתחלה מכת ברד הי' צריך להיות רק על עשב השדה, וזה דאדם ובהמה מתו אם נמצאו בשדה הי' רק בדרך אגב, אבל כיון שלא האמינו בדבר ה', נשתנה המכה, דהיינו גזירת המכה הי' גם על האנשים שנמצאו בשדה. **והנפק"מ בזה**, דאפשר שבתחלה צורת הברד לא הי' נס בתוך נס, דהיינו אש ומים מעורבין, רק הי' מים (וכן משמע דרש"י לא פי' דברד הי' נס בתוך נס, כשמשה התירה את פרעה, רק אחר הבאת המכה) וע"י הכאת הברד הוכה כל עשב השדה, וגם האדם והבהמה שנמצאו בשדה מתו, אם לא הי' יכול לסבול הכאת הברד, ואולי אם הי' אפשר לסבול הכאת הברד לא מתו (ולפ"ז צ"ל דזה דאמר משה לפרעה, כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה, ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו, קאי רק על מי שלא יכול לסבול הכאת הברד) משא"כ אחר שלא האמינו בדבר ה' נשתנה המכה, ונכלל בהברד אש, דהיינו שהי' נס בתוך נס, שהיו אש ומים מעורבין, ולכן מי שנמצא בשדה אפילו הי' יכול לסבול הכאת המכה הי' מת, מחמת שריפת האש.

ולפ"ז יש ליישב קושיא אחרת, דלכאורה צ"ע למה נקרא המכה בשם ברד ולא בשם אש. **ולדברינו י"ל** דכיון שבתחלה לא הי' האש חלק מהמכה, לא נקרא ברד, ואע"פ שבסוף נשתנה המכה והי' אש ומים, כבר הי' לה שם ברד.

(ח) וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמרו אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (ט', כ"ז) יש להעיר למה דוקא במכה זו פרעה הודה ואמר ה' הצדיק. **המהר"ל (גבורות ה' פרק ל"ג) תי'** דבמכה זו ראה חמלת ה' עליהם, בזה שהזהירם להכניס האדם והבהמות לביתם, כדי שלא יכה להם הברד.

וכעין זה פי' החזקוני – בכל המכות לא אמר פרעה ה' הצדיק רק במכת ברד, ולמה נאמר, אלא אדם שרוצה להלחם עם חבירו ולרצחו, פתאום בא חבירו והורגו, והוא אמר לפרעה (ט', י"ט) שלח העז את מקנך.

(ט) והפשתה והשעורה נכתה, כי השעורה אביב והפשתה גבעל, והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה (ט', ל"א, ל"ב) איתא במדרש רבה (ט', כ"ה) (מובא בפרש"י) מהו כי אפילות הנה, ר' פנחס ור' יהודה בר ר' שלום אמר פלאים עשה הקב"ה בהם. ר' יהודה אמר לקישות היו (מאחרות היו, ועדיין לא היו קשים, ועומדים בפני הרך ובפני הקשה) אמר לו ר' פנחס והלא כתיב ואת כל עשב השדה הכה הברד, ואתה אומר על שהיו קטנות לא נכו, אלא פלאים עשה הקב"ה בהם.

צ"ע לדעת ר' פנחס למה עשה הקב"ה נס כזה, שהחטה והכסמת לא נכו. **וי"ל עפ"י דברי האור החיים**, שכראות פרעה שלא שלטה מכת הברד בחטה וכוסמת שלא כפי הטבע, כאומרם פלאי פלאות נעשו להם, לא יתלה כי ה' הפליא, רק כי אין שליטת הקב"ה בכל הוה, וזה רמז ח"ו

השיתוף, ואין שליטה בכל, וזה הי' מקום להכביד לבו, ולזה אמר משה (ט', ל') ידעתי כי טרם תיראו, וטעמו כי הפשתה וגוי' והחטה וגוי' לא נכו, ועשה ה' פלא זה לחזק לב פרעה כאשר דיבר ואני אחזק וגוי'.

וכעין זה פי' הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שהנס הי' על שלא עשה הקב"ה המכה באופן שגם הם יפסידו, שכבר היו חייבין עונשים שיוכו גם הם, ונתן להם רק מכה כזו שישארו קיימים, וזהו הפלאי פלאות. וכן יש לנו לידע שבדורות דחזינן שאינם טובים ומי"מ מתקיים העולם, יש להחשיב זה נס היותר גדול, כדאיתא בגיטין (נ"ו, ע"ב) מי כמכה באלמים, ששותק ואינו מעניש שהעולם קיים. וזהו פירוש **פלאי פלאות** דלכאורה מה שייך על שינוי מדרך הטבע לומר ששינוי זה גדול מכל שינוי אחר. **ולדברינו י"ל** שלעמוד כנגד מדת הדין הוא פלאי פלאות.

והנה העין יעקב (סנהדרין דף ע') מביא בשם הש"ך, שכל הפירות והתבואות הם תחת שרי מעלה, מלבד חטים שהם תחת יד השם בעצמו, והנה החטים והכוסמת שהם מין חטים נשארו בקיומן ע"י פלאים מהשם, ופרעה טעה בחשבו שכל המכות באו ע"י שרי מעלה ולא מהשם בעצמו, וראי' שהחטה והכוסמת לא נכו, וא"כ אם ע"י השם וברצונו נעשו המכות למה לא נכו, ואתי שפיר דמפני זה ויחזק לבו. (ימין יוסף)

וי"ל הטעם שפרעה חזק את לבו במכת ברד באופן אחר, כי היו ג' דברים במכת ברד. א) מטר. ב) ברד. ג) קולות. ופרעה הי' חפץ במטר לתועלת הארץ, ע"כ לא שאל רק (ט', כ"ח) ורב מהיות קולות אלקים וברד לבד, אך בראותו כי לא נעשה עצתו כי גם מטר לא נתן ארצה, אז פקפק בהשגחה, וזהו כוונת הפסוק (ט', ל"ד) וירא פרעה כי חדל המטר והברד וגוי' ויוסף לחטוא.

וי"ל עוד עפ"י דברי הספורנו, בוא וראה מה רב רשעתם של פרעה ועבדיו, כי אע"פ שהחטה והכוסמת לא נכו, ומשה התפלל, וראה פרעה כי חדל כל הרע בתפלתו, כי באופן אחר הי' כלה גם יתר הפליטה, מ"מ הוסיף פרעה לחטוא, והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי ה"ט"ז (דברי דוד) שהרמב"ן כתב ולא ידעתי למה נכנסו אלו שני פסוקים במקום הזה טרם השלים דברי משה בתפלתו, וסור הברד. **וי"ל** דזה הי' מדברי משה, שרמז לו שאל יסמוך עליו שיש לו קיום עדיין, כי לא נתמלא סאתו, כפרש"י על הפסוק (בראשית, ט"ו, ט"ו) ודור רביעי ישובו הנה – שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה, שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה, וזה נאמר גבי מצרים, ע"כ אמר ידעתי שטרם תיראון מפני ה' מחמת שיש לך עדיין קיום, דע לך שלא נתמלא סאתך, וראי' שהפשתה והשעורה נכתה, כי נתמלא סאתם, כי השעורה אביב וגוי' והחטה והכוסמת לא נכו כי

אפילות הנה, ולא נתמלאה סאתם עדיין, ולכן אתה עדיין לא נעשית כלה עד שתתמלא סאתך.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי הרשב"ם, והחטה והכוסמת לא נכו – להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל הקשה, והארבה הרך. **וכעין זה כתב הרמב"ן** – שרמז להם למה שאמר (י', ה') ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד. **ולפ"ז י"ל** שהטעם שהקב"ה עשה נס זה שהחטה והכוסמת לא נכו, הי' כדי לעשות עוד מופתים במצרים כדי להכותם, כמ"ש ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי, ולמען ספר שמי בכל הארץ, דהיינו ע"י מכת ארבה, שאם קילקל הברד החטה והכוסמת לא הי' שום תועלת במכת ארבה.

י) ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתן ארצה (ט', ל"ג) איתא במדרש רבה (ט', ל"ב) (מובא בפרש"י) תלאן ברפיון (תלויין באויר) ואימתי ירדו, בימי יהושע על האמוריים וכו' והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג. צ"ע מהו ההכרח שהשאר הברד על שני זמנים, דילמא השאירה רק על זמן אחד. הידי משה (ממפרשי המדרש) פי' לפי שהפריש כפיו אל ה' כתיב ויחדלו וגוי', משמע שהי' עוד ברד מוכן אך מתוך התפלה נחדלו אותן שהיו בשמים, ואותן שהיו באויר היו תלויין ברפיון ולא ירדו עתה, לכן אמר אימתי ירדו אותן הנשארים בשמים בימי יהושע דכתיב בהדיא אבנים גדולות מן השמים, והשאר פי' אותן שהיו תלויין באויר עתידין לירד בימי גוג ומגוג.

הנה מבואר מדבריו שמושה פועל שני דברים בתפלתו. א) הברד שהי' עוד בשמים ומוכן לבוא, לא בא. ב) הברד שהי' באויר היו תלויין באויר ולא ירדו לארץ. **וזה שלא כדברי המהר"ל (גבורות ה', פרק ל"ג) דזה שפרש"י שכל מכה הי' שבעת ימים, היינו שלא היתה הולכת ומוספת, כי היאור שהי' דם אין ספק כי האויר אינו עומד, וכל שעה מים אחרים באים, וכל מים שבאו היו לדם עד שבעה ימים, ואחר שבעה לא הי' כן, וכן בצפרדעים שהי' היאור משריץ עוד עד שבעת ימים ולא יותר, אבל בלא תפלת משה אותם צפרדעים שבאו על מצרים לא היו הולכים, רק היו נשארים אף אחר שבעת ימים, וכן הארבה שהי' שם הי' נשאר אף אחר שבעת ימים, ולכך התפלל להסיר אותם, וכן הערוב אשר הי' שם היו נשארים, וע"י התפלה הוסר, וגם הברד שהי' כבר באויר ובעננים לא הי' פוסק, אם לא היתה תפלת משה, ותפלת משה גרם להסיר אף הברד שהי' באויר שנאמר לא נתן ארצה. הרי מבואר שהתפלה מהני רק למה שהי' כבר באויר, אבל זה שהי' בשמים הפסיק מעצמו, שהמכה הי' רק שבעת ימים ולא יותר.**

וי"ל עוד עפ"י דברי האלשי"ך, שפרעה ביקש ממושה (ט', ל"ב) העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלקים וברד ר"ל דהיינו שקולות וברד לא יהי' במציאות, שמשמעו לא

למעלה ולא למטה, אך משה אמר הקולות לבדן יחדלון לגמרי, אך אשר אמרת וברד לא יהי, שהוא שום מציאות ברד, אני לא אעשה כך, כי אם הברד בה"א הידיעה שהוא שנתהוה כבר, לא יחדל מציאותו, שלא יהי עוד בארץ, כי אם ישאר באויר, והם האבנים הגדולות שהפיל הקב"ה על שונאי ישראל בימי יהושע ולעתיד לבו יהי בימי גוג ומגוג.

(א) וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא וגו' ויחזק לב פרעה (ט', ל"ד, ל"ה) התפארת יהונתן פי' שפרעה ביקש רק שהקולות והברד יחדלון, אבל לא המטר, כי זה הי' מעלה למצרים, כי לא יהיו צריכים דוקא לנילוס כמבואר בשבט ארץ ישראל, למטר השמים תשתה מים, וכן הבטיח לו משה, אבל באמת גם המטר חדל, אמר א"כ אין זה הענין תלוי במשה רק במקרה.

יש להעיר שמכת ברד הי' מה' מכת האחרונות שבהם נטל ה' את בחירתו של פרעה ויחזק את לבו, וא"כ למה נאמר ויחזק לב פרעה דמשמע שמעצמו נתחזק. **הגר"מ פיינשטיין זצ"ל תי'** דכיון דבמכה זו פרעה עשה תשובה בזה שאמר ה' הצדיק, לכן התחיל חשבון חדש שלא יהי מן הראוי לחזקו וליקח ממנו הבחירה, אבל הסוף הי' שחזר לסורו ונתחזק בעצמו שלא לשלוח בניי, ונענש אח"כ שהכביד ה' את לבו כמ"ש בריש פרשת בא **"כי אני הכבדתי את לבו"** כיון שלא היתה תשובה שלימה. (עיין בפרש"י לקמן (ט"ו, י"ב) שהמצריים זכו לקבורה בזכות שפרעה אמר במכת ברד ה' הצדיק.)

סיכום הדברים - מכה השביעית הי' ברד, מכה זו הי' קשה משאר מכות שכבר היו, כמ"ש (שמות, ט', י"ד) כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי. (ב) הי' על אדם ובהמה שהי' בשדה, ועל כל עשב השדה, חוץ מהחטה והכסמת. (ג) הי' נס בתוך נס, שהי' מעורב בה אש ומים. (ד) במכה זו פרעה הודה שה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. (ה) פרעה ביקש ממשה להתפלל להסיר המכה, משה התפלל חוץ לעיר, כיון שהעיר הי' מלא מתים, וע"י תפלת משה המכה נגמרה, ואפילו הברד שהי' כבר באויר לא הגיע לארץ, וברד זה הקב"ה זרק על שונאי ישראל בימי יהושע, ולעתיד לבוא יהי' בימי גוג ומגוג.

ארבה

איתא במדרש רבה – ארבה למה הביא עליהן, מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים, לפיכך הביא עליהן ארבה ואכלו כל מה שזרעו להם ישראל.

(ב) בא אל פרעה וגו' הנני מביא מחר ארבה בגבלך (י', א' - ד') צ"ע דבקרא לא כתיב מכת ארבה רק בא אל פרעה. **הדעת זקנים מבעלי התוס' תי'** שהיו חקוקות על המטה דצ"ח עד"ש באח"ב. **אבל צ"ע** א"כ כל המכות נמי. **ותי'**

דמשה הבין המכה מדאמר לו הקב"ה ולמען תספר, ודרך הוא לספר על מכת הארבה, שהרי גם במכת הארבה דיואל כתיב (יואל א', ג') לבניכם ספרו.

החתם סופר תי' בדרך חידוש, דלולי מסתפינא י"ל דהקב"ה לא אמר למשה שום מכה מה שיכה את פרעה, אלא נתן רשות למשה רבינו בפעם הזאת לומר לו מה שירצה, והקב"ה ימלא רצונו, וזהו כוונת הפסוק (י', ב') ולמען תספר וגו' דהיינו אתה משה, תספר לבנך ולבן בנך, כי השלמתי עצתך ורצונך כותגורזר אומר ויקם לך.

(ג) הנני מביא מחר ארבה בגבלך (י', ד') הרמב"ן פי' אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת ברד למכת הארבה, בעבור (י', ה') הצומח לכם מן השדה, ועל דעתו לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט, כי בידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה, א"כ הי' הברד בחודש אדר בשנה ההיא, לא מקודם לכן, כי השעורה אביב והחטה אפילה, ולא יזיק אלי' אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמיח, ועדיין לא פרחו הגפן ולא הנצו האילנות, ולכך אמר הכתוב לעיל (ט', כ"ה) ואת כל עץ השדה שבר, כי שבר הענפים והפירות, ואחרי כן בחודש ימים בניסן צמחה החטה והכוסמת, והיא הפליטה הנשארת לכם מן הברד, והתחילו העצים להוציא פרח והנצנים נראו, וזהו טעם הצומח, כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל, אשר לא השאיר להם פרח או ציץ, ובחודש הזה עצמו נגאלו.

ביתר ביאור – מכת ברד הי' באדר, ומכת ארבה בניסן, שאז צמחו החטה והכוסמת שנשארו מן הברד, ובא הארבה והשחית הכל.

(ד) וכסה את עין הארץ (את מראה הארץ) ולא יוכל לראת את הארץ (הרואה, לראות את הארץ) (י', ה') צ"ע כפל הלשון. **דו"ז הפנים יפות פי' בדרך חידוש, עפ"י התרגום** – ויחפי ית עין שמשא, דהיינו שהיו גבוהים אף באויר השמים עד שהחשיך את השמש, כדכתיב בתרי' ותחשך הארץ. **ולפ"ז י"ל** כוונת הפסוק ולא יוכל לראות את הארץ, דהיינו דקאי על הארבה עצמו שאותו ארבה שאכל עשב הארץ, לא ראה את הארץ, מחמת שחשך עליהם אותם שהיו באויר, וזהו הגורם שאכלו כל עשב הארץ, שלא הי' להם שביעה, כמו דאחז"ל (יומא ע"ד) דסומא אוכל ואינו שובע, אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. (וכעין זה פי' הכלי יקר)

ביתר ביאור – יש לפרש וכסה את עין הארץ בשני אופנים. **(א) פרש"י** - שהי' כ"כ ארבה על הארץ שלא יוכל הרואה לראות את הארץ. **(ב) הפנים יפות** - הארבה כיסה את השמש, דהיינו שהיו שני מיני ארבה. **(א)** ארבה שהי' על הארץ, שאכל עשב הארץ. **(ב)** ארבה שהי' גבוה עד השמים, עד כדי כך שהחשיך את השמש, וממילא לא יוכל לראות את הארץ.

השפת אמת תי' וכן משמע בתרגום יונתן, דכאן מדבר מחזק הארבה בעצמו, שהם גדולים בקומה וכו', ושם מדבר מריבוי הארבה.

ז) ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה' (י', י"ח) צ"ע למה במכת ערוב וארבה שינה הכתוב ואמר הלשון ויעתר, ולא אמר ויצעק אל ה', ויתפלל אל ה', כמו שנאמר בשאר המכות. **הגר"מ פיינשטיין צ"ל תי'** משום דבפעם הראשון הי' סגי בסתם תפלה, אבל כשכבר שנה בחטא הוצרך להרבות בתפלה, שזהו לשון **ויעתר** כדפרש"י בתפלתו להסיר הערוב.

האור לישרים (הרה"צ ר' אורי לאנגער צ"ל) תי' באופן אחר, שתפלת משה במכת ארבה וערוב הי' על דרך שאמרו חז"ל (סוכה דף י"ד) למה נמשלה תפלתו של צדיקים לעתר, מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתו של צדיקים מהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות, ולא היתה תפלתו של משה רק שיבטל מכות אלו מהמצריים, אלא שיהפך הקב"ה את המכה ממקומה, ויחזרו ממקומות שבאו, כמו שפרש"י **במכת ערוב** שנאמר ויסר הערוב (ח', כ"ז) שלא מתו כמו שמתו הצפרדעים, כדי שלא יהי' להם הנאה בעורם, וכמ"כ **במכת ארבה** נאמר כאן ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וגו' לא נשאר ארבה אחד, ופרש"י אף המלוחים שמלחו בהם, כדי שלא ייהנו המצריים בהם, וע"כ היתה תפלתו של משה שיהפוך הקב"ה את המכה ויקח אותו מהמצריים וישיב אותו למקומו, **ולכן נאמר כאן ויעתר**, שעיקר תפלתו הי' שתבטל המכה.

ח) וימהר פרעה לקרוא למשה ולאחרון וגו' ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וגו' לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ויחזק ה' את לב פרעה (י', ט"ז - כ') יש להעיר למה נאמר רק במכה זו וימהר פרעה לקרוא למשה ולאחרון. **וי"ל עפ"י הספורנו**, בטרם יאכל הארבה את שרשי החטה והכוסמת ושאר העשבים. **וי"ל עפ"י דברי המהרי"ל דיסקין צ"ל**, שפרעה סבור שמכה זו תתעכב שבעת ימים כמו שאר המכות, וסבור שיכול להציל עוד איזה תבואות הארץ מן הארבה, ע"כ וימהר וביקש ממשה ואהרן שיעתירו לה' ויסר מעליהם את הארבה, אבל אח"כ שנודע לו שהזיק כל מה שהי' בנמצא, ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה, אי"כ חשב מה יש לו להפסיד עוד, ע"כ ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בניי מארצו.

ט) לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (י', י"ט) – הרמב"ן מביא בשם רבינו חננאל, שע"י תפלת משה רבינו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים, שאם יהי' בארץ ישראל ובמקומות הסמוכים למצרים לא יכנס למצרים, ואם יכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול מצרים כלום, וע"ז נאמר בתהלים (ק"ה, ב') שיחו בכל נפלאותיו.

ה) ויאמר ה' אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה, ויעל על ארץ מצרים (י', י"ב) צ"ע האידך משה נטה ידו בארבה. **האור החיים תי'** שני תירוצים. **א)** שיקשור ארבה אחד במטהו. **ב)** שיזכיר שם הארבה בנטותו את ידו, לסימן כי נטיית ידו הוא בשביל הארבה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי המהרי"ל דיסקין צ"ל, איתא במדרש שעל המטה של משה רבינו היו חקוקות כל העשר מכות, ובכל מכה ומכה הי' בולט השם של אותה המכה, ואף לשיטת רב יהודה שהי' חקוק על המטה ברי"ת **דצ"ך עד"ש באח"ב**, ובשעה שהכה המכה הי' בולט על המטה השם המלא של אותה המכה. והנה בכל המכות שהשמתש משה רבינו במטהו באה המכה מיד כאשר נטה את מטהו, וראו כולם כי יד ה' היא העושה את המכה, אמנם נשתנתה **מכת הארבה** מיתר המכות, ששידד הקב"ה את מערכות הטבע, ובמכת הארבה נהג ה' רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה והביאה בדרך הטבע, והי' מקום לבעל דין לטעון שבא הארבה בטבע, ואינה מכה שלוחה מאת ה', לכך נאמר במיוחד במכה זו **נטה ידך על ארץ מצרים "בארבה"** שיראה לפרעה את המטה שבולט עליו מלת ארבה (דאס שטייט) כדי שיתברר לכל כי מאת הקב"ה באה המכה, כדי שיכנע פרעה וישלח את ישראל.

ו) ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וגו' לפנינו לא הי' כן ארבה כמהו ואחריו לא יהי' כן (י', י"ד) פרש"י ואותו שהי' בימי יואל שנאמר בו (יואל ב', ב') כמהו לא נהי' מן העולם, למדנו שהי' כבד משל משה ע"י מינין הרבה, שהיו יחד **ארבה ילק חסיל גזם**, אבל של משה לא הי' אלא של מין אחד, וכמוהו לא הי' ולא יהי'. **ועיין ברמב"ן שהקשה** שהרי כתיב בתהלים (ע"ח, מ"ו) ויתן **לחסיל יבולם** ויגיעם לארבה, וכתוב אחר אומר (ק"ה, ל"ד) ויבא **ארבה וילק** ואין מספר. **ואולי יאמר הרב**, שהי' מין הארבה של משה גדול משל יואל, ושאר המינים של יואל גדולים משל משה, דהיינו דמספר המינים של משה הי' כמספר המינים של יואל, רק שהארבה של משה הי' גדול מהארבה של יואל, ושאר המינים של יואל היו גדולים משאר המינים של משה, ומסיים הרמב"ן שאלה דברים בטלים, דהיינו שלא מסתברא שהתורה תפליג בשל משה מפני מין אחד שהי' גדול בשל משה, ובשאר מינים היו מינים של יואל גדולים משל משה.

הט"ז (דברי דוד) תי' באופן אחר, דודאי בימי משה לא הי' אלא מין אחד, דהיינו ארבה, אלא שהי' שמו ג"כ ילק וחסיל, ומשום הכי לא הוזכר בתורה רק **ארבה**, אלא שבתהלים כפל הענין במלות שונות כדרך הפסוקים בהרבה מקומות, משא"כ דיואל דכתיב בהדיא **יתר הגזם אכל הארבה** שמע מינה שכל אחד בפני עצמו הי' מין מיוחד.

(י) לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ויחזק ה' את לב פרעה (י', י"ט, כ') יש לפרש סמיכות הפסוקים עפ"י דברי התפארת יהונתן, דאחר שהתפלל משה שלא נשאר אפילו אחד מן המלוחים, חשב פרעה דאין זה כפי המבוקש מאתו, ולא נעשה זאת לבקשת משה רק מעצמו סרו, כי לא כך הי' שאלתו, ולכך הכביד לבו.

סיכום הדברים – מכה השמינית הי' מכת ארבה. (ב) המכה התחיל בר"ח ניסן בזמן שהחטה והכוסמת (שנשארו מהברד) תצמח. (ג) היו שני מיני ארבה. (א) ארבה ההולך על הארץ, שאוכל את עשב השדה. (ב) ארבה שהי' גבוה עד השמים, שהחשיך את השמש כמ"ש וכסה את עין הארץ. (ד) לפניו לא הי' ארבה כמוהו, ואחריו לא יהי' כן, וזה שהי' בימי יואל, אע"פ שהי' יותר ממה שהי' בימי משה, לא הי' ממין אחד, רק מהרבה מינים, וגם לא הי' כ"כ גדולה בקומה ובכח כמו הארבה שהי' בימי משה. (ה) משה התאמץ בתפלה במכה זו יותר משאר מכות כמ"ש ויעתר אל ה' כדי להסיר המכה, והטעם כיון שפרעה כבר שנה בחטא, צריך להתפלל יותר, וגם כדי לסלק המכה לגמרי, דהיינו שלא נשאר במצרים אפילו ארבה אחד, דהיינו אף מהמלוחים, כדי שלא ייהנו המצריים מהם. (ו) הרבינו חננאל כתב דע"י תפלת משה רבינו נתחדש שעד היום הזה, אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים.

חשך

איתא במדרש רבה (מובא בפרש"י) – חשך למה הביא עליהן, יתברך שמו של הקב"ה, שאין לפניו משוא פנים, והוא חוקר לב ובוחן כליות, לפי שהיו פושעים בישראל שהי' להן פטרונין מן המצריים, והי' להן שם עושר וכבוד, ולא היו רוצין לצאת, אמר הקב"ה אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו, כך עבר עליהן, לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים, כדי שיהיו קוברים מתייהם, ולא יראו אותן שונאיהם. ועוד דבג' ימי אפילה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים והשאלום, שהי' ישראל נכנס לתוך בתייהן של מצרים, והיו רואין בהן כלי כסף וזהב ושמלות, אם היו אומרים אין לנו להשאל לך, היו ישראל אומרים להם הרי הוא במקום פלוני, באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו, היו נוטלין אותן בימי חשך, ולא היינו מרגישים, שהרי ראו אותן כבר, אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו, כמ"כ לא יחזיקו, והיו משאילין להם לקיים מה שנאמר (בראשית ט"ו, י"ד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

ולפ"ז יש לפרש הטעם שלא הי' התראה במכת חשך, דאם הי' בה התראה היו המצריים מטמינים כספם וזהבם, ומאין הי' בא לכלל ישראל רכוש גדול, כי מאין יבא להם האמונה, אבל עכשיו שלא התרה בהם והניחו כספם וזהבם ואפ"ה לא נטלו כלום בימי החשך, זה הי'

נשיאת חן בעיני המצריים שבטחו בהן שלא יברחו. (תפארת יהונתן)

וי"ל עוד עפ"י דברי הט"ז (דברי דוד) שהקשה דבכל המכות יש טעם במדרש, ורש"י הביא תחלתו לעיל בפרשת וארא (ח', י"ז), וא"כ מהו קושייתו כאן "ולמה הביא עליהם חשך" אלא דהוצרך להביא כאן בפירוש טעם זה, דקשה בזה מנין היו המצריים יודעים שלשאל אין חשך, משא"כ בשאר מכות ראו ההבדל. ותי' דבכוונה הי' באמת כן כדי שלא יראו המצריים מיתת רשעי ישראל, ועוד שבדאי ידעו ההבדל מחמת שיגידו ישראל כליהם במקומותיהם באותן הימים.

וכעין זה פי' הכלי יקר – ומה שמקשה רש"י למה הביא עליהם חשך, ולא הקשה כן בכל המכות, לפי שבכל המכות אילו הי' פרעה רוצה לשוב בתשובה בעוד המכה משמשת הי' יכול, אבל כאן לא קמו איש מתחתיו כל שלשת ימים, ואף אם הי' רוצה לשוב תוך שלשת ימים לא הי' יכול, וזהו קושיית רש"י למה הביא ה' מכה זו למנוע ממנו דרך התשובה, אלא ע"כ משום רשעי ישראל וכו'.

נראה מזה שמכת חשך בא כדי ללקות המצריים, וכמ"ש במדרש רבה (פרק י"ג) אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראויין ללקות בחשך. אבל חוץ מזה יש עוד שני טעמים על מכה זו, והוא כדי שלא יראו המצריים מיתת רשעי ישראל, ועוד כדי שיחפשו בני ישראל אחר מטמוניהם.

(ב) ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים, לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (י', כ"ב) נאמר בתהלים (ק"ה) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. יש להעיר למה הזכיר דוד המלך מכת חשך קודם שאר המכות, כמ"ש שם שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו, הפך את מימיהם לדם וגו' שרץ ארצם צפרדעים, הא מכת חשך לא הי' המכה הראשונה אלא המכה התשיעי. וי"ל שקודם שהתחיל דוד למנות המכות כתב שלח משה עבדו וגו' שמו בס דברי אותותיו ומופתים בארץ חם. יש להעיר מהו החילוק בין אותות למופתים. המלבי"ם תי' דהמכות של דם צפרדע ערוב דבר ברד ארבה ומכת בכורות שהתרה בס תחלה, היו אותות, שבאו ללמד על מציאות ה', והמכות שלא התרה בס תחלה כנים שחין וחשך, היו מופתים, שלא באו רק להכות אותם, דהיינו אחר כל שני מכות ששלח לאות על דבר ולא שמעו בקולו, נתן להם מופת להענישם על שלא שמעו. נראה מדבריו דבכל מכה ומכה מהעשרה מכות הי' או אות או מופת, אבל לא הי' במכה אחד אותות ומופתים ביחד. (יש להעיר על דבריו מזה שכתוב בהגדה – ובמופתים זה הדם. ולדבריו דם הוא אות ולא מופת, ובאמת הערוך השלחן בהגדה ליל שמורים פי' דזה שכתוב ובמופתים זה הדם קאי על כל העשר מכות, ונקיט דם שהוא המכה הראשונה, והסביר שהטעם שהמכות נקראו מופתים הוא כיון שכולם היו למעלה מהטבע.)

ממש, כדברי רבותינו (שמו"ר י"ד, א') כמו שהוא בים אוקיינוס כעדות האבן עזרא.

ד) ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים וגו' וימש חשך (שמות, י', כ"א) - איתא במדרש הה"ד (תהלים ק"ה) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. צ"ע מהו הכוונה וי"ל מרו את דברו."

דו"ז הפנים יפות פי' דלכאורה צ"ע הא דכתיב (קהלת, א', ט') ואין כל חדש תחת השמש, וזה שנעשה חשך הי' שינוי במעשה בראשית, שלא הי' בו תנאי כמו שהי' בים. **וי"ל עפ"י הרמב"ן**, שהחשך בא מן השמים, דהיינו שלא הי' כמו לילה, אלא הי' חשך אפלה עב מאד, שע"כ נאמר **נטה ידך על השמים** דהיינו להוריד מן השמים חשיכה גדולה. **ולפי"ז י"ל** שהצווי הי' למעלה במזל של מצרים וממילא נחשך למטה, דרך תחת השמש אין חדש, אבל חשך זה בא למעלה מן השמש, והיינו דכתיב **ויחשיך** שהחשיך למעלה מן השמש, וממילא החשיך למטה, ואין בזה מרו לדבריו למעשה בראשית.

ולפי"ז י"ל מה שכתוב בהגדה - ובמופתים זה הדם, כמ"ש (יואל ג', ג') ונתתי מופתים בשמים ובארץ ר"ל דאל תקשה איך שייד מכת דם, הא הוי שינוי בטבע הבריאה, ואין חדש תחת השמש. **וי"ל** שהלקה את יראתם, כמ"ש רש"י (ז', י"ז) שמצרים עובדים לנילוס, לפיכך הלקה את יראתם, ואח"כ הלקה אותם, דהיינו הקב"ה הלקה השר שלהם למעלה מן השמש, וממילא נלקו, והיינו דקאמר **ונתתי מופתים בשמים ובארץ** שעיקר המופת הי' בשמים וממנו נמשך להארץ, והיינו דקאמר **דם ואש ותמרות עשן** דהיינו דם למטה, ואש שייד בדין השר של מעלה.

וי"ל עוד דאיתא באבות (ה', ו') עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן פי הארץ, פי הבאר, המן, והמטה וכו'. **ואיתא בביאור הגר"א** - דכיון שהעשר מכות היו חקוקים על המטה בסימנים, **דצ"ך עד"ש באח"ב**, לכן לא נחשבו המכות חדש תחת השמש, דאדרבה כבר נברא בערב שבת בין השמשות הכל להוציא לפועל העשר מכות בהוייתן.

ויש להביא קצת ראי' לזה מהנצי"ב (העמק דבר) שפי' דרך המים אשר ביאור נהפכו לדם ממש, אבל שאר מים רק נראית כדם, אבל לא הי' דם ממש, **וזהו כוונת דוד המלך בתהלים (ע"ח) ויהפוך לדם יאוריהם ונוזליהם בל ישתיון ר"ל** דהיאור נהפך לדם, אבל שאר נוזלים לא נהפכו אלא בל ישתיון. **והנה** מכת דם נעשה ע"י שני פעולות. **א)** היאור נהפך לדם ע"י הכאת המטה. **ב)** שאר המים נהפכו ע"י שאהרן הטה את ידו. **וצ"ע** למה נעשה המכה באופן זה. **ולדברינו י"ל** דכיון דהיאור נהפך ממש לדם הי' צריך לעשותה ע"י המטה, דא"כ א"א לעשותה, דהא אין חדש תחת השמש, משא"כ שאר המים דרך

נראה לומר דמכת חשך הי' חלוק משאר מכות, **דמכת חשך הי' בה אותות ומופתים**, דכיון דמכה זו הי' חלוק משאר מכות, דבשאר המכות היתה המכה בשוה כל ז' ימים, משא"כ **מכת חשך** הי' בה שני חלקים, **בג' ימים ראשונים הי' סתם חשך** שלא ראו איש את אחיו, **ובג' ימים אחרונים הי' כ"כ חשך** שלא קמו איש מתחתיו, **המהר"ל (גור ארי')** **פי' עפ"י פרש"י** דמשום שני טעמים הביא הקב"ה שני מיני חשך על המצריים, כי מטעם שימותו פושעי ישראל בג' ימים אפילה, הי' די בחשך שלא יראו את מיתתם וקבורתם, אבל יש עוד טעם כדי שיחפשו בני ישראל אחר מטמוניהם, וע"ז לא הי' די חשך כזה, שא"כ יסגרו דלתותיהם ולא יניחום ליכנס, לכן הביא עליהם חשך גדול כ"כ שלא יוכלו לעכב בניי מלחפש מטמוניהם.

ולפי"ז י"ל שבפשטות לא נחשב מכת חשך מהאותות **רק מהמופתים**, כיון שלא הי' בה התראה וכדברי המלבי"ם הנ"ל, אבל כיון שעל ידה היו כלל ישראל יכולים לחפש אחר כסף של המצריים, וע"ז יצאו **ברכוש גדול**, והי' קיום בדברי הקב"ה **ואחרי כן יצאו ברכוש גדול**, נחשב ג"כ **אות** שמעורר על מציאות ה'. **ובודאי לפי דברי המהר"ל (גור ארי')** שהטעם שפרעה לא השתעבד **בשבת לוי** הי' מפני שידע **מהברית בין הבתרים**, ונתיירא ממה שהקב"ה אמר לאברם **שגר יהי' זרעך ועבדום ועינו אותם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי**, לפיכך לא השתעבד בכולם, שע"ז יחשב שלא יצאו לעולם, **שנאמר כי גר יהי' זרעך - כל זרעך**. **ולפי"ז י"ל** שגם פרעה ידע ממה שהקב"ה אמר לאברם **ואחרי כן יצאו ברכוש גדול**, ולכן כיון **שמכת חשך** הי' היכי תמצא בקיום ההבטחה של **רכוש גדול** דרך על ידה יוכלו לחפש אחר מטמוניהם, א"כ חוץ ממה שנחשב אותה מכה **למופת**, היתה נחשבת גם **לאות**, משום שבאה לעורר על מציאות ה'. ולכן דוד המלך מזכיר **מכת חשך** תחלה לרמז שרק במכה זו נכללו בה **אותות ומופתים**, דתחלת המכה שמרמוז במלת **חשך הי' מופת**, וסוף המכה שמרמוז במלת **ויחשיך הי' אות**.

ג) וימש חשך - פרש"י ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה, חשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד. **הגור ארי' פי'** שתמיד תהי' החשיכה מוספת והולכת, כי חשך היום יהי' יותר מחשכת הלילה לפני בא החשיכה, וחשך הלילה עוד יותר.

איתא במדרש תנחומא - כמה הי' אותו חשך, אמרו רבותינו עבה כדינר, שנאמר וימש חשך. **הגאון מטשעבין צ"ל כתב** דהגמטריא של מלת **וימש** הוא **עב כדינר**.

האבן עזרא כתב הנה בים אוקיינוס יש חשך עב, שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה, ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות. **וכן כתב הרמב"ן**, ויתכן שהי' אד עב מאד מורגש שהי' בו כמו

נראה כדם, אבל לא הי' דם ממש, לא נחשב חדש תחת השמש, ויכול לעשות ע"י הטיית ידו לבד.

לזה אמרו **"ולא מרו את דבריו"** שאמרו **"שלח את האנשים"**. ולפ"ז נראה שלא מרו את דבריו קאי על המצריים.

המדרש רבה פי' המלים "ולא מרו את דבריו" באופן אחר, דקאי על המלאכים, דהיינו שהקב"ה אמר להמלאכים, המצריים ראויין ללקות בחשך, מיד הסכימו כולן כאחת ולא מרו. צ"ע האידך אפשר להמלאכים להמרות נגדו ית' עד שדוד שיבתם על שלא מרו את דברו. **הדרש אב תי' עפ"י פרש"י (בראשית ו', ד') הנפילים** – על שם שנפלו מן השמים והפילו את העולם. **נראה מזה** שאפילו המלאכים היו מורדים בדור המבול. ולפ"ז י"ל שדוד שיבת את המלאכים, שאע"פ שהלכו למצרים בשליחות של הקב"ה להלקות אותם בחשך, ומצרים הי' מקום משוקע בטומאה, לא מרו את דברו כמו **שהנפילים** מרדו בדור המבול.

וי"ל באופן אחר, עפ"י מה שמסיים שם המדרש מהו שלח חשך ויחשיך – משל לאדון שסרח עליו עבדו אמר לאחד לך והכהו נ' מגלבין (מכת הרצועה) הלך והכהו ק' והוסיף לו משלו, כך הקב"ה יתעלה שלח חשך על המצריים והוסיף החשך משלו, **הוי שלח חשך ויחשיך. ופי' המהרז"ו** – ע"י המשל שהשליח הבין שכוונת האדון לרעה על העבד והוסיף לו מכות, וכן עשו המלאכים שלוחי החשך למצרים, ומרומז בתורה בכפל החשך. ולפ"ז י"ל שאע"פ שהקב"ה צוה להמלאכים להלקות המצריים רק **בסתם חשך** והם הוסיפו על דבריו ולקו אותם ביותר, **כמ"ש שלח חשך ויחשיך**, לא נחשב מרידה כיון דבעצם זהו רצון הקב"ה כמו שמבואר בהמשל הנ"ל.

וי"ל באופן אחר, שלא מרו את דברו לא קאי על המלאכים, אלא על בני ישראל, שאע"פ שהי' כ"כ חשך שלא קמו איש מתחתיו, כדאיתא בחז"ל שיושב אין יכול לעמוד, ועומד אין יכול לישב, אעפ"כ בני ישראל לא מרו בדבר ה' ולא יצאו ממצרים עד שהקב"ה אמר להם לצאת. (ומצאתי כן בהחתם סופר ושמתתי שכוונתי לדבריו).

וי"ל עוד עפ"י דברי הגאון ר' יעקב קאנטראוויץ זצ"ל שלא מרו את דברו קאי על משה ואהרן, שיש להם טעם שלא לעשות אותה, דבתוך שלשת ימי אפילה מתו הרבה מישראל, ובכל זאת לא מרו את דברו של הקב"ה ועשו את המכה.

וי"ל באופן אחר, עפ"י דברי התפארת יהונתן, שהקשה על כפל הלשון **"שלח חשך ויחשיך"** ולא מרו את דבריו. **וי"ל** עפ"י המדרש מהיכן הי' החשך ההוא, ר' נחמ"י אמר מחשך של גיהנם. **ויש לפרש** דזה שהקב"ה שלח עליהם **אש של גיהנם** הי' לטובתם שסבלו עונשין בעולם הזה, ולא בעולם הבא, וזכו לכך ע"י שאמרו **"שלח את האנשים"** וזהו שכתב **"שלח חשך ויחשיך"** היינו חשך ואש של גיהנם, שהוא כפול ומכופל, ומפני מה זכו לכך

הדרש אב פי' בשם המורה חיים באופן אחר, כי כאשר בא משה לפרעה ואמר לו **כה אמר ה' אלקי ישראל שלח את עמי**, הנה בודאי פרעה התפעל מאד ואמר למשה האם ראית כבוד ה' **ספר לי תמונתו ותוארו**, אם הוא בחור עם יפה עינים, או זקן, ומשה הוכרח לומר לו **כי לא ראיתי כל תמונה**, ואז אמר לו פרעה מדוע ולמה תדבר בשם ה', אחרי אשר לא ראית כל תמונה, **וענהו משה שקול אלקי ישראל שמעתי**, ופרעה השיבו אם בצדק שמעת קול ה' תאר לי איך הוא מדבר, **אם קולו חזק או קולו דק**, ומשה הוכרח לחזור גם מזה שלא שמע בשמיעת **קול גשמי**, ואז התחיל פרעה לצעוק ראו נא בא איש העברי לצחק בנו, פעם אומר כי **ראה ה'** ופעם אומר **שלא ראה כל תמונה**, פעם אומר **ששמע קול ה'** מדבר אליו ופעם אומר **שלא שמע**, הוא מחליף דבריו עשרת מונים, **ראה ולא ראה שמע ולא שמע**, ואולם האמת הוא כי כן הוא לאשר הנביא בעת אשר **ישיג מראה נבואתו יש לו התפשטות הגשמיות**, ולזאת הוא משיג אז **ענין רוחני**, אשר יתכן בו שהוא **רואה ואינו רואה, שומע ואינו שומע**, ואח"כ כאשר ישוב הנביא להיות **אדם גשמי** ככל אדם, הנה לא יוכל לתאר ולצייר **מראה האלקי** ושמיעת קולו לפני בני אדם גשמיים, ולכן באה מכת חשך.

נצייר הענין - שהנה פרעה וכל מצרים שוכבים על מטותיהם, וכבר עברה משך הלילה ולא האיר היום, התחיל פרעה לחשוב מחשבות מדוע כה ארכה לילה זו, והתחיל לקרוא למשרתו שיבא אליו, המשרת בא ויאמר אליו פרעה מה זה עוד לא האיר היום כלל, ויען המשרת לא, עודנו לילה, ויאמר אליו פרעה שיתן לו נר דלוק, המשרת הלך ורצה להדליק אש וישרוף אצבעותיו מהאש, אבל לא האיר מאומה, ונזכר שיש לו עששית דולקת מאתמול שלא כבה האור וימשש בידיו והרגיש בחומו שהאור דולק אבל לא יאיר, ויקח את העששית ויביאה אל פרעה, וכאשר פרעה שמע שבא לחדרו התחיל לצעוק עליו איה הנר שלך, ויאמר הנני נושא עששית דולקת מבערב, ויאמר פרעה ומדוע לא תאיר, ענה המשרת זאת לא אדע, וגם בעיני יפלא הדבר, המשרת הגיש אליו העששית ופרעה משש בידיו עד כי שרף אצבעותיו, **ויאמר פרעה ישנו אור ואינו מאיר**, בטח שהוא מעשה משה, אבל גם זה יעבור כאשר עברו המכות שקדמו לזה וישאר מושכב במטתו, וכה עבר עליו יום או יומיים עד **שקץ בחייו**, והתחיל לקרוא השרים אשר היו דרים קרוב לבית פרעה, ויאספו כולם ופרעה ירד מהמטה וישב על הכסא והתחיל לקרוא להשרים, **יוחני הנך פה**, ויאמר הנני פה, **ממרא הנך פה**, ויען הנני פה, וכן קרא לכולם בשם וכל אחד אמר הנני פה, והאסיפה התחילה לדבר מה יהי' אחרית החשך, הלעולמים יהי' כה, וכאשר היו יושבים נראה אליהם צורות משונות מבהילות ותמונה נוראה **ראש גדול** ככר

של רומי, **וחוטם ארוך** עשרים אמה **ועינים** מפיקות זועה, **שהכתוב אמר משלחת מלאכי רעים הי' במצרים**, וזה הי' במכת חשך כמ"ש בספר חכמת שלמה, וכאשר המה ראו התמונות המפחידות התחיל כל אחד לצעוק אוי אוי ולהתחבאות, ויאמר פרעה ליוחני וישאל לו האותי אתה רואה ויאמר לא, אבל אני רואה תמונה מוזרה בשיניים גדולות וחוטם ארוך, אוי אוי אפחד מאד, יצא יד עם שרביט והתחיל להלקותם מכות אכזריות ויצעק פרעה ליוחני השומע אתה כי יכונן בשבט זעם ויאמר לא, ויאמר פרעה אנכי מרגיש ושומע קול המקלות, אז התחיל פרעה לאמר הנה משה הגיד לי **כי ראה ולא ראה**, שמע ולא שמע, ואנכי לא הבנתי זה האידך יתכן להיות דבר כזה, **רואה ואינו רואה שומע ואינו שומע**, ועתה **אבין שיתכן להיות רואה ואינו רואה שומע ואינו שומע**.

ולפ"ז י"ל המדרש אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראויין ללקות בחשך היינו כדי להבינם להמצריים שידעו כי **ענין רוחני** יתכן להיות רואה ואינו רואה שומע ואינו שומע. **מיד הסכימו כולן כאחד ולא המרו**, דהיינו שהמצריים לא המרו את דברו היינו **דבר ה'** כמו לראשונה שצחקו ממשה שאמר כי ה' דיבר אליו, והי' מוכרח לומר להם שלא ראה כל תמונה ולא שמע קול גשמי, **ועתה ממכת חשך שהי' שם משלחת מלאכי רעים** התחילו המצריים להבין דאפשר לראות ולא ראה לשמוע ולא שמע.

(ה) **ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם (י', כ"ז) – התפארת יהונתן פי'** דהחזקת הלב הי' שראה פרעה דבגי ימי אפילה היו יכולין לברוח ואעפ"כ לא ברחו, לכן חשב דע"י מעשה כשפים נתעכבו, והכל תלוי ברצונו, דלא יכלו לצאת בלתי ידיעתו, ולכך ויחזק וגו'.

סיכום הדברים – המכה התשיעית הי' חשך, במכה זו לא הי' בה התראה. (ב) לחז מ"ד בהמדרש החשך בא מהחשך של גיהנם. (ב) המכה הי' משמש ששה ימים, בג' ימים הראשונים הי' חשך, ובג' ימים האחרונים הי' חשך עבה, ויש בו ממש, עד כדי כך דמי שיושב לא יכול לעמוד, ומי שעומד לא יכול לישב. (ג) חוץ מהעונש על המצריים, החשך הי' גם תועלת לישראל, שלא יראו המצריים מיתתם וקבורתם של הפושעי ישראל שמתו בג' ימי אפילה, וגם כדי שיחפשו בני ישראל אחר מטמוניהם של המצריים, כדי שיוכלו לשאול מהם כשיצאו ממצרים, כדי לקיים הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

מכת בכורות

ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה וגו' ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני"י מארצו (שמות, י"א, י') צ"ע מה בא להשמיענו. פרש"י כבר כתב לנו זאת בכל

המופתים, ולא שנאה כאן, אלא בשביל לסמכה לפרשה שלאחרי'.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל פי' באופן אחר, שבא להורות דהגם דכתיב כי אני הכבדתי את לבו, וכן ויחזק לב פרעה, זה הי' דוקא בהמכות שעשו משה ואהרן ע"פ ה', והם היו שלוחיו, **אבל המכה האחרונה מכת בכורות**, שהקב"ה בכבודו עשה לא ע"י שליח כמו דאיתא בהגדה, ע"ז לא התחזק לב פרעה עוד, **והיינו במכת בכורות**, דאז שילחם, וזהו כוונת הפסוק ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה ויחזק לב פרעה ולא שילח את בני"י, אבל לא בזו האחרונה שהיתה ע"י ה' בעצמו, דאז כבר שילחם.

(ב) **ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים – איתא במדרש רבה (פרק י"ח) אמר אליהוא (איוב ל"ד, כ') רגע ימותו וחצות לילה. הידי משה פי' – שמכוון הטעם שהי' צריך להיות מכת בכורות מכון ברגע חצות לילה, לפי שאז משמש דין ורחמים, כי עד חצות הלילה הוא דין, ומחצות הלילה ואילך הוא רחמים, וכאן הי' מן ההכרח לעשות דין במצרים, ורחמים לישראל להצילם, וזה לא הי' אפשר רק ברגע המכוון בחצי הלילה שהוא דין ורחמים.**

(ג) **איתא בהגדה – ויוציאו ה' ממצרים – לא ע"י מלאך, ולא ע"י שרף, ולא ע"י שליח, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו** שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים, מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'.

יש להעיר דאיתא במדרש על הפסוק ועבר ה' לנגוף את מצרים (שמות י"ב, כ"ג) יש אומרים ע"י מלאך, ויש אומרים הקב"ה בעצמו, ומה שאמר לנגוף, מלמד שאף המעברות שהיו ראויות לילד הפילו, ומתו האמהות, והמשחית יצא וחבל כל מה שמצא, ואין לנגוף אלא מעוברות שנאמר (שמות כ"א, כ"ב) ונגפו אשה הרה, והקב"ה מחבל בכוריהם של מצרים. הידי משה פי' שהקב"ה המבחין בין טוב לרע הוא בעצמו הכה הבכורים, כי הם החוטאים, אבל הבכורים שבמעיי אמן שלא חטאו, הי' המלאך נוגף אותם, דכיון דניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע.

וכעין זה פי' המהרי"ל דיסקין על הפסוק ועבר ה' לנגוף את מצרים, שמכאן למדנו שהמכה לא הי' ע"י מלאך או שליח, ובסוף הפסוק נאמר ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם דמשמע שהמשחית קיים, רק שלבתיכם לא יוכל לבוא לנגוף. **וקשה** הלא הקב"ה ולא המשחית הוא שהי' מכה בבכוריהם. **ותי' שהי' במכת בכורות שני חלקים. (א) עצם מכת בכורות, והיא היתה ע"י הקב"ה, (ב) ועוד מכה נוספת שאף האמהות המעוברות שהיו עתידות ללדת מתו ע"י מלאך המות המשחית, ונמצא שאותם עוברים עדיין לא היו בכלל בגזירת מכת בכורות שהרי עוד לא נולדו,**

ונחשבו המונחים במעי אמם כמונחים בקופסא כדאיתא בנדה (דף מ"ד, בתוס"א איהו) ואחר שהמשחית נגף את המעוברות, אז הומת העובר ע"י מכת בכורות, וע"ז אמר הכתוב **ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף**, דהיינו המלאך שהמית את המעוברות לא השחית בבתי ישראל, ובזה נתקיים **ואת בתינו הציל**.

הגאון ר' יוסף הכהן תי' בשם זקני ירושלים (המיוחס לרעק"א) באופן אחר, שיש במכה זו הבדל בין בכור מאב לבכור מאם, שהדרשה אני ה' ולא אחר הוא בבכור מאב, שרק הקב"ה יכול להבחין מיהו בכור מאב כדאיתא בב"מ (ס"א, ע"ב) אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור, והדבר מדויק דהלימוד בהגדה **"אני ולא אחר"** הוא **"מאני ה'"** שנאמר גבי **"והכיתי כל בכור"** וכפרש"י אני ה' – אני הוא ולא אחר, ומאידך מה שכתוב **ולא יתן המשחית** הוא על בכור מהאם, שזה ניתן לכולם להבחין, וע"כ הכאה זו נעשתה ע"י המשחית. **ולפ"ז צ"ל דזה שנאמר וה' הכה כל בכור בארץ מצרים** הוא רק על בכור מהאב, דבכור מהאם המשחית הרג.

ויש להביא קצת ראי' לזה, דאיתא במדרש רבה (פרק י"ח) דגם הנקיבות הבכורות מתו חוץ מבתי' בת פרעה. **ולפ"ז פירש המהרז"ל**, דזה שנאמר וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו, הוא ה"י בכור מהאב, ובתי' ה"י בכורה מהאם. הרי מבואר דהפסוק קאי רק על בכור מהאב.

ויש להעיר דהנה נאמר (שמות, י"ג, ט"ו) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים, מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים, וכל בכור בני אפדה. והנה הרמב"ן כתב על הפסוק (י"ב, ל') כי אין בית אשר אין שם מת – פרש"י ה"י שם בכור, מת, אין שם בכור, גדול הבית מת, שקרוי בכור, שנאמר (תהלים פ"ט, כ"ז) אני בכור אתנהו. ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים היו רק בכורי פטר רחם (בכור מהאם) וע"כ קידש תחתיהם כל בכור פטר רחם בניי באדם ובבהמה, וזה שנאמר וה"י בכור פרעה היושב על כסאו, ה"י פטר רחם לאמו. אבל על דעת רבותינו נתרץ, שהכה במצרים כל בכוריהם, כלומר בכור האב שהוא ראשית אונו, ובכור האם שהוא פטר רחם, וגם גדול הבית, ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם, שהוא ידוע ומפורסם יותר, ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם, ובחר מכולם המין ההוא. **וכדמות ראי' לזה נאמר בתהלים (ע"ח, נ"א) וידך כל בכור במצרים "ראשית אונים" באהלי חם, כי על הזכר (בכור מהאב) יאמר כן עכ"ל. **ולפי דעת רבותינו צ"ל דאע"פ שהקב"ה הרג רק בכור מהאב ולא מהאם, הקדושה בבכור ישראל הוא רק בבכור מהאם ולא מהאב, וזה דחוק.****

ואולי י"ל עפ"י דברי הספורנו (י"ג, ט"ו) והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם על דרך הפסוק (בראשית

י"ט, ט"ו) פן תספה בעון העיר, והצילם במה שהקדישם לו, באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת הקל ית', ואסורים בעבודת הדיוט. ולפ"ז י"ל דאע"פ שהקב"ה לא הרג בכוריהם רק מהאב ולא מהאם, אבל הוא הציל הבכורים של ישראל מהאם מהמשחית, ולכן נתקדשו.

אבל המהר"ל (גבורות ה', סוף פרק ל"ח) כתב שיש שני פרשיות בתורה בענין בכור. פרשה ראשונה – קדש לי כל בכור כל רחם, ושם לא נזכר מכת בכורות. ופרשה שני' – וה' כי יביאך אל הארץ, ושם נאמר ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים וגו' על כן אני זובח. נראה מזה דפרשה ראשונה איירי מקדושת בכור, דהיינו שיש להם מעלה דקדושה, ופרשה שני' איירי מענין לפדות בכורי אדם ולזבוח בכורי בהמה טהורה, ולערוך בכור בהמה טמאה, ולכן לא נאמר בה לשון קדושה, רק לשון והעברת כל פטר רחם לה', ולשון העברה היינו הבדלה והפרשה דבסוף תפדה אותם כדמסיים קרא, נמצא כי הקדושה מורה על הצלת בכורי ישראל, והזביחה והפדיון מורה על הריגת בכורי ישראל, ולכן צוה בפרשה שני' לפדות בכור אדם ולזבוח בכורי בהמה, כי הזביחה מורה על הריגה, והפדיון הוא ג"כ פדיון נפשו, ומורה זה על הריגת בכורי מצרים, כי אלו שני פרשיות הכתובות זו אחר זו, **שמורים על זה שהקב"ה הציל בכורי ישראל והרג בכורי מצרים, וכל פרשה הוא בחינה בפני עצמה, בפרשה ראשונה לא נזכר רק הקדושה של הבכור, ואין זה מורה רק שהבכור הוא לחלקו ית' במה שהציל אותם, והפרשה השני' על הריגת בכורי מצרים, וא"כ מבואר דלא רק שהקב"ה הציל בכורי ישראל, אלא גם הרג כל בכורי מצרים.**

המהר"ל (גור ארי') פי' הטעם דבישראל יש קדושה רק בבכור מהאם (פטר רחם) ולא בבכור מהאב, אע"פ דבמכת בכורות גם בכור מהאב מת, דדוקא דבר שיצא בראשית שייך קדושה, כי האשה מוציאה הבנים לאויר העולם, וראשית שפטר הרחם ויצא מן האשה קדוש, כי זה יש לו קדושה מצד המציאות בעצמו, שיצא ראשון לאויר העולם, שהוא ראשון המציאות, משא"כ בכור מהאב, אין האב מוציאו לעולם, ואין בכור שלו ראשית המציאות רק ראשית כחו ואונו, ולא שייך בזה קדושה.

ואולי י"ל שלא כדברינו הנ"ל, דבאמת הקב"ה הרג כל הבכורים כפשטות לשון הפסוק (י"ב, כ"ט) וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, דהיינו בין הבכור מהאב ובין הבכור מהאם, וזה שנאמר ולא יתן המשחית קאי על בית שאין שם בכור, שאמרו חז"ל שהגדל שבבית מת, שזה לא נעשה ע"י הקב"ה רק ע"י המשחית. **ויש להביא ראי' לזה, שנאמר (י"ב, כ"ט, ל') ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו' ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת (דאם אין שם בכור, הגדול שבבית מת). **נראה****

מזה שהפסוק מחלק בין בכור לגדול שבבית, דרך על הבכור נאמר **וה' הכה** ולא על הגדול שבבית, וזהו כדברינו שהקב"ה לא הרג הגדול שבבית, רק המשחית הרגם.

וי"ל עוד עפ"י דברי דו"ז הפנים יפות, דלא רק הבכורים שבמצרים מתו, אלא גם האנשים שהיו בחזקת בכורים מתו, דהיינו אע"פ שהם באמת לא היו בכורים, שאביהם כבר הולידו בזנות. **ולפ"ז י"ל** דהם נהרגו ע"י המשחית.

הרמב"ן פי' בשם פרש"י דזה שנאמר (י"ב, כ"ג) ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף, אינו קאי על המשחית של מצרים, דהא הקב"ה בכבודו ובעצמו הכה אותם, אלא קאי על המשחית סתם שיוצא בכל לילה, מפני שכל לילה יש רשות למחבלים להשחית. **אבל הקשה** דא"כ בכל לילה יהא אסור לאדם לצאת מפתח ביתו עד בוקר מן המקרא הזה. **ועיין בגור ארי' שתי'** דהכא שאני דכיון שהיו שם כמה וכמה משחיתין (איתא במכילתא (פרק ו') דהגם דמכה זו הי' ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, עכ"ז המלך אינו יוצא בלא אוכלוסין, והם היו עושין מה שרוצים) הי' המזיק שכיח טפי בלילה הזה יותר מלילה אחרת דלא שכיח הזיקא, ואע"פ דמכת בכורות לא הי' רק בחצי הלילה, הי' הלילה הזה מיוחד להיות נמצא במצרים משחיתים, ולכן אסרה תורה לצאת מפתח ביתם.

וי"ל עוד עפ"י דברי הט"ז (דברי דוד) דאין כוונת רש"י דבכל לילה יש להם רשות לחבל ח"ו, אלא הזמן שיתן למשחיתים רשות לחבל הוא רק בלילה, שנאמר בו תרמוש, שהוא עת לנתינת רשות אם יהי' גזירה לחבל, ובאותו לילה הי' רשות לחבל במצרים, ואינו מבחין בין צדיק לרשע, ע"כ הזהיר אותם באותו לילה, ואמר במכילתא (הביאה הרמב"ן) הרבה אזהרות שלא לצאת בלילה, ואפילו הנביאים נזהרו בו אפילו בשעה שהלכו לעשות רצון קונם, ובכולן נראה כמו שכתבנו, שמא יש אז רשות לחבל ח"ו.

הגר"א פי' באופן אחר, שכוונת הפסוק **"ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף"** הוא שאף מי שהגיע זמנו למות באותו הלילה עכב הקב"ה מיתתו, ולא הניח למלאך המות להמיתו, כדי שלא ליתן פתחון פה למצרים שאף בישראל פגעה המכה.

החיד"א תי' באופן אחר, עפ"י הזוהר (ח"ב דף מ"א) אם הקב"ה הי' לבד הורג הבכורות, א"כ למה נאמר ולא יתן המשחית, דמשמע שהמשחית הי' הולך ולא הי'. **אלא** ודאי הי' הורג הבכורים, והמשחית הי' הולך כדי למצוא עלילה להזיק לישראל, כיון שהי' רואה ההוא שבר של הערלה בשני צדדין הי' בורח ונפרש מהם.

וי"ל עוד עפ"י פירוש המהר"ז – ובזוהר ראיתי שמכריע שהקב"ה עבר והכה בכורי מצרים, אך המשחית הלך אם ימצא איזה פתח של ישראל שאינו רשום בדם פסח ובדם

מילה, וזהו ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. **ולפ"ז פי' הגאון ר' ארי' ליב צינץ זצ"ל (ברכת השיר)** התשובה לבן הרשע – לי ולא לו, אילו הי' שם לא הי' נגאל. **צ"ע** הא כמה רשעים יצאו. **וי"ל** דגם הרשעים עשו כחקת הפסח, שהי' לאות שלא יתן המשחית לבוא, ובזכות זה הי' ניצול, אבל הרשע שאמר מה העבודה הזאת לכם, א"כ מסתמא לא עשה כחקת הפסח, א"כ לא ניצול, כיון שלא הי' לו האות הי' המשחית שולט בו, ולא הי' נגאל.

ד) ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם (י"ב, כ"ג) יש להעיר למה לא מתו מהמצריים אפילו מי שאינו בכור, שהרי הכתוב מזהיר לבני ישראל לתת מן הדם על המזוזות ועל המשקוף אפילו למי שאינו בכור, ואם לא היו עושין כן מתו כולם ח"ו, אף אותם שאינם בכורים, א"כ למה לא מתו כולם מהמצרים. **המהר"ל (גבורות ה' פרק ל"ז) תי'** מפני שהיתה המכה ראוי' דוקא בבכורים מפני גזירת הקב"ה, ולכן לא היו יכולים המשחיתים להרוג אחרים (שזה הי' סתירה להמכה) דהבכור והפשוט שני מינים הם, אבל ישראל כולם בכורים הם להקב"ה, **כמ"ש (שמות ד') בני בכורי ישראל**, ולכן היו ניזוקים אף כשאינם בכורים, דלא גרע מגדולי הבית שהיו מתים כל שנקרא גדול, וישראל בכורים וגדולים, ומ"מ לא צוה הקב"ה לקדש רק הבכורים כי בהם היתה המכה בודאי כמו שהיתה במצרים, ועוד דלא עדיף מבכור של אב שהכל מודים שהי' המכה בהם, ואפילו הכי לא נתקדשו.

ולפ"ז י"ל הטעם שנקרא היו"ט פסח, וכמ"ש (שמות י"ב, כ"ג) ופסח הי' על הפתח, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגף. דהיינו דזה שהקב"ה פסח על בתי בניי, לא הוי הצלה רק להבכורים, אלא הי' הצלה לכל בניי, כיון דלכולם יש דין בכורים, ולזכר נס גדול כזה, שהוא הצלה לכל בניי, נקרא היו"ט פסח.

ה) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר (י"ב, כ"ב) **דו"ז הפנים יפות פי'** שלא הי' איסור על נשים או קטנים לצאת, וכמ"ש לא יצאו איש מפתח ביתו יצאו נשים וקטנים שאינם בכלל איש. **ולפ"ז י"ל** דהא דאמר בתחילה (שמות ג', כ"א) והי' כי תלכון לא תלכו ריקם, **ושאלה אשה משכנתה**, ולא הזכיר את האנשים, כי שאלת אנשים הי' צריך להיות דוקא קודם, כי בלילה הי' איסור להם לצאת מפתח ביתם, ובבוקר יצאו ממצרים, וכיון שבתחלה המצריים לא האמינו שיצאו, לא הי' כ"כ מקום לשאול מהם, אבל בלילה שכבר אמר פרעה קומו צאו מתוך עמי, היו הנשים שהיו רשאים לצאת מפתח ביתם שואלות בלילה, והיינו דקאמר והי' כי תלכון, דהיינו שיהי' להם כבר רשות ללכת, אז ושאלה אשה משכנתה.

ו) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים (י"ב, כ"ט) יש להעיר למה הט' מכות הראשונות היו ביום,

ומכת בכורות (וקריעת ים סוף) בלילה. **המהר"ל (גבורות ה', פרק ל"ז) תי'** מפני שמכת בכורות הי' יותר קשה ויותר הפסד משאר המכות, לכן הי' דוקא בלילה, שלילה מתייחס אל ההפסד ביותר, אע"פ שהציאה ממצרים

שהיא הגאולה לא הי' רק ביום, מ"מ הסרת כח מצרים מעל ישראל והפסד שלהם הי' כבר בלילה, לפיכך יש לנו לספר ביציאת מצרים בלילה ולא ביום.

סיכום הדברים - המכה העשירית הי' מכת בכורות. (ב) במכה זו מתו כל הבכורים במצרים (חוץ מפרעה שהי' ג"כ בכור ולא מת) מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור. (המלבי"ם פי' אף בכור ממדינה אחרת שהי' במצרים, ואף בכור מצרים שהי' במדינה אחרת). (ג) במכה זו נכלל - בכור מהאב. (ב) בכור מהאם. (ג) מי שהוא בחזקת בכור, אע"פ שאינו בכור באמת. (ד) אם אין בכור, גדול אשר בבית מת. איתא במדרש דאף נקבות הבכורות מתו, חוץ מבתי' בת פרעה. (המהרי"ל דיסקין זצ"ל כתב שיתכן שהשלכת משה רבינו ליאור הי' בחצות הלילה, ולכן ניצולה בתי' בת פרעה כשהכה הקב"ה הבכורים בחצות הלילה, ולפ"ז צ"ל דבתי' בת פרעה היתה בכורה מהאם, ובכור פרעה היושב על כסאו הי' בכור מהאב). (ד) מכה זו הי' חלק משאר מכות, דמכה זו נעשה רק ע"י הקב"ה, משא"כ בשאר מכות הי' נעשה בצירוף משה ואהרן. ועוד דשאר מכות היו ביום, ומכה זו היתה בחצות הלילה. ועוד רק במכה זו היו בני"י צריכים שמירה מיוחדת כדי שלא יזקו מהמכה, כמ"ש ועבר ה' לנגוף את מצרים, וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפתח, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. (ה) מיד אחר מכת בכורות פרעה נתן רשות לבני"י לצאת, אבל לא יצאו עד הבוקר, כדאיתא בברכות (ט') הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בערב, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, דהיינו בלילה ההוא הי' יציאה מעבדות וע"ז מורה אכילת הקרבן פסח שהי' בלילה, וע"ז נאמר ועשית פסח כי וגו' הוציאך ה' לילה, וביום הי' היציאה מן הארץ, ויציאה זו נמשכה ז' ימים עד שטובעו המצריים ביום השביעי.